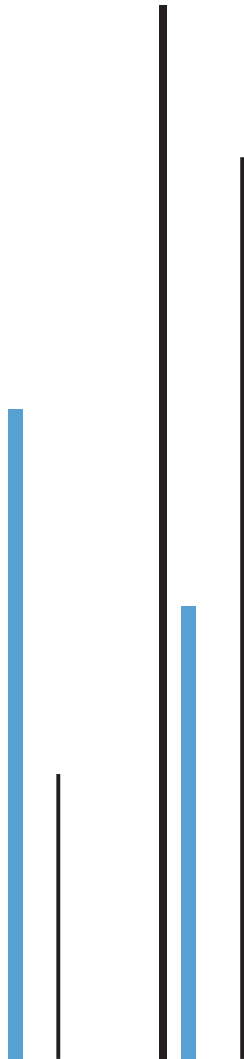

Bevolkingsgroei in steden

Structureel en conjunctureel

Bevolkingsgroei in steden

Structureel en conjunctureel

Uitgevoerd in opdracht van de Ministeries van Infrastructuur en Milieu en
Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties

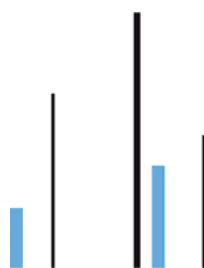
Léon Groenemeijer

18 april 2014 | r2014-0004LG | 13300-RUI

ABF Research | Verwersdijk 8 | 2611 NH | Delft | 015 - 27 99 300

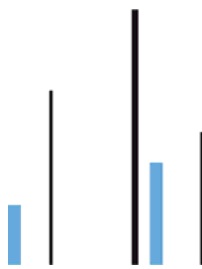
Copyright ABF Research 2014

ABF Research heeft dit rapport met zorg samengesteld. ABF Research aanvaardt geen aansprakelijkheid voor type- of drukfouten of andere onvolkomenheden. Voor gebruik van (onderdelen van) dit rapport is goedkeuring door ABF Research vereist.

Inhoudsopgave

Samenvatting	1
1 Inleiding.....	5
2 Typering Nederlandse steden	7
2.1 Afbakening regio's	7
2.2 Historie bevolkingsgroei.....	7
2.3 Typering steden	9
3 Bevolkingsontwikkeling.....	15
3.1 Natuurlijke aanwas.....	15
3.2 Binnenlandse migratie	18
3.3 Buitenlands migratiesaldo.....	31
3.4 Bevolkingsontwikkeling per stad	33
4 Samenstelling stedelijke bevolking	35
4.1 Bevolking naar leeftijd en geslacht	35
4.2 Bevolking naar herkomst	42
4.3 Huishoudens naar type.....	44
4.4 Huishoudens naar inkomen	46
5 Ontwikkelingen binnen steden.....	47
6 Recente en verwachte ontwikkelingen	59
6.1 Recente ontwikkelingen	59
6.2 Trendprognose	61
7 Reflectie	67
7.1 Structurele bevolkingsgroei in de steden	67
7.2 Conjuncturele bevolkingsgroei in de steden	71
7.3 Verwachtingen voor de toekomst.....	72

Samenvatting

Structurele bevolkingsgroei in steden

Na drie decennia bevolkingsverlies als gevolg van spontane en geplande suburbanisatie zijn de grote(re) steden in Nederland vanaf halverwege de jaren tachtig weer in bevolkingsomvang toegenomen. Veel middelgrote en kleine steden groeien al decennialang. De hernieuwde bevolkingsgroei in de grote(re) steden is geïnitieerd door enerzijds de sterke instroom van studenten als gevolg van de groei van het hoger onderwijs en anderzijds de instroom van niet-westerse allochtonen. Beide ontwikkelingen vinden hun oorsprong in maatschappelijke veranderingen in de jaren zestig en zorgen tot op de dag van vandaag voor een hoge natuurlijke aanwas in steden.

Ook de economische neergang van de grote(re) steden is omgebogen. Door economische en technologische veranderingen zijn goed bereikbare stedelijke regio's met een hoogopgeleide bevolking bij bedrijven in kennisintensieve bedrijfstakken in trek. Agglomeratievoordelen werken daarbij in het voordeel van grote stedelijke regio's. In Nederland betekent dit dat vooral de steden en ommelanden in de (Noordelijke) Randstad en de uitlopers daarvan bedrijven en daarmee bevolking trekken. De steden spelen een cruciale rol in de kenniseconomie.

De invloed van het overheidsbeleid op de bevolkingsgroei in de steden dient niet te worden onderschat. Na alarmerende rapporten in de jaren tachtig is er geïnvesteerd om de positie van de steden te verbeteren. Beleid op het gebied van ruimtelijke ordening, stedelijke vernieuwing en regionaal bestuur is van groot belang geweest voor de bevolkingsgroei in de steden. Woningbouwlocaties in en nabij de steden kregen onder de noemer 'de compacte stad' de voorkeur en werden mede door rijksbijdragen mogelijk gemaakt. Middels gemeentelijke herindelingen is het grondgebied van een aantal steden uitgebreid met aanpalende VINEX-locaties. Veel steden hebben zodoende een belangrijk deel van de regionale bevolkingsgroei kunnen 'vangen' op hun eigen grondgebied.

Steden zijn niet alleen populair bij alleenstaanden en paren. Een toenemend aantal huishoudens met kinderen woont in de steden. Er is een, afgezet tegen de beschikbare voorraad, grote vraag naar centrumstedelijk wonen ontstaan. Middels verdichting en de verbouw van kantoren en bedrijfspanden tot woningen wordt zoveel mogelijk aan deze vraag tegemoet gekomen. Aanpalende wijken transformeren hier en daar tot centrummilieus en velen nemen genoegen met of geven de voorkeur aan een woning op niet al te grote afstand van de stedelijke centra. Het zijn maatschappelijke veranderingen die ten grondslag liggen aan de populariteit van de (centrum-)stedelijke milieus. De opkomst van de tweeverdieners, het delen van de zorg voor kinderen door gescheiden partners, de toename van het aantal zelfstandigen zonder personeel, meer tijdelijke banen (ook voor hoger opgeleiden), de gestegen welvaart en de verhoging van het opleidingsniveau van de bevolking zijn allemaal ontwikkelingen die het wonen in de steden aantrekkelijker maken. Andersom hebben veel stedelijke woonmilieus sterk aan kwaliteit gewonnen doordat de

differentiatie van de woningvoorraad groter is geworden, de veiligheid in de steden sterk is verbeterd en er stevig geïnvesteerd is in openbare ruimte en voorzieningen in de steden.

Niet alle steden in Nederland kennen een hoge bevolkingsgroei. Het palet loopt uiteen van zeer sterk groeiend tot stagnerend en krimpend. Naast omvang van de stad speelt ligging ten opzichte van het economisch kerngebied van Nederland en de aanwezigheid van instellingen voor hoger onderwijs een rol.

Veel steden trekken vanwege hun onderwijsfunctie jongeren uit een, soms wijde, omgeving aan. Een deel van deze jongeren blijft in deze steden of de ommelanden daarvan wonen, een deel vertrekt echter naar andere, hoger in de Nederlandse hiërarchie staande, steden.

De mate waarin een stad de regionale groei heeft kunnen/mogen opvangen is mede bepalend voor de omvang van de stedelijke bevolkingsgroei. Zo heeft Rotterdam sinds de eeuwwisseling slechts 19% van de regionale bevolkingsgroei 'gevangen', terwijl dat aandeel in Utrecht, mede door een gemeentelijke herindeling, 65% bedraagt.

Conjuncturele bevolkingsgroei in steden

De bevolkingsgroei in de steden wordt door de hierboven beschreven structurele factoren gedreven. Er zijn daarnaast ook conjuncturele factoren die bij hebben gedragen aan de sterke groei van de steden in de periode vanaf de eeuwwisseling. Vanwege het lage geboortecohort eind jaren zeventig, begin jaren tachtig zijn er momenteel relatief weinig dertigers in Nederland, een leeftijdsgroep die vaak de stad voor het ommeland verruult. Daarnaast is er het effect van de crisis op de woningmarkt. Uit analyses van het binnenlands migratiesaldo blijkt dat de stroom 30-plussers en kinderen vanuit stad naar ommeland sinds het uitbreken van de crisis met een derde is verminderd. Met name in steden die voorheen een negatief migratiesaldo hadden, zoals Amsterdam, Rotterdam, Haarlem en Leiden, is een versnelling van de bevolkingsgroei te zien.

Verjonging in de steden

Op basis van een indeling van Nederland in 32 woningmarktregio's worden in deze studie 32 steden geanalyseerd. Over het algemeen hangt de omvang van de groei in een regio en de omvang van de stad positief samen met de mate van bevolkingsgroei in een stad. Op basis van het tempo waarmee de bevolking groeit zijn vijf typen steden en vijf bijbehorende typen ommelanden gedefinieerd. In totaal wonen er in Nederland in 2013 5.7 miljoen mensen in deze steden en 11.1 miljoen in de ommelanden. De bevolking in alle 32 steden tezamen is in de periode 2000-2013 met 7,9% toegenomen, de bevolking in de ommelanden met 4,7%.

In zeer sterk groeiende steden zoals Utrecht, Amersfoort, Den Haag en Groningen en sterk groeiende steden zoals Breda, 's Hertogenbosch, Nijmegen en Amsterdam is sprake van een spectaculaire (relatieve) verjonging en daarmee een hoge natuurlijke aanwas. Daarnaast kennen deze steden per saldo een instroom van mensen uit buiten- en binnenland. Stagnerende steden kennen een negatieve natuurlijke aanwas (Heerlen en Maastricht) of een negatief binnenlands migratiesaldo (Gouda en Dordrecht). Beperkt groeiende steden kennen een lage natuurlijke aanwas (Emmen, Apeldoorn, Roosendaal) of een negatief binnenlands migratiesaldo (Rotterdam, Haarlem, Leiden, Alkmaar). Matig

groeïende steden zoals Enschede, Middelburg en Doetinchem hebben een demografisch gezien dat veel lijkt op dat van het gemiddelde ommeland.

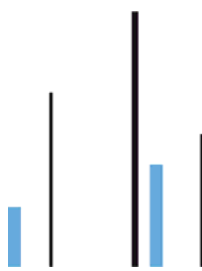
Een steeds groter aandeel van de twintigers en dertigers woont in de steden. Door de toenemende verschillen in leeftijdsopbouw neemt in de steden de natuurlijke aanwas toe terwijl deze in ommelanden sterk afneemt. Het aantal huishoudens met kinderen neemt in het bijzonder in de grote(re) steden toe. Ook het wonen in hartje stad (centrum-stedelijke milieus) wint in deze steden onder huishoudens met kinderen aan populariteit (+10% vanaf 2000). Aangezien huishoudens met kinderen in deze woonmilieus ondervertegenwoordigd zijn, leidt deze ontwikkeling op zich niet tot 'nieuwe scheidslijnen' in de steden. In veel steden neemt, studenthuishoudens buiten beschouwing latend, het aandeel huishoudens met lage inkomens iets af, terwijl er meer huishoudens uit de hoogste inkomensgroep zijn bijgekomen. De segregatie van de laagste inkomensgroep is binnen de steden vanuit internationaal perspectief laag te noemen en laat qua ontwikkeling een wisselend beeld zien. De segregatie van de hoogste inkomensgroep laat daarentegen over de hele linie een stijging zien.

Prognose

In de komende jaren concentreert de bevolkingsgroei zich in de steden en ommelanden in het midden van land. In het bijzonder groeit de bevolking sterk in de band die zich uitstrekt van Den Haag tot en met Zwolle en Arnhem. In deze band, maar ook daarbuiten, zo is de verwachting, groeien steden sterker dan ommelanden.

In hoeverre deze verwachtingen uitkomen is echter sterk afhankelijk van de financiële mogelijkheden om in de steden te verdichten en stadsranden te transformeren. Grondopbrengsten zijn onder invloed van de prijsdaling op de koopwoningenmarkt en de overproductie van veel andere typen vastgoed sterk gedaald. Op korte termijn zal de bouw van veel kleine woningen, het delen van woningen, en mondjesmaatbouw in de uitlegwijken het beeld in de steden bepalen.

1

Inleiding

De stad is 'in'. In kranten, vakbladen en andere media wordt er opvallend positief bericht over steden. Steden worden niet alleen gezien als motoren van de economie, maar ook als plek om het verdiende geld te consumeren en als plek om te wonen. Wereldwijd, ook in de Westerse wereld, kennen veel steden de laatste jaren bevolkingsgroei.

De Ministeries van IenM en BZK willen inzicht krijgen in de achtergronden van de bevolkingsontwikkeling van steden in Nederland. Welke steden en stedelijke regio's groeien en in welke mate? In hoeverre wordt die groei veroorzaakt door natuurlijke aanwas en/of positieve migratiesaldo's en wat is de rol van de woningbouwprogrammering. Een belangrijke vraag is of de steden ook voor gezinnen aantrekkelijker zijn geworden en waar gezinnen in die steden blijven of gaan wonen. Nauw gerelateerd zijn verrekende vragen met betrekking tot de betekenis en gevolgen van deze ontwikkelingen voor de steden. Worden, delen van, de steden aantrekkelijker voor specifieke groepen qua opleidingsniveau, inkomen of leefstijl en in hoeverre leidt dit tot nieuwe scheidslijnen in de steden?

De doelstelling van dit onderzoek is als volgt geformuleerd:

Het in beeld brengen van feitelijke bevolkingsontwikkelingen binnen stedelijke regio's: hoe ontwikkelen feitelijke verhuispatronen en natuurlijke bevolkingsontwikkelingen zich in verschillende delen van de stad en de stedelijke regio? Welke betekenis kunnen deze ontwikkelingen mogelijk krijgen?

De analyse dient betrekking te hebben op de periode vanaf 2000. Naast gezinnen dienen in ieder geval ook jongeren en ouderen aandacht te krijgen en wordt er inzicht gevraagd in regionale verschillen.

Gevraagd wordt om de ontwikkelingen in perspectief te plaatsen van:

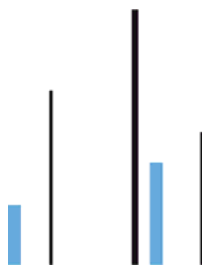
- de relatie tussen veranderingen in het woningaanbod en de bevolkingsontwikkelingen
- de invloed van de economische crisis, die in Nederland gepaard gaat met een stevige crisis op de markt voor koopwoningen
- de toekomst: welke ontwikkelingen mogen we op korte en middellange termijn verwachten, met welke onzekerheden en eventuele andere ontwikkelingen dient rekening te worden gehouden?

Om de gevraagde inzichten in korte tijd en met een beperkt budget te verkrijgen is een typering naar tien typen gemeenten opgesteld op basis van de ontwikkelingen in de periode tussen 2000 en 2013 (hoofdstuk 2) en zijn de bevolkingsontwikkelingen in deze typen gemeenten geanalyseerd (hoofdstuk 3). Vervolgens is in kaart gebracht welke gevolgen deze ontwikkelingen hebben gehad voor de samenstelling van bevolking en huishoudens in de onderscheiden typen gemeenten (hoofdstuk 4). In hoofdstuk 5 wordt kort ingezoomd op een aantal veranderingen binnen de steden. In hoofdstuk 6 worden de meest recente ontwikkelingen (2009-2014) besproken en komen de verwachtingen (Primos-prognose) voor de toekomst aan de orde. In het laatste hoofdstuk wordt gereflecteerd op de in beeld gebrachte ontwikkelingen en de verwachtingen voor de toekomst.

Figuur 2.1 Woningmarktgebieden op basis van analyse migratiestromen 2008-2011

2

Typering Nederlandse steden

De mate waarin de omvang van de bevolking in Nederlandse steden groeit, loopt sterk uiteen. Om zicht te krijgen op deze verschillen zijn regio's afgebakend en steden gedefinieerd. Vervolgens is een typering van steden opgesteld op basis van de bevolkingsontwikkeling vanaf het jaar 2000. De overige gemeenten in een woningmarktgebied worden op basis van de typering van de stad getypeerd als het bijbehorende ommeland.

2.1 Afbakening regio's

Voor de analyse wordt gebruikt gemaakt van een landsdekkende indeling van Nederland in woningmarktregio's. ABF Research stelt een dergelijke indeling periodiek op ten behoeve van bevolkingsprognoses en woningmarktverkenningen. De indeling is gebaseerd op een clustering van gemeenten die sterke onderlinge migratierelaties onderhouden. Voor de meest recente versie zijn de migratiestromen in de periode 2008-2011 geanalyseerd. De stromen in recente jaren zijn sterker meegewogen. Als voorwaarde is meegegeven dat een woningmarktgebied ten minste een omvang van 100.000 huishoudens dient te hebben. Daarnaast is als uitgangspunt gehanteerd dat een woningmarktregio uit een aaneengesloten gebied bestaat.

De 32 resulterende woningmarktgebieden (zie figuur 2.1) zijn vernoemd naar de gemeente met de woonplaats met de meeste inwoners. Deze 32 gemeenten worden in deze studie verder aangeduid met de term 'stad'. Samen met de overige gemeenten in een woningmarktgebied vormen ze de 'regio'. Deze overige gemeenten in een regio worden in deze studie ook wel aangeduid met de term 'ommand'.¹

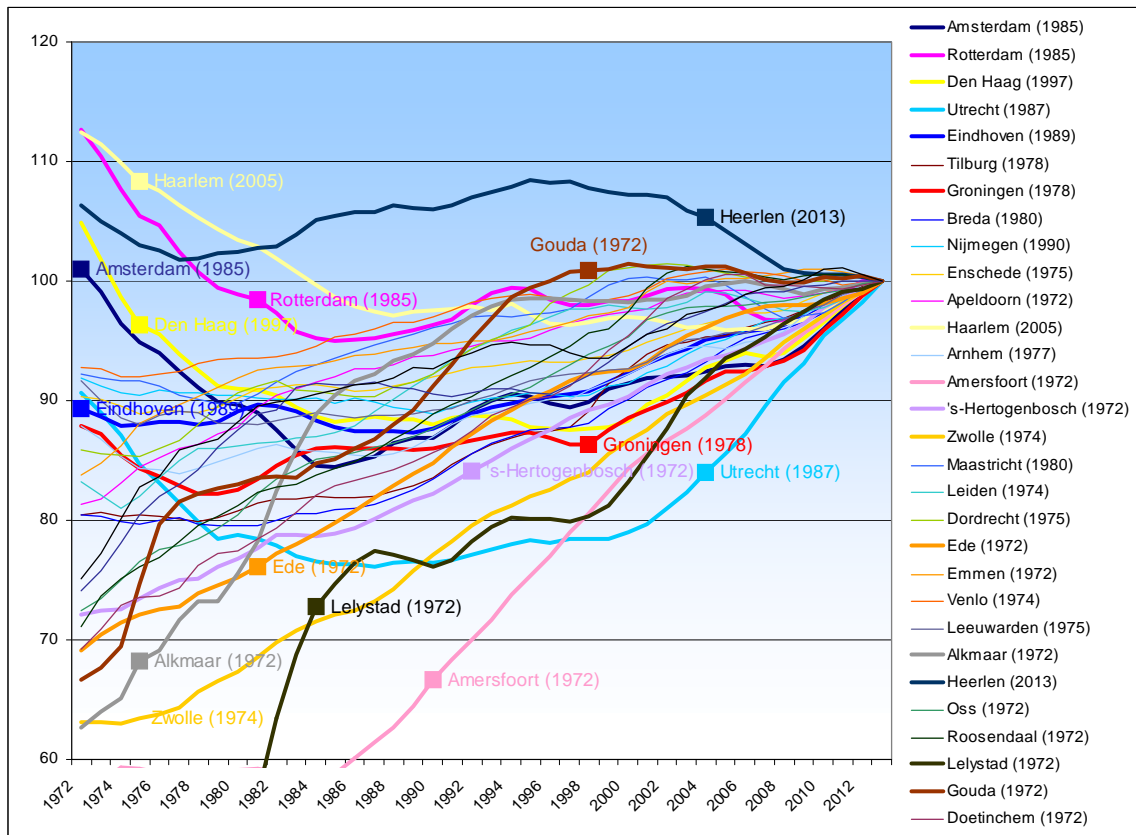
Een aantal gemeenten met een groot aantal inwoners en/of een stedelijk karakter wordt in deze studie niet tot de te bestuderen steden gerekend. Het betreft vijf gemeenten met meer dan 100.000 inwoners, te weten Almere, Zaanstad, Haarlemmermeer, Zoetermeer en Westland. Daarnaast worden ook een aantal ten opzichte van hun omgeving relatief grote gemeenten, zoals bijvoorbeeld Delft, Deventer en Sittard-Geleen, Vlissingen en Heerenveen, hier niet tot de steden gerekend.

2.2 Historie bevolkingsgroei

De steden hebben een sterk uiteenlopend verleden als het gaat om bevolkingsgroei. Veel grote(re) steden kenden in de jaren zestig, zeventig en tachtig als gevolg van suburbanisatie en de planmatige aanleg van groeikernen een sterke bevolkingsafname. In de jaren tachtig zijn er de eerste tekenen van een omslag.

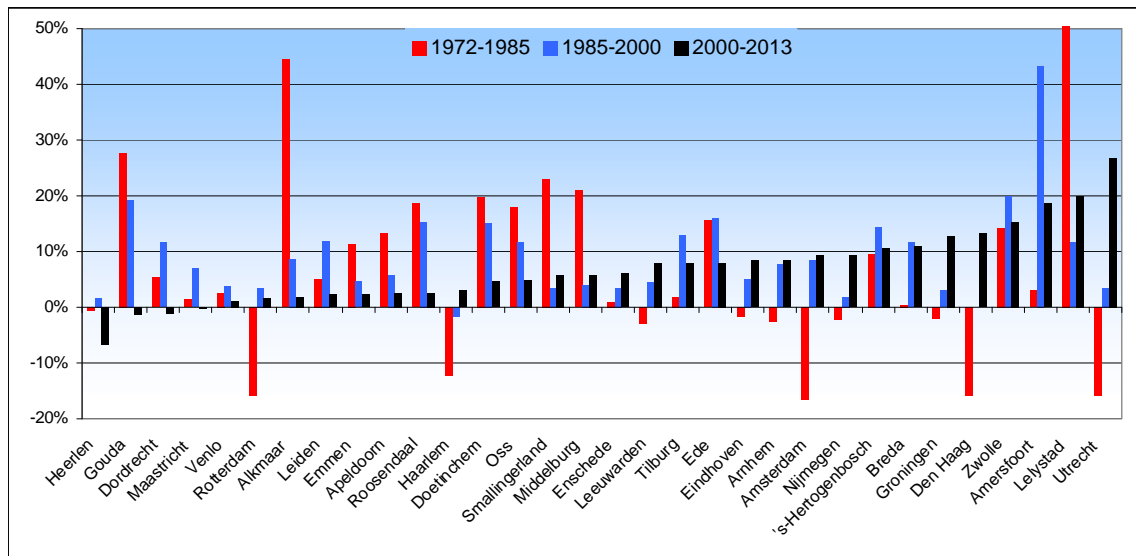
¹ Bij de bepaling van de steden is met opzet gekozen voor de gemeente met de qua bevolkingsomvang grootste woonplaats in een woningmarktgebied en niet voor de grootste gemeente. Indien daartoe was besloten zouden Terneuzen en Sittard-Geleen als stad zijn aangeduid in plaats van Middelburg en Heerlen.

Figuur 2.2 Historie bevolking op huidig grondgebied 32 steden en jaar laagste inwoneraantal in de periode 1972-2014 (index 2013 =100)

Bron: CBS-Bevolgingsstatistiek / bewerking ABF Research

Figuur 2.3 Bevolkingsontwikkeling op huidig grondgebied 32 steden in drie perioden (gesorteerd naar groei in laatste periode)

Bron: CBS-Bevolgingsstatistiek / bewerking ABF Research

Op basis van CBS-statistieken en informatie over wijzigingen in de gemeentelijke indeling van Nederland heeft ABF de gemeentelijke bevolkingsontwikkeling vanaf 1972 gereconstrueerd naar de gemeentelijke indeling van 2013. In figuur 2.2 is het uiteenlopende historische pad van de bevolkingsontwikkeling op het huidige grondgebied van de 32 steden gevisualiseerd. In figuur 2.3 is deze bevolkingsontwikkeling in drie bijna even lange perioden samengevat.

Steden als Zwolle, Lelystad, 's-Hertogenbosch en Ede kennen al decennialang een hoge bevolkingsgroei. De vier grote steden in de Randstad, alsook Haarlem, lijden in de periode tot 1985 een stevig bevolkingsverlies. Midden jaren tachtig volgt een omslag in Amsterdam, Utrecht en Rotterdam. Den Haag bereikt pas in 1997 het dieptepunt, Haarlem in 2005. Veel middelgrote en kleine steden, bijvoorbeeld Apeldoorn, Emmen, Oss, Smallingerland, Middelburg en Doetinchem maken in de periode 1972-1985 een snelle groei door, die vervolgens sterk in tempo afneemt. Gouda kent een sterke groei tot halverwege de jaren negentig, maar vanaf 2000 daalt het inwonertal beperkt. Ook Dordrecht en Maastricht kennen in de periode vanaf 2000 een lichte krimp van de bevolking. Heerlen kent al sinds 1996 krimp, vanaf dat jaar is het inwoneraantal met 8% afgenomen. Zuid-Limburg staat bekend als krimpgebied. Een aanwijzing dat de ontwikkeling van een regio van belang is voor de ontwikkeling van de (centrum)stad in die regio.

2.3 Typering steden

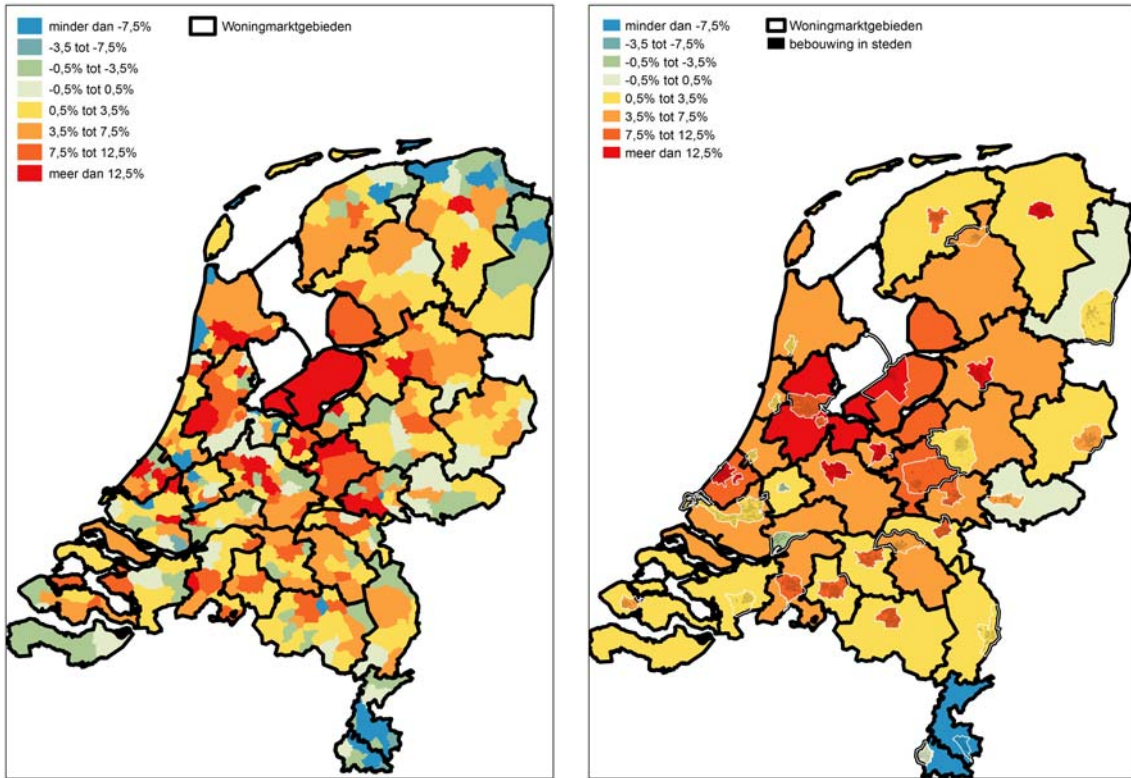
Om de steden in het huidige tijdsgewricht te typeren beschouwen we de ontwikkelingen over de periode vanaf het jaar 2000. De bevolkingsontwikkeling in gemeenten in de periode 2000-2013 is te beschrijven met behulp van de indeling zoals opgenomen in tabel 2.1. Uitgangspunt is de bevolkingsgroei van heel Nederland (5,8%) in de beschouwde periode, die gekarakteriseerd wordt als 'matig'.

Tabel 2.1 Typering bevolkingsgroei

typering bevolkingsgroei	ondergrens	bovengrens	aantal gemeenten
sterke daling	-12,5%	-7,5%	5
matige daling	-7,5%	-3,5%	31
beperkte daling	-0,5%	-3,5%	53
stabiel	-0,5%	0,5%	36
beperkte groei	0,5%	3,5%	119
matige groei	3,5%	7,5%	85
sterke groei	7,5%	12,5%	47
zeer sterke groei	12,5%	meer dan 12,5%	32

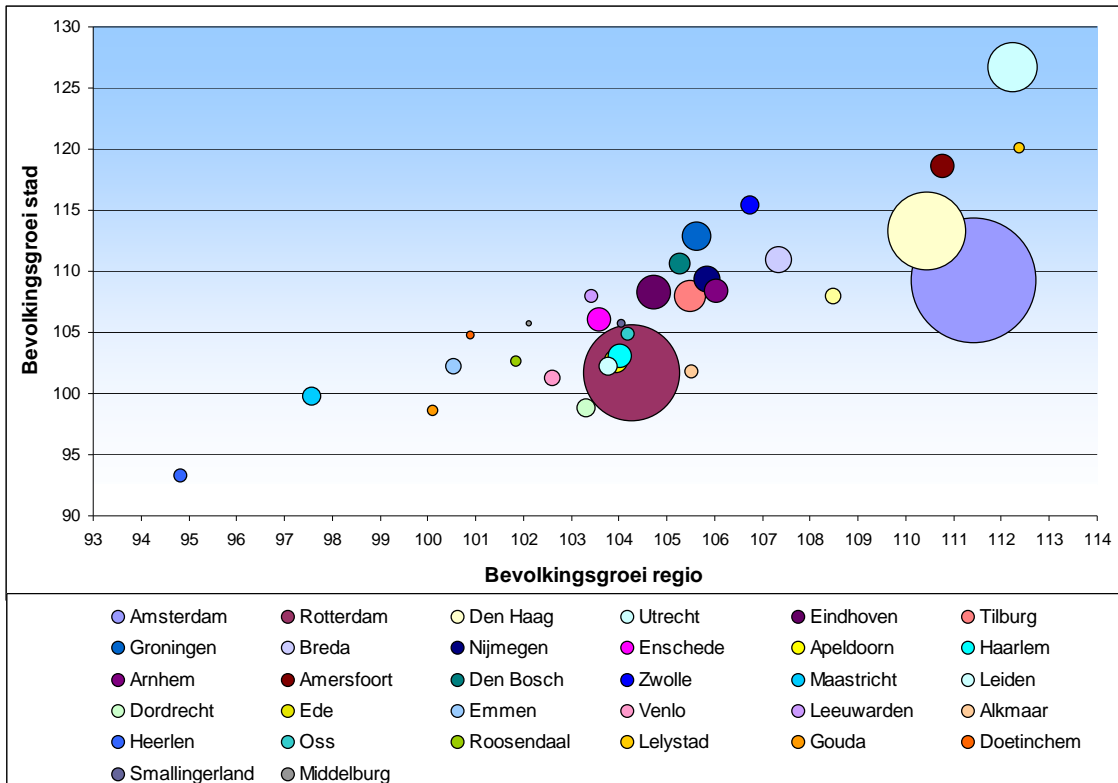
In figuur 2.4 (links) is de bevolkingsontwikkeling van alle gemeenten in de periode 2000-2013 op basis van deze indeling gevisualiseerd. Meer dan de helft van de Nederlandse gemeenten kent een beperkte of matige groei. In vrijwel alle woningmarktgebieden is er diversiteit tussen gemeenten. Vaak is de groei geconcentreerd in een paar gemeenten en komen er daarnaast stagnerende of beperkt groeiende gemeenten voor. De ontwikkeling van grotere woningbouwprojecten is vaak de oorzaak van deze verschillen. In gebieden met bevolkingsdaling zien we dat de krimp zich in de gemeenten in verschillende snelheden voltrekt en dat er woningmarktgebieden zijn waar krimp en groei naast elkaar voorkomen. In Figuur 2.4 (rechts) is de bevolkingsontwikkeling van steden en ommelanden weergegeven naar de hierboven beschreven indeling. Op deze wijze geschematiseerd wordt nog eens duidelijk dat de groei zich

Figuur 2.4 Bevolkingsontwikkeling gemeenten (links) en steden en ommelanden (rechts) (2000-2013)

Bron: CBS-Bevolkingsstatistiek / bewerking ABF Research

Figuur 2.5 Bevolkingsontwikkeling stad en regio (2000-2013), index 2000 = 100, belgrootte = omvang stad 2013

Bron: CBS-Bevolkingsstatistiek / bewerking ABF Research

concentreert in de zone Den Haag - Amsterdam - Utrecht - Ede - Zwolle en dat veel, maar niet alle, steden sterker groeien dan de bijbehorende ommelanden.

Beschouwen we de bevolkingsontwikkeling in deze periode per woningmarktgebied dan vallen er twee samenhangen te zien. Als eerste is er een duidelijk verband te constateren tussen de bevolkingsgroei in een woningmarktgebied en de bevolkingsgroei in de stad. Ten tweede geldt over het algemeen dat hoe groter het aantal inwoners van een stad des te groter de bevolkingsgroei van de stad. In Figuur 2.5 zijn deze samenhangen gevisualiseerd. De omvang van de steden wordt in deze figuur weergegeven door middel van de grootte van de bellen.

Opvallende uitzonderingen op de geconstateerde verbanden vormen Rotterdam, Lelystad en Dordrecht. Rotterdam is een grote stad in een matig groeiende regio, maar kent slechts een beperkte bevolkingstoename. Lelystad is een relatief kleine stad maar groeit zeer sterk. Dordrecht valt op met een dalend inwoneraantal terwijl het gelegen is in een regio die, weliswaar slechts beperkt, groeit.

In tabel 2.2 is de omvang van de bevolking en de bevolkingsontwikkeling van de 32 steden en hun ommelanden opgenomen. Er worden vijf typen steden onderscheiden, uitsluitend op basis van de relatieve bevolkingsontwikkeling van de steden in de periode 2000-2013.

Het eerste type zijn de *stagnerende steden*. Dit type omvat de steden waarvan de bevolkingsomvang stabiel, beperkt dalend of matig dalend is. Heerlen is met -7% de stad met de grootste krimp, hier als matige daling getypeerd. Het ommeland van Heerlen kent net als het stabiele Maastricht (0%) een matige bevolkingsdaling. Het ommeland van Gouda (-1%) daarentegen groeit licht. De beperkte bevolkingsdaling van Dordrecht (-1%) valt zoals gezegd op vanwege de ligging in een gebied met matige groei.

Het tweede type zijn de *beperkt groeiende steden* (0,5% tot 3,5%), een gemêleerd gezelschap van steden gelegen in beperkt of matig groeiende regio's. Roosendaal, Emmen en Venlo liggen relatief ver van de Randstad in regio's met een eveneens beperkte groei. Leiden, Haarlem en Rotterdam zijn oude steden in matig groeiende regio's in de Randstad. Rotterdam valt op in dit rijtje omdat de overige grote steden een veel sterkere bevolkingsgroei laten zien. Daarnaast behoren Apeldoorn en Alkmaar tot dit type.

Als derde type worden de *matig groeiende steden* (3,5% tot 7,5%) onderscheiden. Middelburg, Doetinchem, Smallingerland en Oss zijn relatief kleine wat verder van de Randstad gelegen steden die een bevolkingsgroei kennen rond het Nederlands gemiddelde. Ook het qua omvang wat grotere Enschede behoort tot dit type.

Het vierde type zijn de *sterk groeiende steden* (7,5% tot 12,5%). Leeuwarden, Arnhem, Nijmegen, Tilburg Eindhoven, Den Bosch en Breda hebben een bevolkingsgroei aanzienlijk hoger dan hun ommeland. Ede ligt in een regio die net als de stad sterk groeit. Amsterdam is een bijzonder geval. Het Amsterdamse ommeland groeit met 13% aanzienlijk sneller dan de stad, waarvan de bevolkingsomvang met 9% is toegenomen.

Het vijfde type zijn de *zeer sterk groeiende steden* (12,5% tot 27%). Groningen heeft een ommeland dat verdeeld is in een krimpend noordelijk deel en een groeiend midden en zuidelijk deel. Tezamen komt het Groningse ommeland uit op een beperkte groei. Zelf kent de stad een groei van 13%. Zwolle (15%), Amersfoort (19%) en de sterkst groeiende stad, Utrecht (27%), worden omringd door een matig groeiend ommeland. Alleen Den Haag (13%) en Lelystad (20%) hebben een ommeland dat sterk groeit, met 8% en respectievelijk 10%.

Tabel 2.2 Typering steden op basis van de bevolkingsgroei 2000-2013

type	stad	bevolkingsaantal 1-1-2013			bevolkingsontwikkeling vanaf 2000				aandeel stad in krimp of groei regio
		centrum-gemeente	overige gemeenten	regio totaal	stad	ommand	type groei stad	type groei ommand	
Stagnerende steden									
	Heerlen	88.747	386.979	475.726	-7%	-5%	matige daling	matige daling	25%
	Gouda	70.904	177.690	248.594	-1%	1%	beperkte daling	beperkte groei	-417%
	Dordrecht	118.466	291.134	409.600	-1%	5%	beperkte daling	matige groei	-10%
	Maastricht	121.819	85.440	207.259	0%	-5%	stabiel	matige daling	5%
Beperkt groeiende steden									
	Venlo	100.159	276.456	376.615	1%	3%	beperkte groei	beperkte groei	13%
	Rotterdam	616.294	735.339	1.351.633	2%	7%	beperkte groei	matige groei	19%
	Alkmaar	94.505	516.514	611.019	2%	6%	beperkte groei	matige groei	5%
	Leiden	119.800	383.041	502.841	2%	4%	beperkte groei	matige groei	14%
	Emmen	108.392	253.769	362.161	2%	0%	beperkte groei	stabiel	128%
	Apeldoorn	157.315	310.720	468.035	3%	5%	beperkte groei	matige groei	23%
	Roosendaal	77.155	224.973	302.128	3%	2%	beperkte groei	beperkte groei	36%
	Haarlem	153.093	264.403	417.496	3%	5%	beperkte groei	matige groei	29%
Matig groeiende steden									
	Doetinchem	56.414	197.751	254.165	5%	0%	matige groei	stabiel	113%
	Oss	84.861	197.943	282.804	5%	4%	matige groei	matige groei	35%
	Smallingerland	55.454	266.469	321.923	6%	4%	matige groei	matige groei	24%
	Middelburg	47.523	308.040	355.563	6%	2%	matige groei	beperkte groei	36%
	Enschede	158.627	443.154	601.781	6%	3%	matige groei	beperkte groei	44%
Sterk groeiende steden									
	Leeuwarden	95.949	290.558	386.507	8%	2%	sterke groei	beperkte groei	55%
	Tilburg	208.527	184.550	393.077	8%	3%	sterke groei	beperkte groei	75%
	Ede	109.823	222.448	332.271	8%	9%	sterke groei	sterke groei	31%
	Eindhoven	218.433	562.857	781.290	8%	3%	sterke groei	beperkte groei	47%
	Arnhem	149.827	264.759	414.586	8%	5%	sterke groei	matige groei	49%
	Amsterdam	799.278	1.170.443	1.969.721	9%	13%	sterke groei	zeer sterk groei	34%
	Nijmegen	166.382	203.722	370.104	9%	3%	sterke groei	beperkte groei	69%
	Den Bosch	142.817	244.304	387.121	11%	2%	sterke groei	beperkte groei	71%
	Breda	178.140	235.412	413.552	11%	5%	sterke groei	matige groei	62%
Zeer sterk groeiende steden									
	Groningen	195.418	439.426	634.844	13%	3%	zeer sterke groei	beperkte groei	66%
	Den Haag	505.856	539.208	1.045.064	13%	8%	zeer sterke groei	sterke groei	60%
	Zwolle	122.562	395.460	518.022	15%	4%	zeer sterke groei	matige groei	50%
	Amersfoort	149.662	159.425	309.087	19%	4%	zeer sterke groei	matige groei	78%
	Lelystad	75.778	249.819	325.597	20%	10%	zeer sterke groei	sterke groei	35%
	Utrecht	321.916	627.473	949.389	27%	6%	zeer sterke groei	matige groei	65%
	Nederland	5.669.896	11.109.679	16.779.575	8%	5%	sterke groei	matige groei	45%

Bron: CBS-Bevolkingsstatistiek / bewerking ABF Research

De verschillen tussen bevolkingsgroei van stad en ommeland kunnen in één getal uitgedrukt worden, de capture/contribution ratio¹, het aandeel van de stad in de groei of krimp van de regio. Alle steden tezamen hebben 45% van de bevolkingsgroei van Nederland 'gevangen'. Bij de (zeer) sterk groeiende steden vallen Lelystad (35%), Amsterdam (34%) en Ede (31%) op met relatief lage aandelen in de regionale groei. Bij de matig en beperkt groeiende steden vallen Emmen (128%) en Doetinchem (113%) op, die meer dan honderd procent scoren, doordat zij groeien terwijl het ommeland krimpt. Bij de stagnerende steden geldt voor Gouda (-417%) en Dordrecht (-10%) het omgekeerde, deze steden krimpen terwijl de regiogemeenten groeien. Opvallend is het lage aandeel van Rotterdam (19%) in de regionale groei.

¹ Naar een idee van: Rusk, D., Urban Growth, conversations on urban policy: the USA and the Netherlands, in: Frieling, D.H. (ed.) - Planning Metropolis, Urban Growth and Social Patterns, Vereniging Deltametropool, Delft, 1999

Tabel 2.3 Bevolking in 2013 en bevolkingsontwikkeling 2000-2013 naar type gemeente

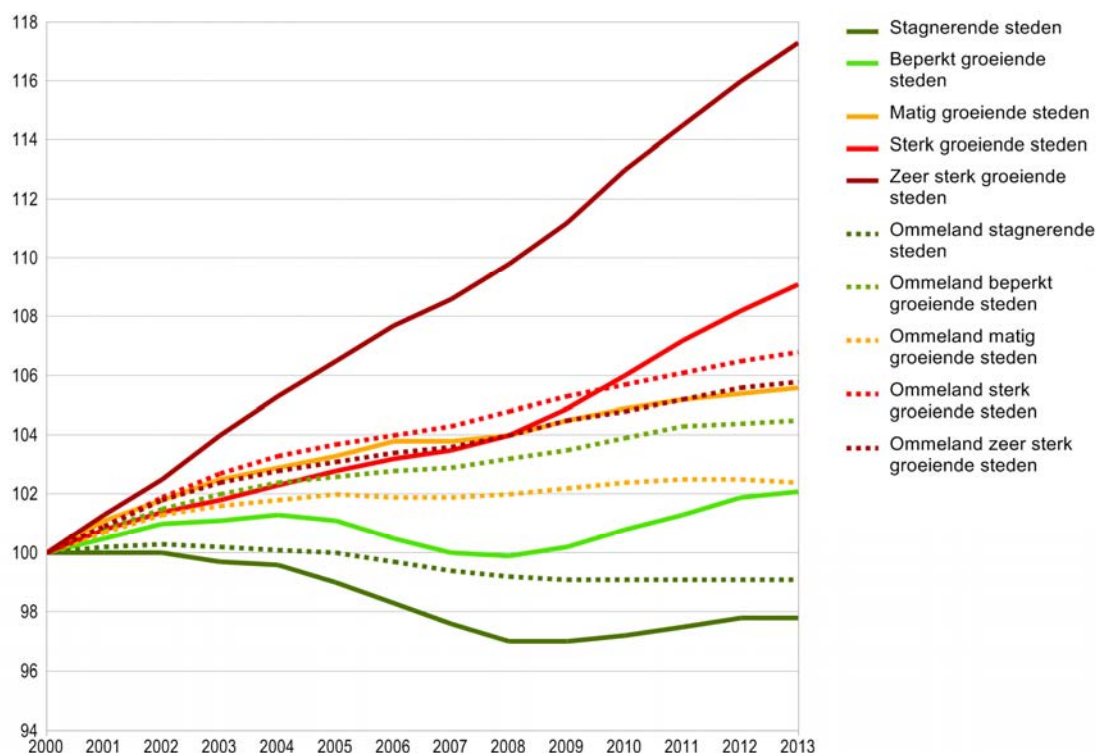
Type steden	2013	toename 2000-2013		Type ommeland	2013	toename 2000-2013	
		(abs.)	(%)			(abs.)	(%)
Stagnerende steden	399.936	-9.020	-2%	Ommeland stagnerende steden	941.243	-8.660	-1%
Beperkt groeiende steden	1.426.713	28.868	2%	Ommeland beperkt groeiende steden	2.965.215	127.382	4%
Matig groeiende steden	402.879	21.227	6%	Ommeland matig groeiende steden	1.413.357	33.052	2%
Sterk groeiende steden	1.748.219	141.085	9%	Ommeland sterk groeiende steden	2.899.337	199.409	7%
Zeer sterk groeiende steden	1.692.149	233.179	16%	Ommeland zeer sterk groeiende steden	2.890.527	149.103	5%
Steden totaal	5.669.896	415.339	8%	Ommeland totaal	11.109.679	500.286	5%

Bron: CBS-Bevolkingsstatistiek / bewerking ABF Research

In deze studie worden de vijf typen steden en de vijf bijbehorende typen ommelanden vergeleken. In figuur 2.8 is deze typering in kaartvorm opgenomen. In totaal wonen er in Nederland in 2013 5.7 miljoen mensen in de steden en 11.1 miljoen in de ommelanden. De bevolking in alle 32 steden tezamen groeit in de periode 2000-2013 met 7,9%, terwijl de bevolking in de ommelanden met 4,7% toeneemt. Het aantal inwoners dat in de onderscheiden typen steden en ommelanden woont verschilt sterk (Tabel 2.3). Dat hangt samen met het eerder geconstateerde verband tussen omvang en bevolkingsgroei van een stad. Doordat Rotterdam, alsook Haarlem en Leiden van dit patroon afwijken, wonen er relatief veel mensen in beperkt groeiende steden alsook in de ommelanden van dit type steden.

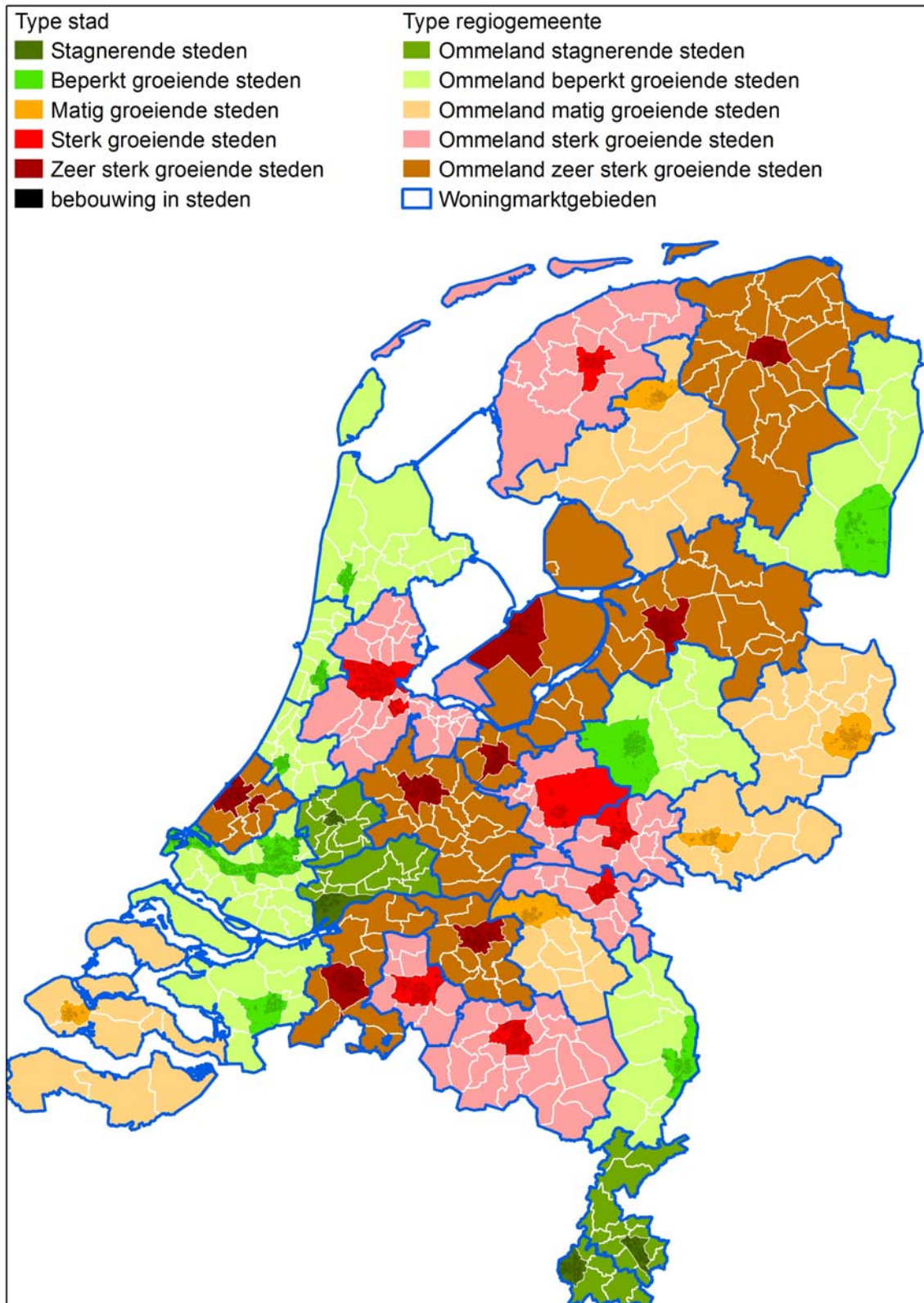
De ommelanden van de stagnerende steden en de beperkt groeiende steden verliezen minder bevolking, c.q. groeien meer dan deze steden zelf in de periode vanaf 2000. Bij de sterk groeiende steden zien we tot 2008 ook een dergelijke ontwikkeling, maar vanaf dat jaar groeien deze steden sneller dan hun ommeland. De versnelling van de bevolkingsgroei in steden vanaf 2008 doet zich ook voor bij de stagnerende en de beperkt groeiende steden (figuur 2.7). Later in dit rapport komen we op deze trendbreuk terug.

Figuur 2.6 Bevolkingsontwikkeling naar type gemeente (2000-2013, index 2000 = 100)

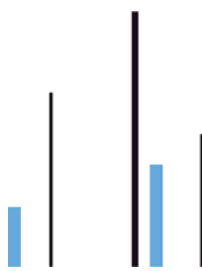

Bron: CBS - Bevolkingsstatistiek / bewerking ABF Research

Figuur 2.7 Typering steden en ommelanden

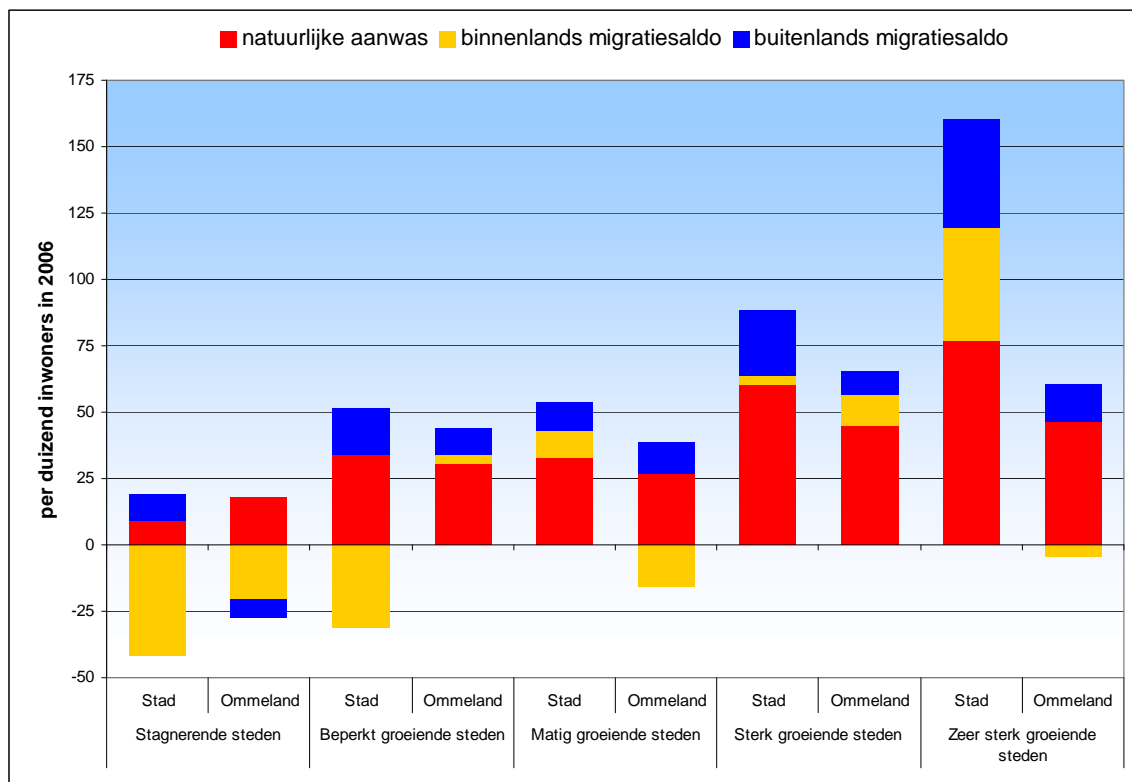
3

Bevolkingsontwikkeling

De bevolkingsontwikkeling van een gebied wordt door verschillende componenten bepaald. Naast de natuurlijke aanwas, het verschil tussen het aantal geboorten en het aantal overledenen, zijn er het binnenlands en buitenlands migratiesaldo. In Figuur 3.1 zijn de aandelen van de verschillende componenten van de bevolkingsontwikkeling per type gemeente gevisualiseerd. In dit hoofdstuk worden de ontwikkelingen aan een nadere analyse onderworpen. Waar specifieke steden zich onderscheiden wordt daar aandacht aan geschonken.

Figuur 3.1 Bevolkingsontwikkeling naar type gemeente (2000-2012, per 1.000 inwoners in 2006)

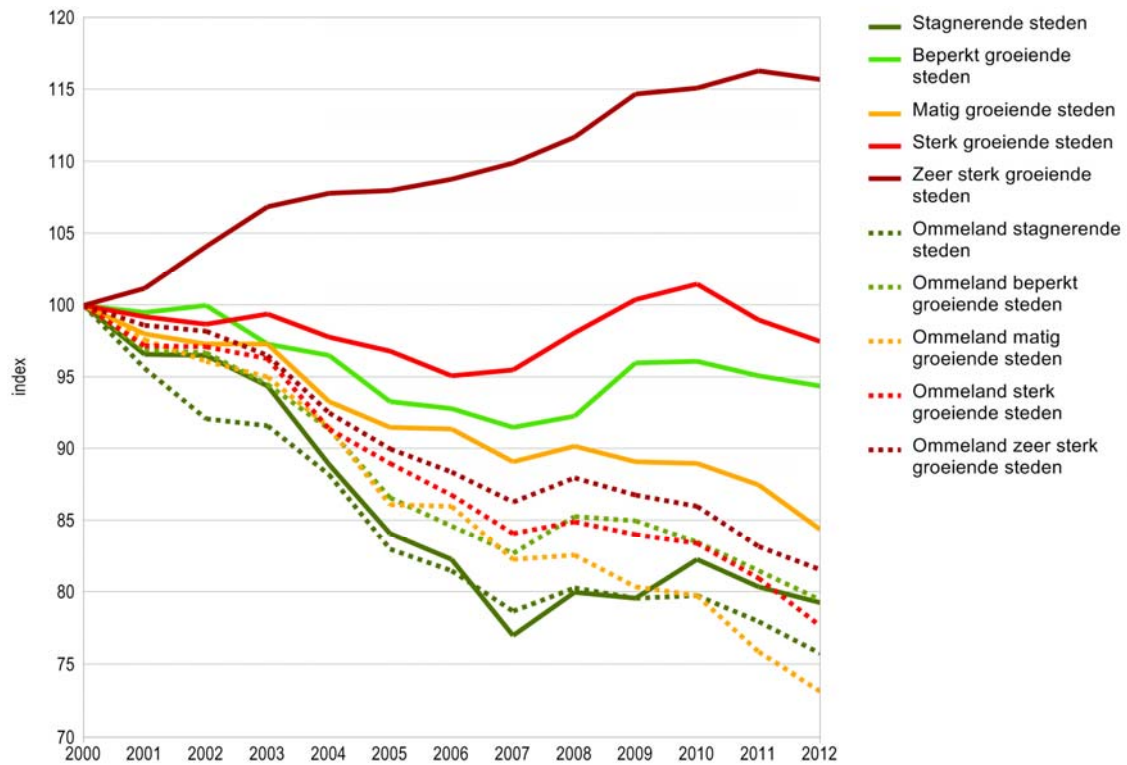

Bron: CBS-Bevolkingsstatistiek / bewerking ABF Research

3.1 Natuurlijke aanwas

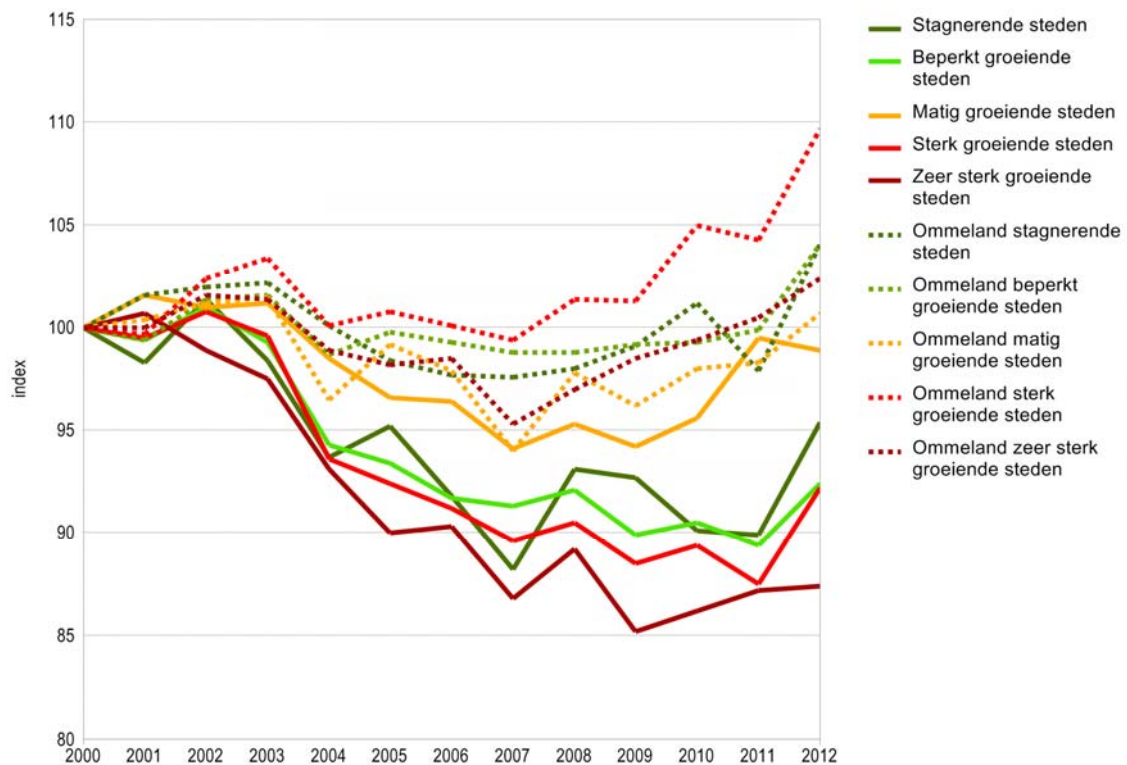
De natuurlijke aanwas levert de grootste bijdrage aan de bevolkingsgroei van Nederland. In de periode 2000 t/m 2012 bedroeg het verschil tussen geboorte en sterfte in totaal 681.000 personen. Het verschil tussen geboorte en sterfte neemt in de loop der jaren wel af. Dankzij de gestegen levensverwachting duurt het overigens volgens de laatste CBS-prognose nog tot 2036 voordat het aantal sterfgevallen in Nederland hoger is dan het aantal geboorten.

Figuur 3.2 Geboorte naar type gemeente (2000-2012, index 2000 = 100)

Bron: CBS - Bevolkingsstatistiek / bewerking ABF Research

Figuur 3.3 Sterfte naar type gemeente (2000-2012, index 2000 = 100)

Bron: CBS - Bevolkingsstatistiek / bewerking ABF Research

In alle tien typen gemeenten is er in de periode 2000 t/m 2012 een positief verschil tussen geboorte en sterfte¹. De verschillen zijn echter groot. In de stagnerende steden is de natuurlijke aanwas met slechts 9 per 1.000 inwoners in deze dertienjarige periode beperkt. In de zeer sterk groeiende steden (77 per 1.000 inwoners) en de sterk groeiende steden (61 per 1.000 inwoners) is dat aantal aanzienlijk hoger. Met uitzondering van de stagnerende steden kennen alle typen steden een hogere natuurlijke aanwas dan de bijbehorende typen ommelanden.

Een belangrijk oorzaak van de beperkte natuurlijke aanwas in de ommelanden is het snel dalend aantal geboorten. Ook de stagnerende en matig groeiende steden kampen daar mee (Figuur 3.2). De zeer sterk groeiende steden zien het aantal geboorten daarentegen zeer sterk toenemen. De overige typen steden nemen een tussenpositie in.

Een bekend verschijnsel in tijden van economische tegenspoed is de daling van het aantal geboorten twee tot drie jaar na het inzetten van een crisis². Het aantal geboorten in Nederland is tussen 2010 en 2012 in lijn hiermee met bijna 10.000 per jaar afgenomen. Zowel bij de steden als de ommelanden zien we dat terug. Opmerkelijk in dit verband is de tot nu toe slechts minimale terugloop van het aantal geboorten in de zeer sterk groeiende c.q. beperkt groeiende steden. Later in dit rapport komen we terug op de speciale positie van een aantal beperkt groeiende steden.

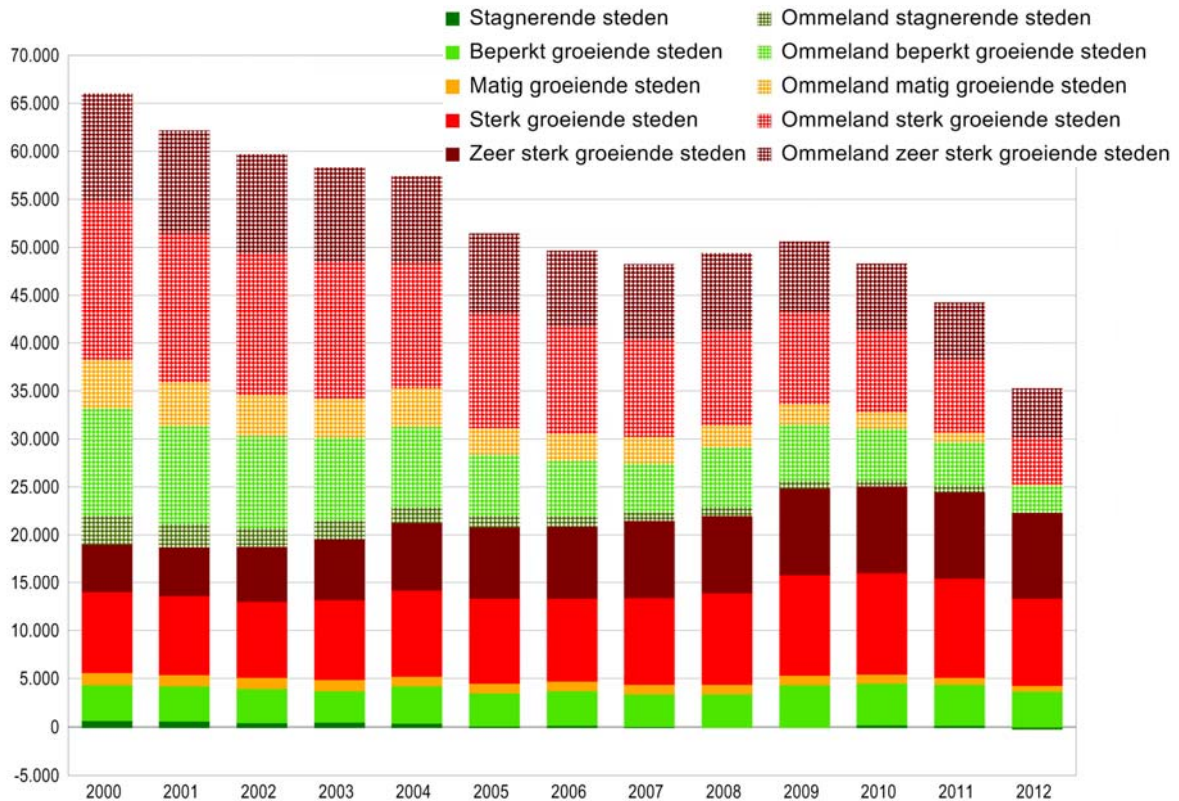
Ook qua sterfte (Figuur 3.3) maken steden en ommelanden een sterk uiteenlopende ontwikkeling door. De verschillende typen steden laten tot 2011 een forse daling van het aantal overledenen zien, terwijl in de overige gemeenten dit aantal min of meer stabiel is. De daling is bij de matig groeiende steden klein vergeleken bij de andere typen steden en de ontwikkeling bij dit type stad lijkt op die in de ommelanden. De laatste jaren stijgt het aantal sterfgevallen in heel Nederland als gevolg van de vergrijzing (en de koude winter in 2012).

Door de verschillen in de ontwikkeling van geboorte en sterfte loopt de natuurlijke aanwas in de steden op, terwijl deze in de ommelanden sterk daalt (Figuur 3.4). Deze uiteenlopende ontwikkeling is voor een belangrijk deel terug te voeren op verschillen in de leeftijdsopbouw van de bevolking van de onderscheiden typen steden bij aanvang van de hier beschouwde periode (het jaar 2000). Deze verschillen komen later in dit rapport aan de orde. Daarnaast zijn er verschillen in levensverwachting en vruchtbaarheid tussen de verschillende typen gemeenten. Ook spelen de vervolgeffecten van de in- en uitstroom in gebieden een rol. In de volgende paragraaf zullen we zien dat de migratiestromen van en naar de verschillende typen gemeenten uiteenlopen qua richting, omvang en samenstelling.

¹ Dat wil niet zeggen dat alle individuele gemeenten een positieve natuurlijke aanwas hebben, bij 64 van de 408 gemeenten was het saldo van geboorte en sterfte in genoemde periode negatief.

² Beer, J. de, Crisis in de economie, crisis in relatie- en gezinsvorming? In: Bevolkingstrends, 12 november 2012. CBS, Den Haag/Heerlen

Figuur 3.4 Natuurlijke aanwas naar type gemeenten (2000-2012)

Bron: CBS - Bevolkingsstatistiek / bewerking ABF Research

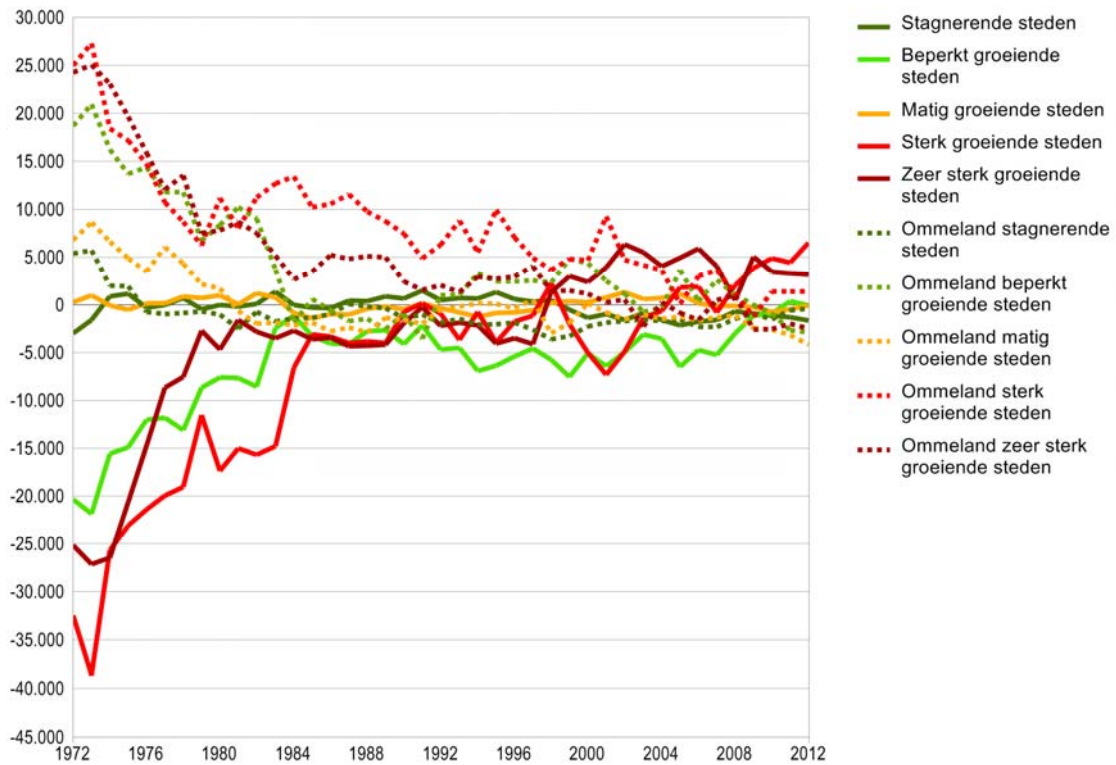
3.2 Binnenlandse migratie

Om een goed beeld te krijgen van de binnenlandse migratie kijken we bij dit onderwerp verder terug in de tijd. In de hoogtijdagen van de suburbanisatie beleefden een aantal van de nu (zeer) sterk groeiende steden een stevige en in sommige gevallen zelfs massale uittocht. In de jaren tachtig nam de omvang van deze stroom van stad naar ommeland sterk af (Figuur 3.5). Ook de beperkt groeiende steden, in het bijzonder Rotterdam, Haarlem en Leiden, laten een dergelijke ontwikkeling zien.

In de afgelopen jaren zijn de rollen grotendeels omgedraaid. De zeer sterk groeiende steden kennen vanaf 1998 een positief saldo, de sterk groeiende steden vanaf 2008. In 2012 kennen, zoals beter te zien is in Figuur 3.6, vrijwel alle typen steden een positief binnenlands migratiesaldo. De ommelanden zien daarentegen vanaf 2009 meer mensen naar andere gemeenten vertrekken dan er zich vestigen. Uitzonderingen vormen de stagnerende steden, die sinds de millenniumwisseling een negatief binnenlands migratiesaldo kennen en de regiogemeenten rond de sterk groeiende steden die nog steeds een positief saldo hebben.

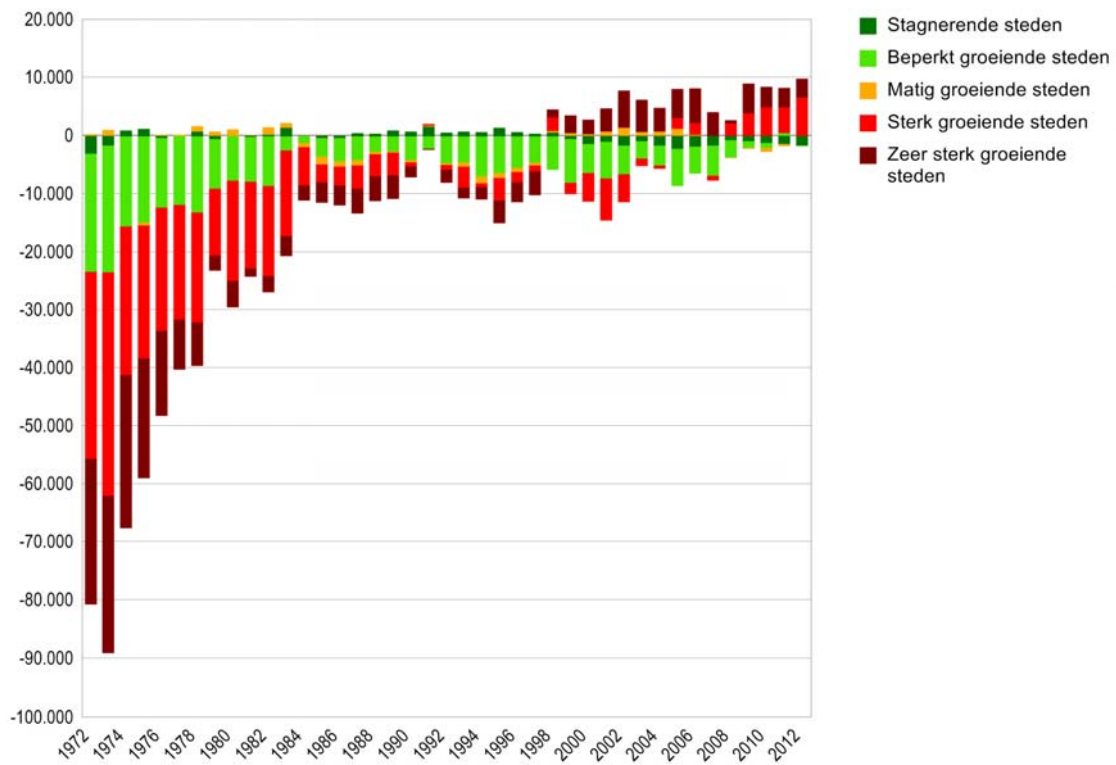
De sterk groeiende grote steden vallen op met een snelle toename van het binnenlands migratiesaldo. Dat is het gevolg van de opmerkelijke ontwikkeling van Amsterdam. De hoofdstad kende in 2001 een

Figuur 3.5 Binnenlands migratiesaldo naar type gemeente (1972-2012)

Bron: CBS - Bevolkingsstatistiek / bewerking ABF Research

Figuur 3.6 Binnenlands migratiesaldo naar type stad (1972-2012)

Bron: CBS - Bevolkingsstatistiek / bewerking ABF Research

tussentijds dieptepunt, er vertrokken dat jaar per saldo ruim negenduizend mensen naar andere gemeenten in Nederland. Sindsdien is de omvang van het negatieve saldo echter sterk afgenomen. Vanaf 2008 kent Amsterdam zelfs een (aanzienlijk) positief saldo. De andere steden die tot het type sterk groeiende steden behoren hebben de afgelopen jaren een fluctuerend maar meestal positief binnenlands migratiesaldo.

Ook de beperkt groeiende 'oude' Randstadsteden Rotterdam, Haarlem en Leiden laten een sterke toename van het binnenlandsmigratiesaldo zien. Bij de andere steden van dit type fluctueert het saldo en in het geval van Venlo is het dalend.

Richting verhuisstromen

De meeste verhuizingen vinden over korte afstand plaats. In de periode 2000 t/m 2012 is 61% van de ruim 20 miljoen verhuisde personen binnen een gemeente verhuisd³. Verhuizingen tussen gemeenten, maar binnen woningmarktregio's zijn goed voor 17% van het totaal aantal verhuizingen. Het betreft personen die van ommeland naar stad verhuizen en vice versa, maar ook verhuizingen tussen regiogemeenten die tot hetzelfde ommeland behoren. Verhuizingen van stad naar ommeland (5%) en van ommeland naar stad houden elkaar in evenwicht (5%).

Tabel 3.1 Verhuizingen binnen Nederland naar gebiedstype (cumulatie 2000 t/m 2012)

type verhuizing	aantal	aandeel
totaal	20.398.864	
binnen gemeenten (indeling 2013)	12.433.673	61%
tussen gemeenten (indeling 2013)	7.965.191	39%
waarvan:		
binnen regio's	3.519.030	17%
waarvan:		
van stad naar overige regiogemeenten	1.084.516	5%
van overige regiomeente naar stad	927.602	5%
tussen de overige regiogemeenten	1.506.912	7%
tussen regio's		
waarvan:	4.446.161	22%
van stad naar stad	875.791	4%
van overige regiomeente naar stad	1.080.205	5%
van stad naar overige regiogemeente	919.796	5%
van overige regiogemeente naar overige regiogemeente	1.570.369	8%

Bron: CBS-Bevolkingsstatistiek / bewerking ABF Research

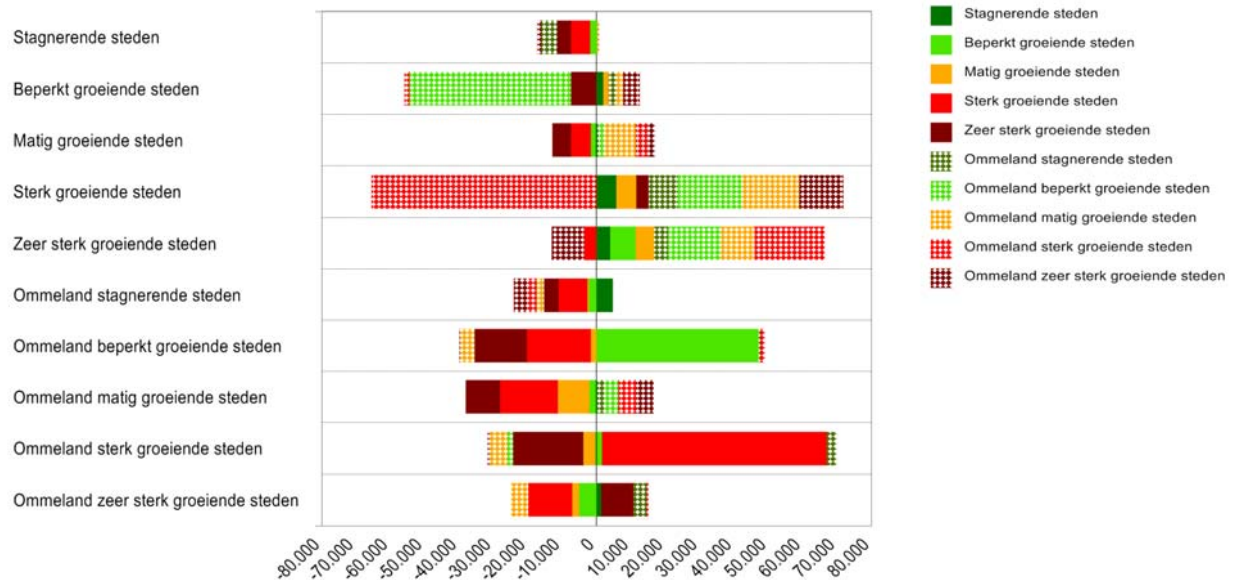
Verhuizingen tussen woningmarktgebieden zijn in de periode 2000-2012 goed voor 22% van het totaal aantal verhuizingen binnen Nederland. Ook bij deze interregionale verhuizingen valt op dat de verhuizingen van stad naar ommeland en van ommeland naar stad elkaar in evenwicht houden.

In totaal bedraagt de binnenlandse migratie van alle ommelanden naar de steden tezamen in de periode 2000 t/m 2012 per saldo slechts 3.495 personen. Figuur 3.7 maakt duidelijk wie de 'winnaars' en 'verliezers' bij de binnenlandse migratiestromen zijn. Per type stad en ommeland is weergegeven hoeveel personen er per saldo naar andere typen zijn vertrokken dan wel gekomen. De zeer sterk groeiende steden en het ommeland van de sterk groeiende steden zijn de grote 'winnaars', het ommeland van de

³ Daarbij is voor de hele periode gerekend met de gemeentegrenzen zoals die in 2013 bestaan.

beperkt groeiende steden is een 'kleine' winnaar. De beperkt groeiende steden zijn de grote 'verliezers', zij verliezen bevolking aan hun ommelanden en trekken relatief weinig mensen uit andere

Figuur 3.7 Binnenlands migratiesaldo naar type gemeente (2000-2012, cumulatief)

Bron: CBS - Bevolkingsstatistiek / bewerking ABF Research

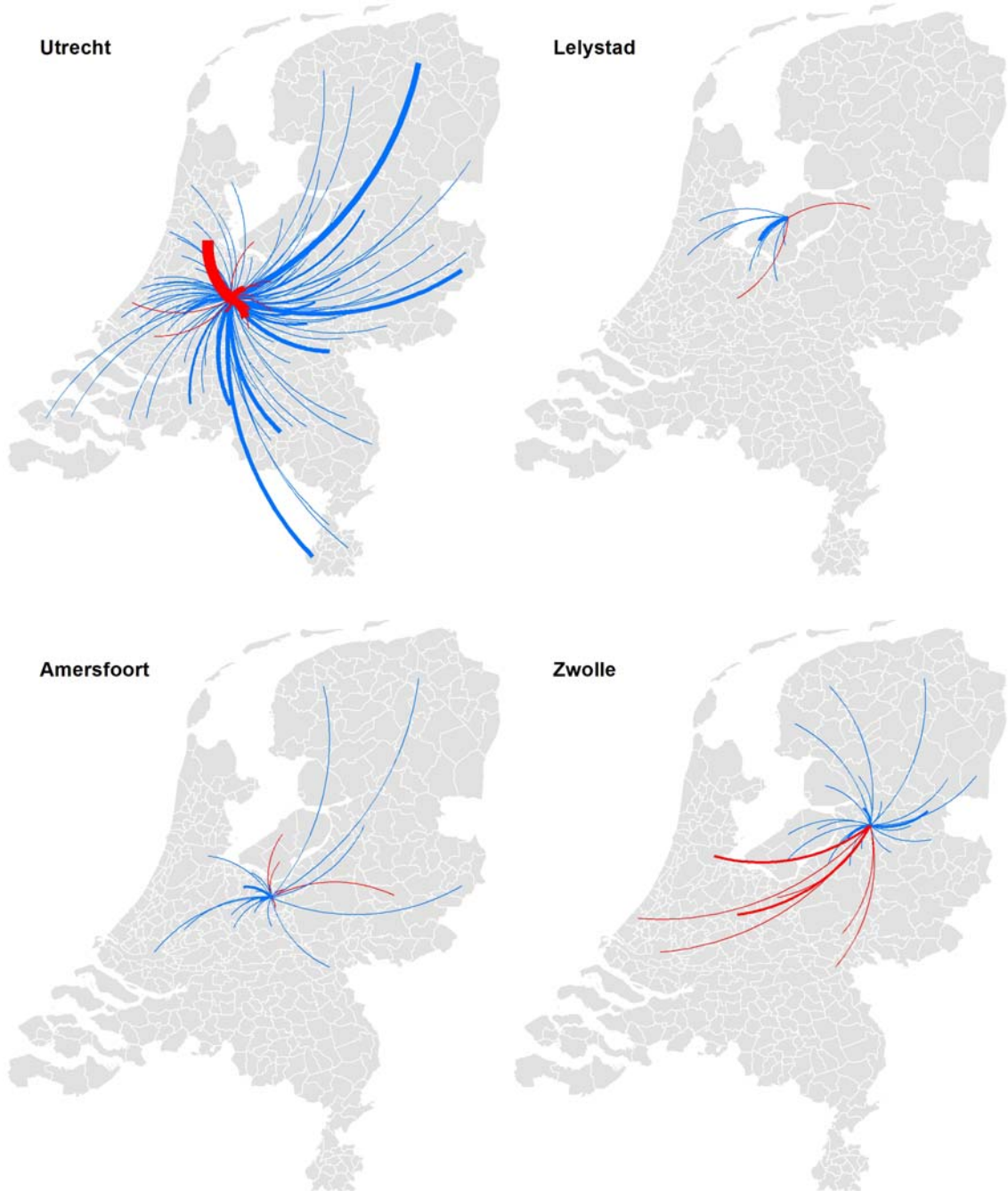
typen steden en ommelanden. Het grote verschil tussen de sterk en de zeer sterk groeiende steden is het beperkt negatief saldo van de zeer sterk groeiende steden met hun ommelanden.

In de figuren (3.8 tot en met 3.14) zijn de grotere (per saldo) migratiestromen van en naar de 32 steden gevisualiseerd. De grote steden, in het bijzonder Amsterdam en Utrecht, oefenen een sterke aantrekkingskracht over het hele land uit. Voor Den Haag en Rotterdam geldt dat in iets mindere mate. De vertrekstromen uit de vier grootste steden zijn vooral gericht op het eigen ommeland van die steden.

Steden als Groningen, Eindhoven, Breda, Enschede trekken ook over relatief lange afstanden mensen aan, maar die aantrekkingskracht oefenen ze niet over het hele land uit, maar over een deel van het land. Ze trekken mensen uit een zeer wijde omgeving. Naast vertrekstromen naar het eigen ommeland kennen al deze steden relatief grote verstrekkstromen naar andere steden. Vooral naar steden in de Randstad, maar ook naar bijvoorbeeld Nijmegen, Eindhoven en Tilburg.

In het bijzonder Amsterdam trekt veel inwoners uit andere steden, ook uit Utrecht, Den Haag en Rotterdam. Het nabijgelegen Haarlem is de uitzondering, per saldo verhuisden in de periode 2000-2012 bijna 7.000 Amsterdammers naar deze stad. Het zijn echter vooral dertigers en 0-4 jarigen die van Amsterdam naar Haarlem verhuizen en het is aannemelijk dat woninggerelateerde motieven het overheersende motief voor deze verhuizingen zijn. De verhuisstromen tussen de overige steden bestaan voornamelijk uit (bijna) twintigers. Aan te nemen valt dat deze jonge mensen een studie beginnen of vervolgen in een andere stad dan wel verhuizen vanwege werk of relatievorming.

Figuur 3.8 Binnenlands migratiesaldo steden, gemiddeld jaarlijks saldo (2000-2012)

Bron: CBS-Bevolkingsstatistiek / bewerking ABF Research

Figuur 3.9 Binnenlands migratiesaldo zeer sterk / sterk groeiende steden, gemiddeld jaarlijks saldo (2000-2012)

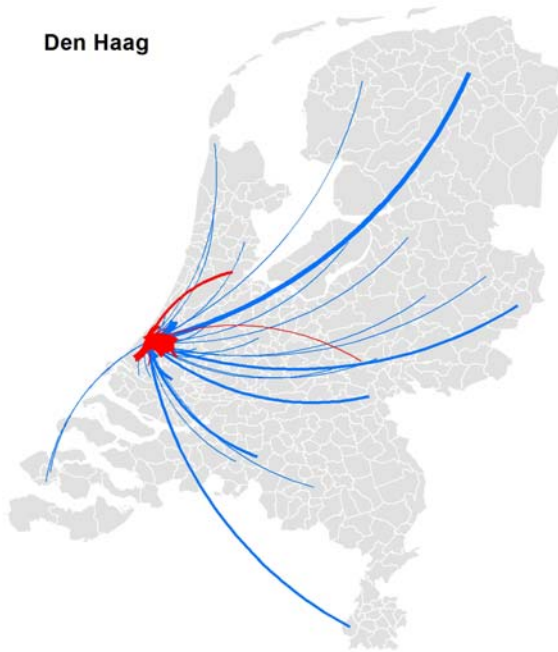
Naar stad uit andere gemeente

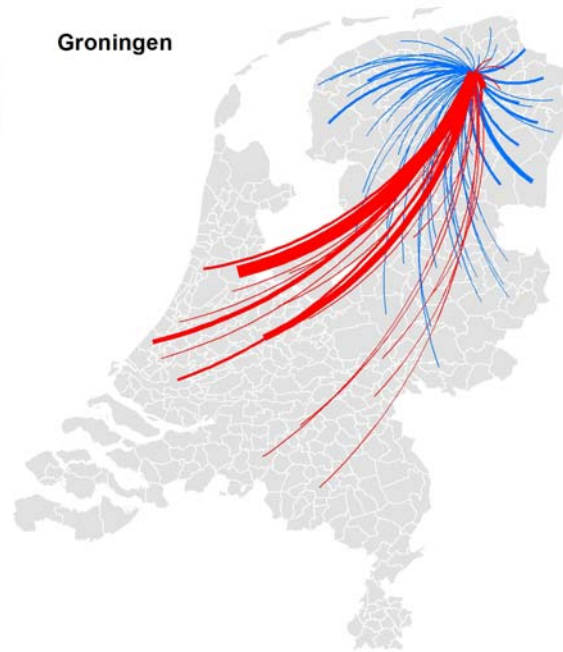
Van stad naar andere gemeente

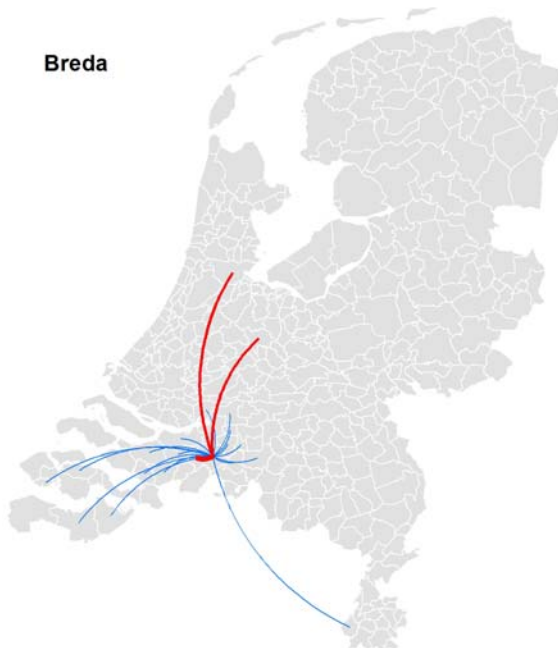
Den Haag

Groningen

Breda

's Hertogenbosch

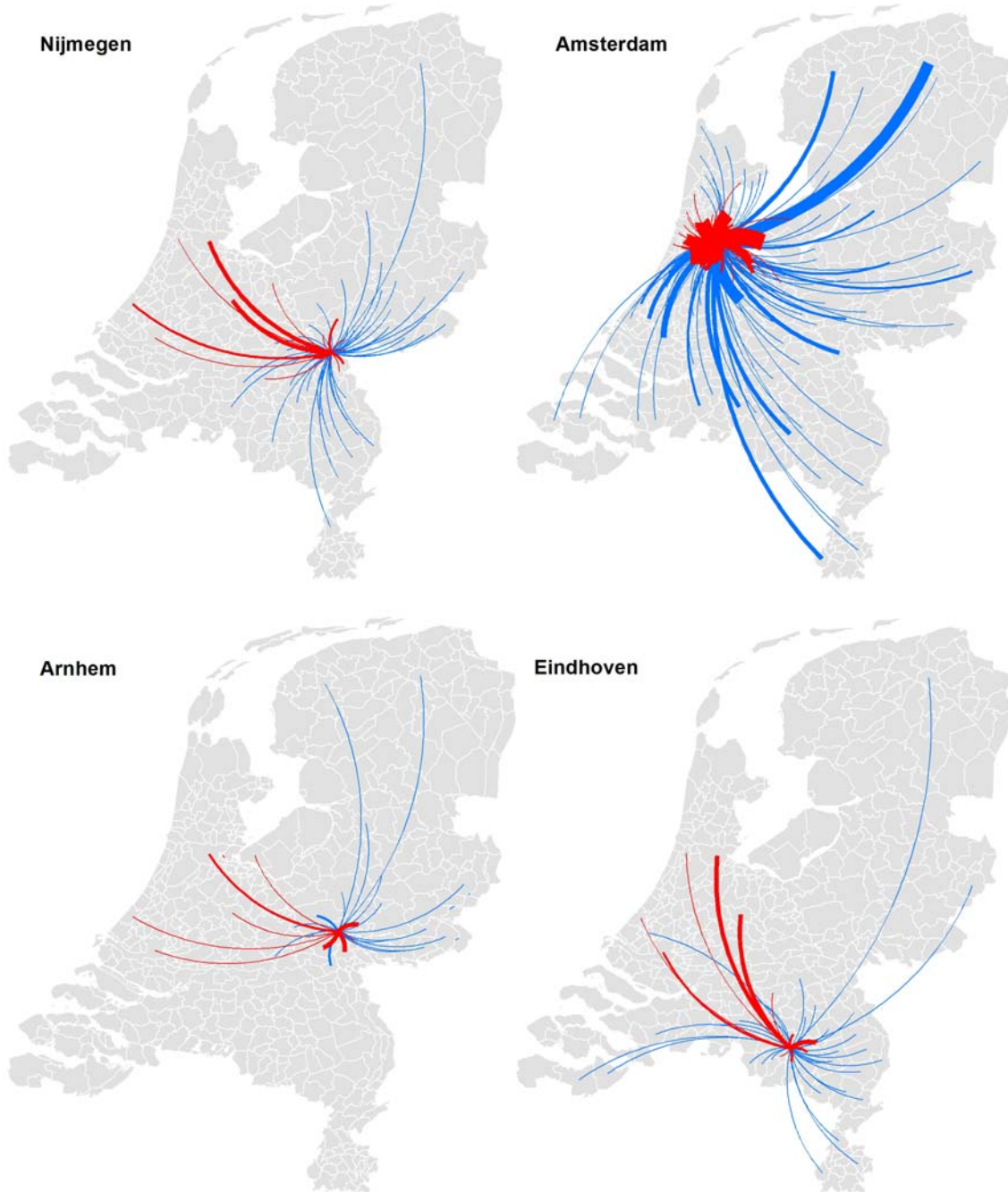
Bron: CBS-Bevolkingsstatistiek / bewerking ABF Research

Figuur 3.10 Binnenlands migratiesaldo sterk groeiende steden, gemiddeld jaarlijks saldo (2000-2012)

Naar stad uit andere gemeente

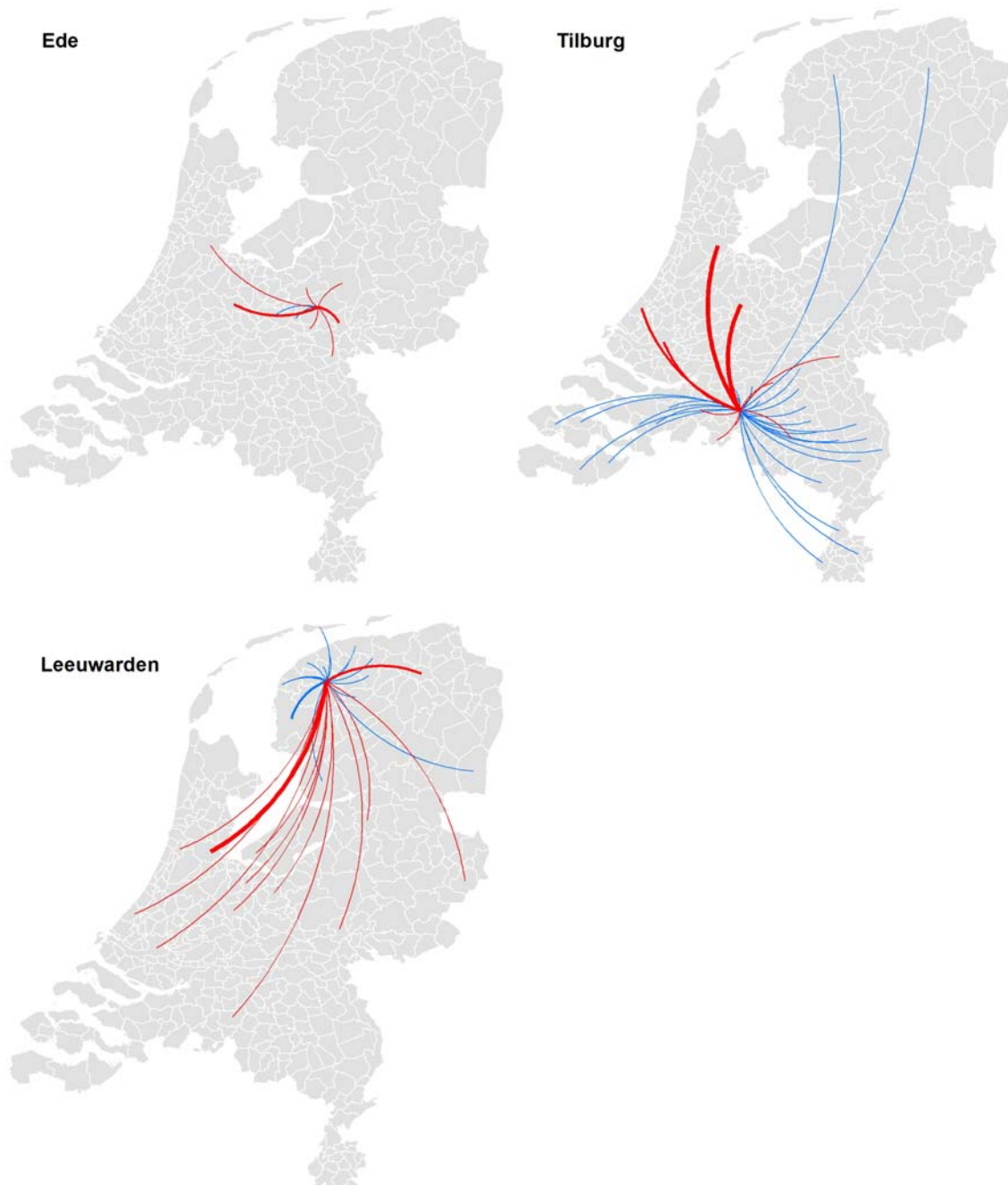

Van stad naar andere gemeente

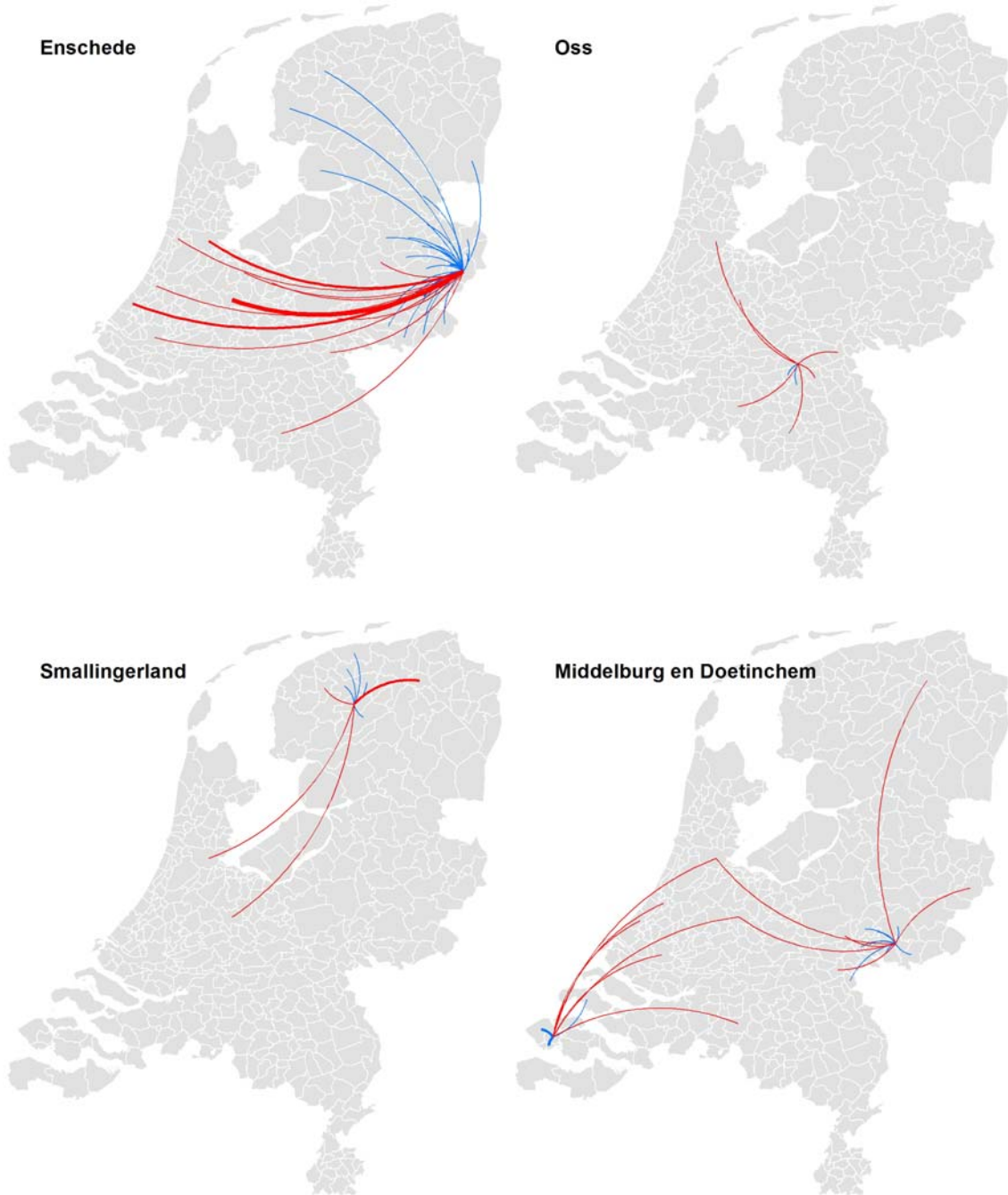
Bron: CBS-Bevolkingsstatistiek / bewerking ABF Research

Figuur 3.11 Binnenlands migratiesaldo sterk groeiende steden, gemiddeld jaarlijks saldo (2000-2012)

Bron: CBS-Bevolkingsstatistiek / bewerking ABF Research

Figuur 3.12 Binnenlands migratiesaldo matig groeiende steden, gemiddeld jaarlijks saldo (2000-2012)

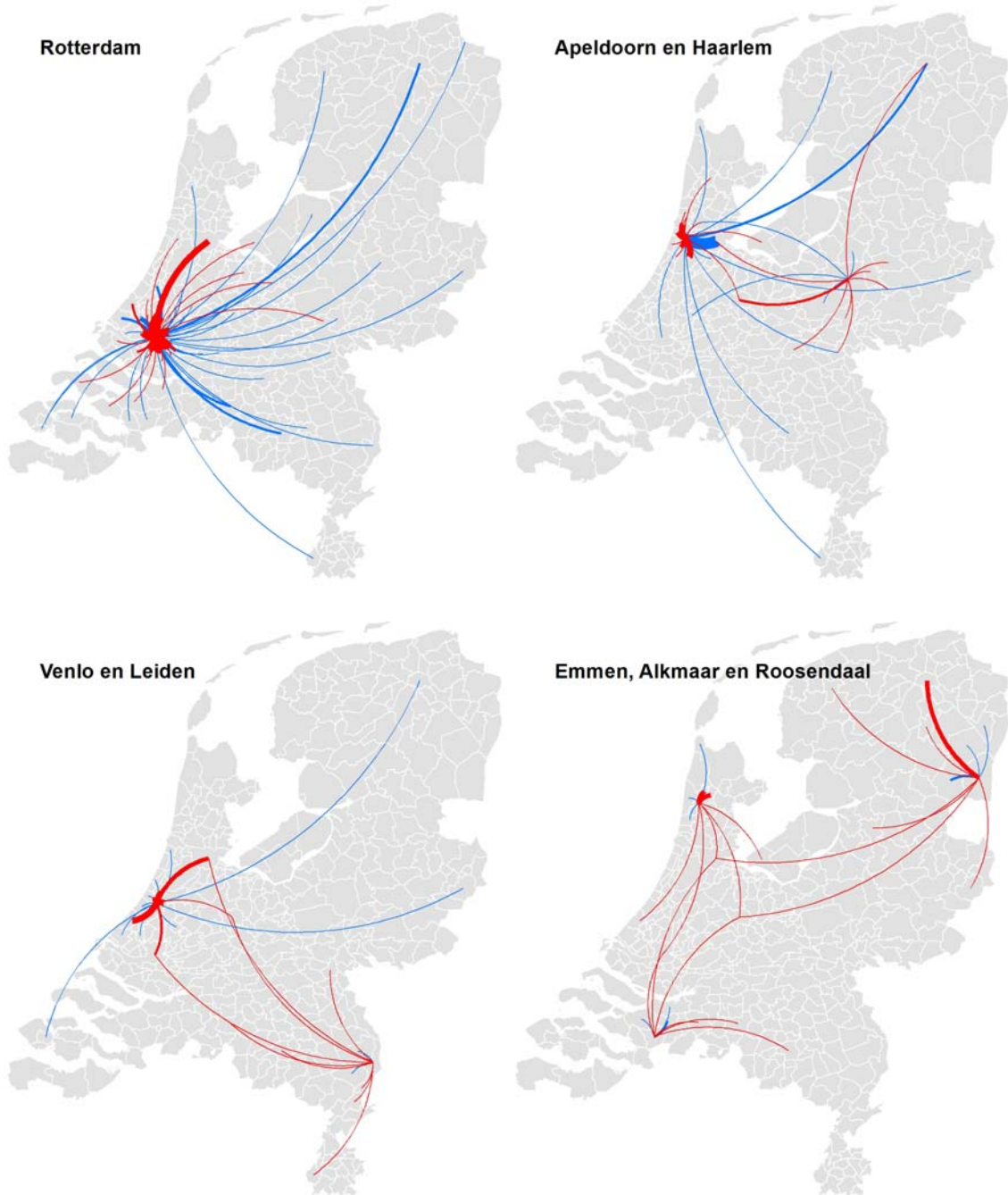
Bron: CBS-Bevolkingsstatistiek / bewerking ABF Research

Figuur 3.13 Binnenlands migratiesaldo beperkt groeiende steden, gemiddeld jaarlijks saldo (2000-2012)

Naar stad uit andere gemeente

Van stad naar andere gemeente

Bron: CBS-Bevolkingsstatistiek / bewerking ABF Research

Figuur 3.14 Binnenlands migratiesaldo stagnerende steden, gemiddeld jaarlijks saldo (2000-2012)

Bron: CBS-Bevolkingsstatistiek / bewerking ABF Research

Binnenlandse migratie naar leeftijd

De stroom mensen die vanuit de steden naar de ommelanden verhuist verschilt qua leeftijd aanzienlijk van de stroom die naar de steden trekt. Kinderen en mensen boven de dertig, in veel gevallen de ouders van migrerende kinderen, verhuizen per saldo meer naar overige regiogemeenten dan naar steden. Uitzondering vormen de matig groeiende steden die ook per saldo 30-plussers trekken en daarmee ook wat dit betreft meer op de ommelanden lijken.

De meeste verhuizers zijn echter jong. Het is de leeftijdsgroep 15 t/m 29 jaar⁴ die het meest verhuist. In 2012 verhuisde 21% van de personen in deze leeftijdsgroep in Nederland, in de overige leeftijdsgroepen is gemiddeld 6% in dat jaar verhuisd. De 15-29 jarigen verhuizen in grote aantallen naar de steden (figuur 3.14). Het is deze instroom die in veel steden bijdraagt aan de bevolkingsgroei. Niet alleen in directe zin, maar ook indirecte zin doordat veel van deze jongeren op latere leeftijd in de stad kinderen krijgen. In het volgende hoofdstuk gaan we in op de ontwikkeling van het aantal kinderen in de stad.

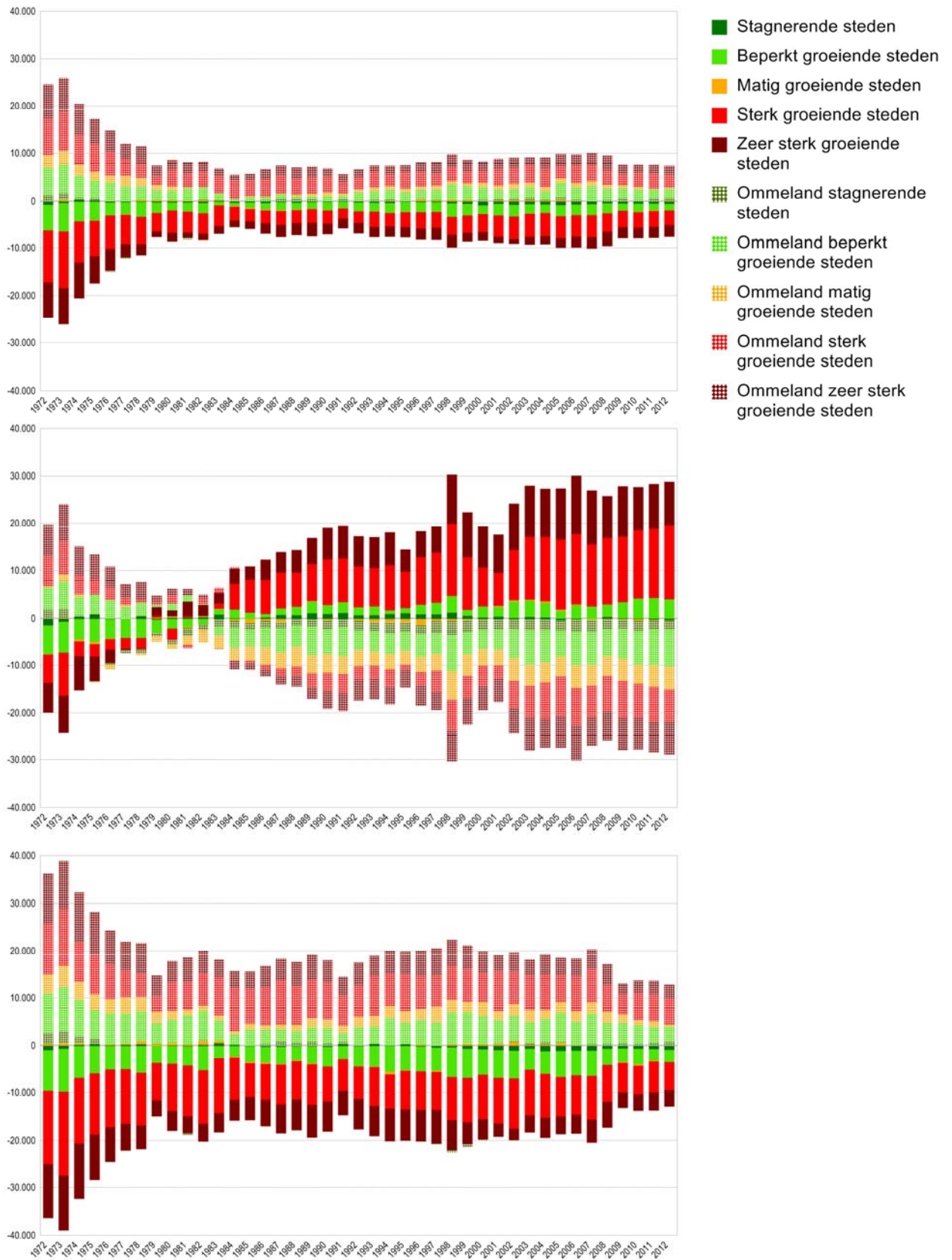
In tegenstelling tot de 30-plussers en de kinderen, die al decennialang meer verhuizen vanuit de stad naar de regio dan andersom, zijn de migratiestromen van de adolescenten en de jong volwassenen in de jaren tachtig van richting veranderd (figuur 3.14). In de jaren zeventig trokken de regiogemeenten nog meer jongeren en jong volwassenen dan de steden. In deze jaren namen de aantallen studenten in HBO en WO sterk toe, en kwam er met de Nota Huisvesting Alleenstaanden en Tweepersoonshuishoudens een subsidieregeling voor het bestrijden van de woningnood in dit toen nog specifieke segment in de woningmarkt. In het reflecterende hoofdstuk gaan we verder in op de achtergronden van deze voor de steden zeer belangrijke ontwikkelingen.

Veel steden functioneren als 'roltrap'. De steden trekken door hun onderwijsinstellingen een jong publiek aan. Fielding⁵, die het begrip roltrapfunctie muntte, beschrijft dat een groot deel van de iets oudere leeftijdsgroep, vaak een opleiding afgesloten en een carrière gestart, uitstroomt naar het ommeland van de stad. Veel Nederlandse steden blijken echter deels ook te functioneren als tussentrede die na het afsluiten van de opleiding niet verlaten worden voor een domicilie in het ommeland, maar voor een andere stedelijke omgeving, vaak in de Randstad. Het valt aan te nemen dat een deel van deze groep vervolgens de nieuwe stedelijke woonomgeving alsnog voor een woonplek in het nieuwe ommeland verruult. Daarnaast zal de Randstad voor een deel als springplank voor een carrière in het buitenland functioneren en andersom getalenteerde buitenlanders aantrekken.

⁴ De binnenlandse migratie is naar 5-jaars leeftijdsklassen beschikbaar. Het is dus niet mogelijk om de 18-25 te verbijzonderen.

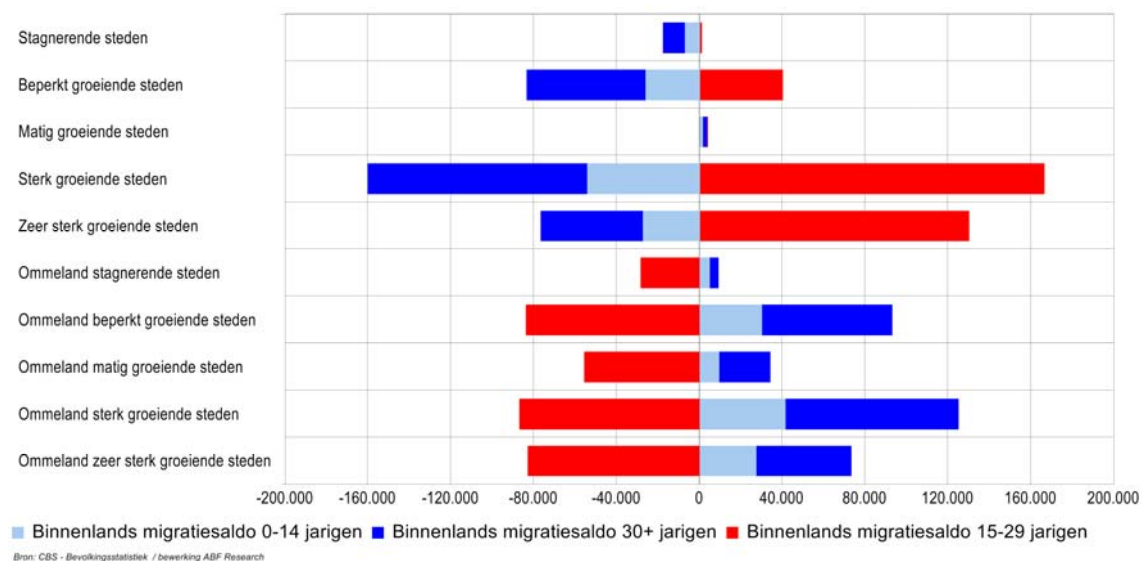
⁵ Fielding A.J., 1992, Migration and social mobility: South East England as an escalator region. *Regional Studies* 26(1), blz. 1–15

Figuur 3.15 Binnenlands migratiesaldo 0-14 jaar (boven), 15-29 jaar (midden) en 30 jaar en ouder (onder) naar type gemeente (cumulatief, 2000-2012)

Bron: CBS-Bevolkingsstatistiek / bewerking ABF Research

Figuur 3.16 Binnenlands migratiesaldo naar drie leeftijdsgroepen en type gemeente, (cumulatie 2000-2012)

Effect crisis op de woningmarkt

De afbeeldingen van het binnenlandse migratiesaldo in de loop der jaren laten nog iets zien: het effect van de economische crisis en crisis op de koopwoningenmarkt. Het aantal verhuizingen is als gevolg van de stokkende doorstroming op de woningmarkt vanaf 2008 afgenomen. Terwijl de instroom van ‘jong’ volk in de steden op peil blijft, is de uitstroom van 30-plussers en kinderen vanuit de steden naar de ommelanden vanaf 2008 verminderd. Een groot deel van deze stroom de steden uit is/was traditioneel op koopwoningen in het ommeland gericht. De onzekere economische situatie in combinatie met de sterk gestegen prijzen van koopwoningen en de (door consumenten verwachte) ingreep in de fiscale behandeling van het eigen huis heeft vanaf 2008 geleid tot een sterke terugloop van het aantal verkochte koopwoningen en het inzakken van de markt voor nieuwbouwkopwoningen⁶.

3.3 Buitenlands migratiesaldo

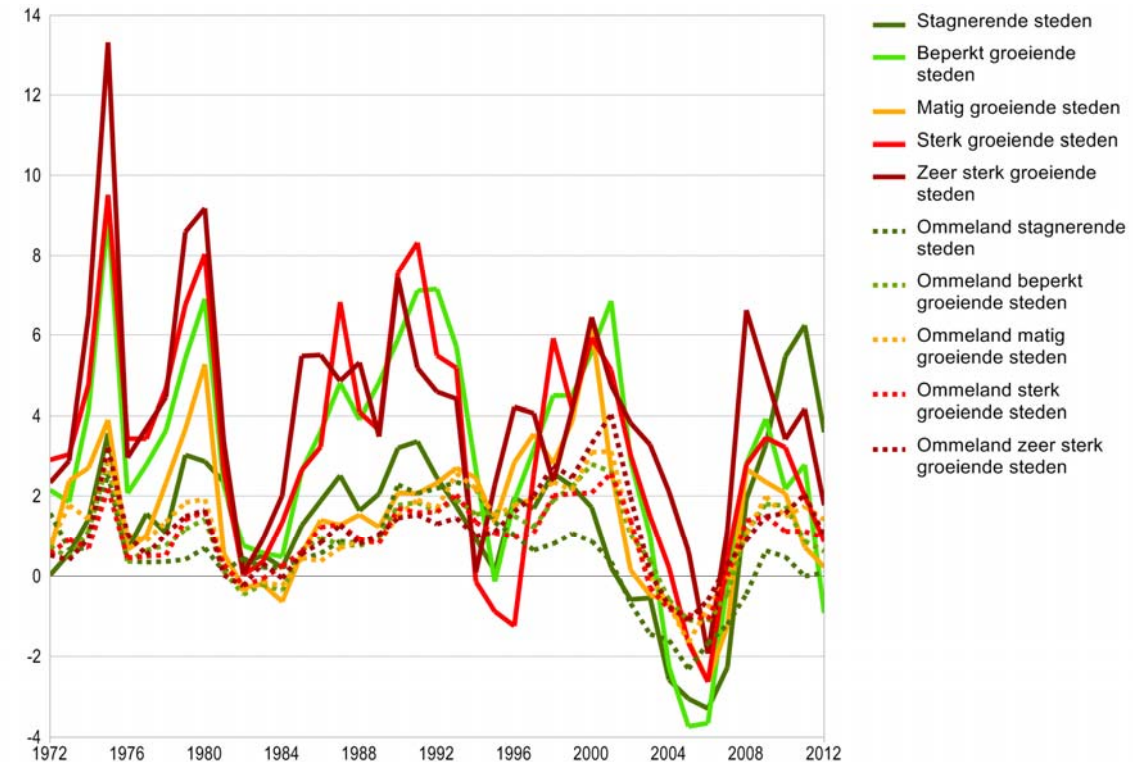
De in- en uitstroom van en naar het buitenland is de qua omvang meest fluctuerende component van de bevolkingsontwikkeling. In 2000 piekte het buitenlandse migratiesaldo⁷ van Nederland met 57.000 bijna op recordniveau om zes jaar later te dalen tot een negatief saldo van bijna 26.000 mensen. Over de gehele periode 2000-2012 gezien is het saldo positief. Er zijn 234.000 meer mensen naar ons land gekomen dan er vertrokken. Het buitenlandse migratiesaldo zorgt daarmee voor 26% van de bevolkingsgroei van Nederland in deze periode.

⁶ Zie voor een uitgebreide analyse van de effecten van de crisis op de verhuisprocessen: Blijje, B. et al., Wonen in ongewone tijden, de resultaten van het Woononderzoek Nederland 2012, Ministerie van BZK, Den Haag, 2013

⁷ Het buitenlandse migratiesaldo in deze publicatie de optelsom van de buitenlandse migratie en het aantal correcties

De dip in de buitenlandse migratie in de jaren 2003-2007 veroorzaakt bij alle typen gemeenten ook een dip of dipje in de bevolkingsontwikkeling. Aangezien de buitenlandse migratie naar de steden per inwoner hoger is dan naar de regiogemeenten is de impact van fluctuaties in deze migratiestroom in de steden relatief groot.

Figuur 3.17 Buitenlands migratiesaldo per 1.000 inwoners naar type gemeente (2000-2012)

Bron: CBS - Bevolkingsstatistiek / bewerking ABF Research

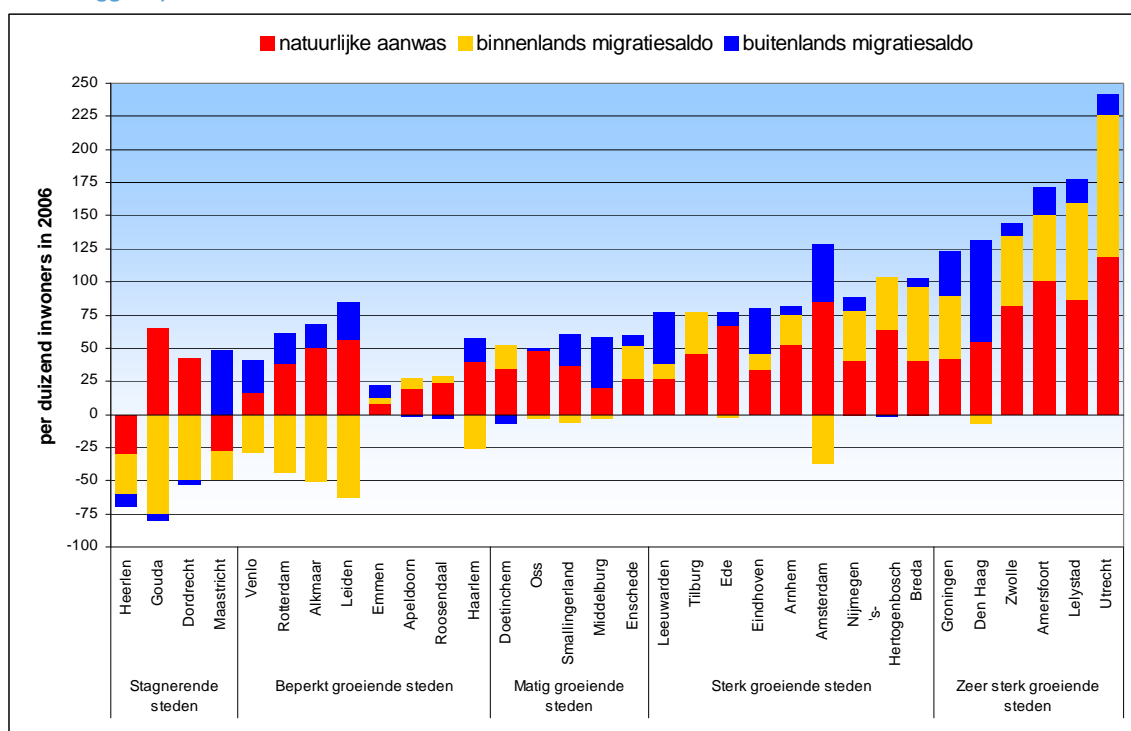
Drie stagnerende steden hebben in de periode 2000 t/m 2012 per saldo bevolking verloren aan het buitenland. Maastricht is de grote uitzondering bij dit type, vanaf 2008 heeft deze universiteitsstad een stevig positief saldo met het buitenland en zorgt daarmee voor het opvallend verloop van de stagnerende steden in bovenstaande figuur. De meeste overige steden kennen over genoemde periode een positief buitenlands migratiesaldo. Apeldoorn, Doetinchem, Roosendaal en Tilburg zijn uitzonderingen met een beperkt verlies van inwoners aan het buitenland.

Het zijn vooral twintigers en dertigers die vanuit en naar het buitenland migreren. Resultaat van vestiging en vertrek is voornamelijk een instroom van mensen uit andere Europese landen. Per saldo is er overigens een grotere instroom van vrouwen dan van mannen. Naast Europeanen komen er relatief veel mensen uit Aziatische en Afrikaanse landen. De instroom uit Marokko, Turkije, Suriname en de Nederlandse Antillen is in het nieuwe millennium sterk in omvang afgenomen. De grote instroom uit deze landen in eerdere decennia is wel van grote invloed op de demografische ontwikkeling van de steden. In hoofdstuk 4 komen we hierop terug.

3.4 Bevolkingsontwikkeling per stad

De patronen zoals in de voorgaande paragrafen voor verschillende typen steden en ommelanden worden beschreven, zijn gebaseerd op gemiddelden per type gemeente. Hier en daar is vermeld dat de ontwikkelingen per stad soms sterk van dit gemiddelde afwijken. In Figuur 3.18 zijn alle steden op een rijtje gezet zodat per stad de omvang van de verschillende componenten van de bevolkingsgroei (per duizend inwoners) duidelijk wordt.

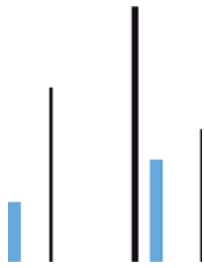
Figuur 3.18 Bevolkingsontwikkeling steden (2000-2012, per 1.000 inwoners in 2006, gesorteerd naar bevolkinggroei)

Bron: CBS-Bevolkingsstatistiek / bewerking ABF Research

Twee steden, Heerlen en Maastricht, kennen een negatieve natuurlijke aanwas. De opvallende positie van Maastricht is al ter sprake gekomen. Dankzij de buitenlandse migratiestroom is de bevolkingsomvang van deze stad toch stabiel. Ook in Middelburg, Leeuwarden en Den Haag is de instroom uit het buitenland de in omvang grootste component van de bevolkingsgroei. Amsterdam en Utrecht onderscheiden zich bij de grote steden met een hoge natuurlijke aanwas. Tegelijkertijd valt Amsterdam op met een, net als Rotterdam en in mindere mate Den Haag, over de gehele periode gerekend negatief binnenlands migratiesaldo. Opmerkelijk is dat de stagnerende steden Gouda en Dordrecht, en de beperkt groeiende steden Rotterdam, Alkmaar, Leiden en Haarlem een relatief hoge natuurlijke aanwas kennen. De bevolkingsgroei van deze steden is laag of zelfs negatief vanwege het negatieve binnenlands migratiesaldo.

4

Samenstelling stedelijke bevolking

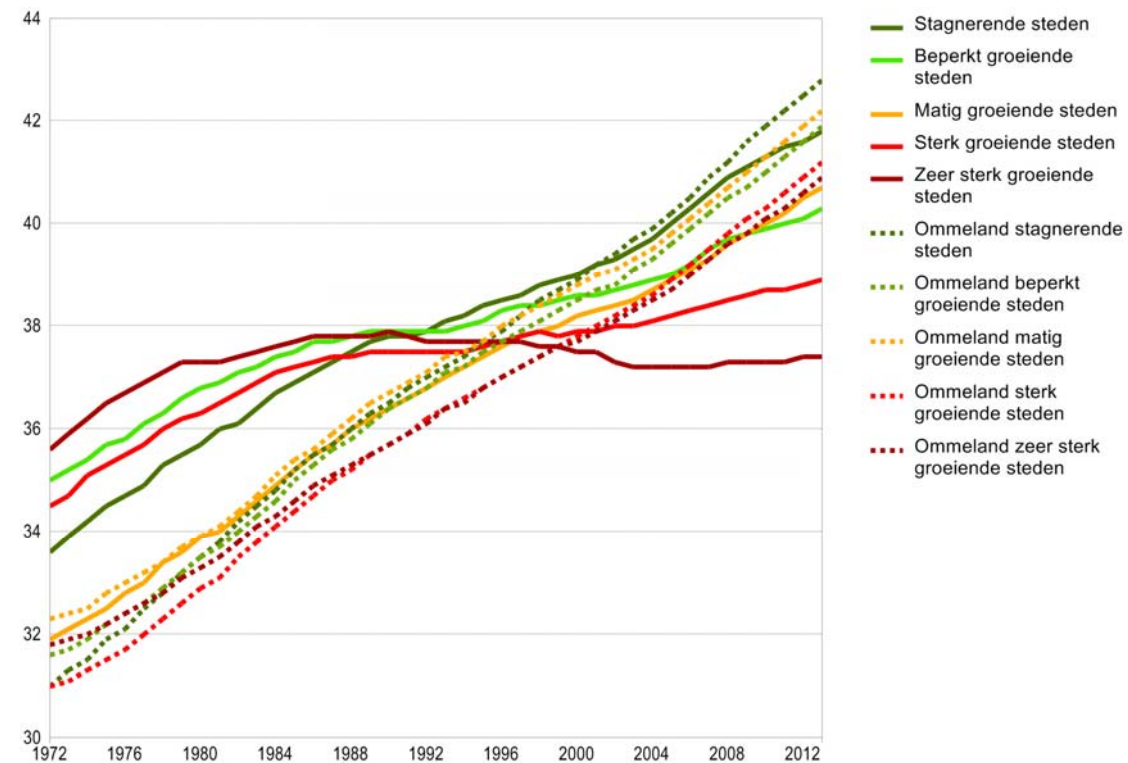
De in voorgaande hoofdstukken beschreven ontwikkelingen in de natuurlijke aanwas en de binnen- en buitenlandse migratie hebben tot gevolg dat de samenstelling van de stedelijke bevolking aan sterke veranderingen onderhevig is.

4.1 Bevolking naar leeftijd en geslacht

In de jaren zeventig lag de gemiddelde leeftijd in de steden aanzienlijk hoger dan in de omliggende regiogemeenten. Vanaf midden jaren tachtig vlakt dit verschil af en in het nieuwe millennium ligt de gemiddelde leeftijd in de steden op een lager niveau dan in de ommelanden. In de sterk groeiende steden neemt de gemiddelde leeftijd weliswaar toe, maar in het licht van de veroudering van de gehele bevolking van Nederland kan gesproken worden van een sterke relatieve verjonging in dit type steden. De absolute verjonging van de zeer sterk groeiende steden ten opzichte van eind jaren tachtig is zelfs spectaculair te noemen.

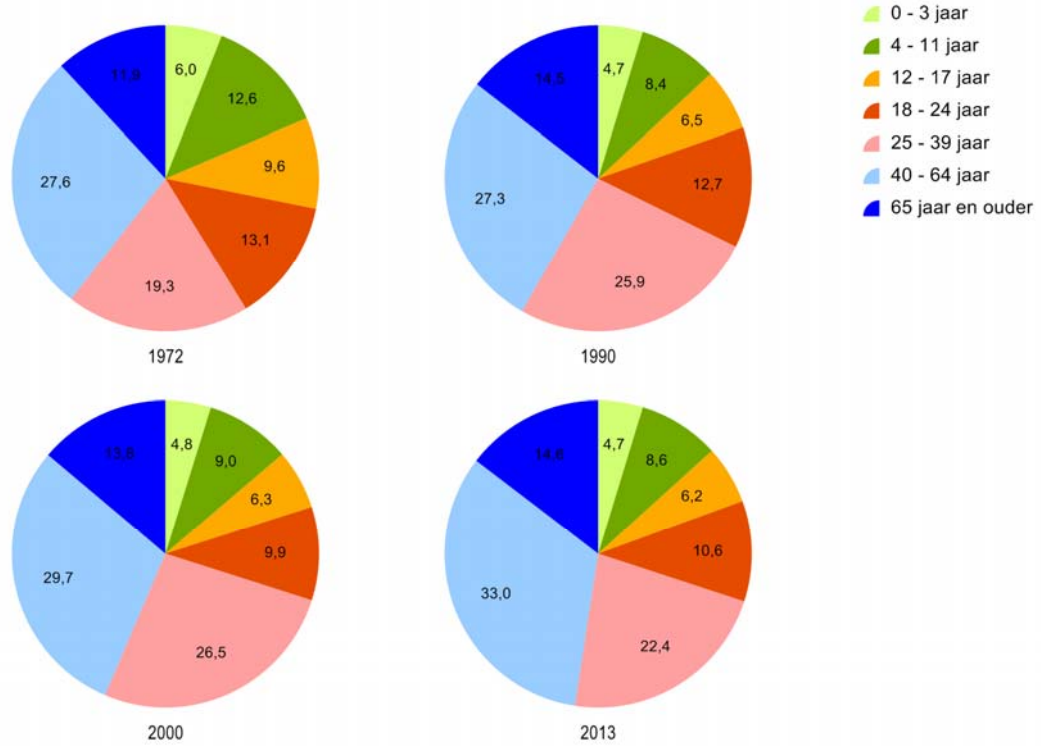
De verjonging in de steden verloopt in fasen. In de jaren zeventig en tachtig neemt, alle steden tezamen genomen, de groep 25-40 jarigen sterk toe. In 1979 stopt de absolute daling van het aantal baby's en

Figuur 4.1 Gemiddelde leeftijd bevolking naar type gemeente (1972-2013)

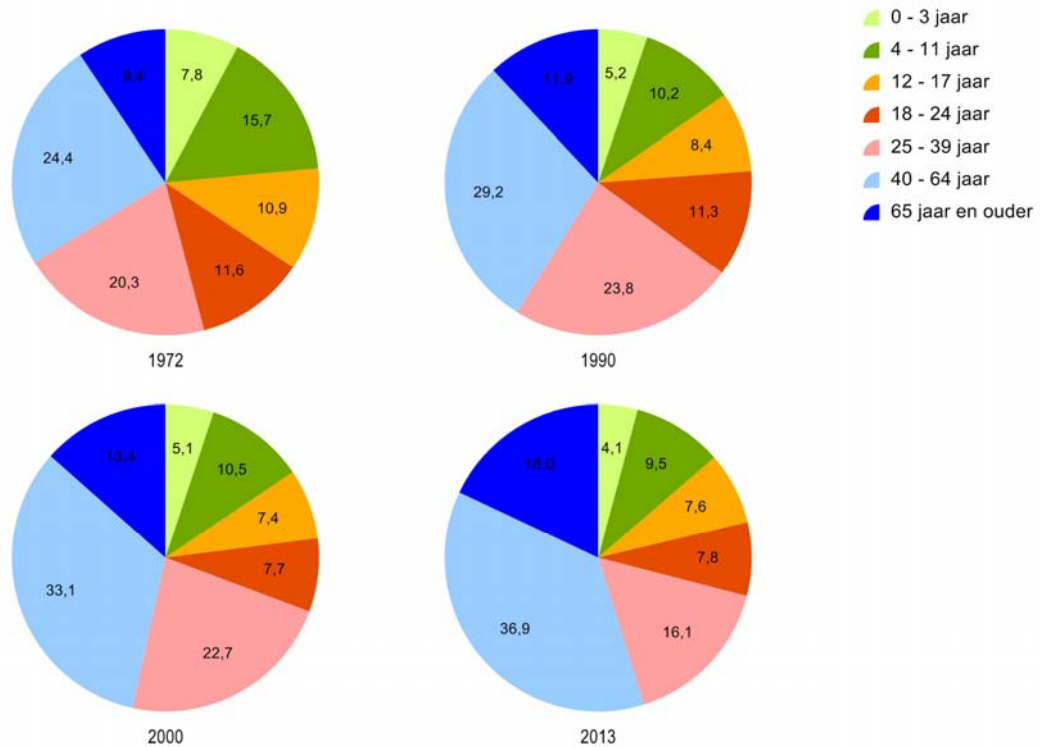
Bron: CBS - Bevolkingsstatistiek / bewerking ABF Research

Figuur 4.2 Aandeel leeftijdsgroepen in de totale bevolking van de steden in 1972, 1990, 2000 en 2013 (%)

Bron: CBS - Bevolkingsstatistiek / bewerking ABF Research

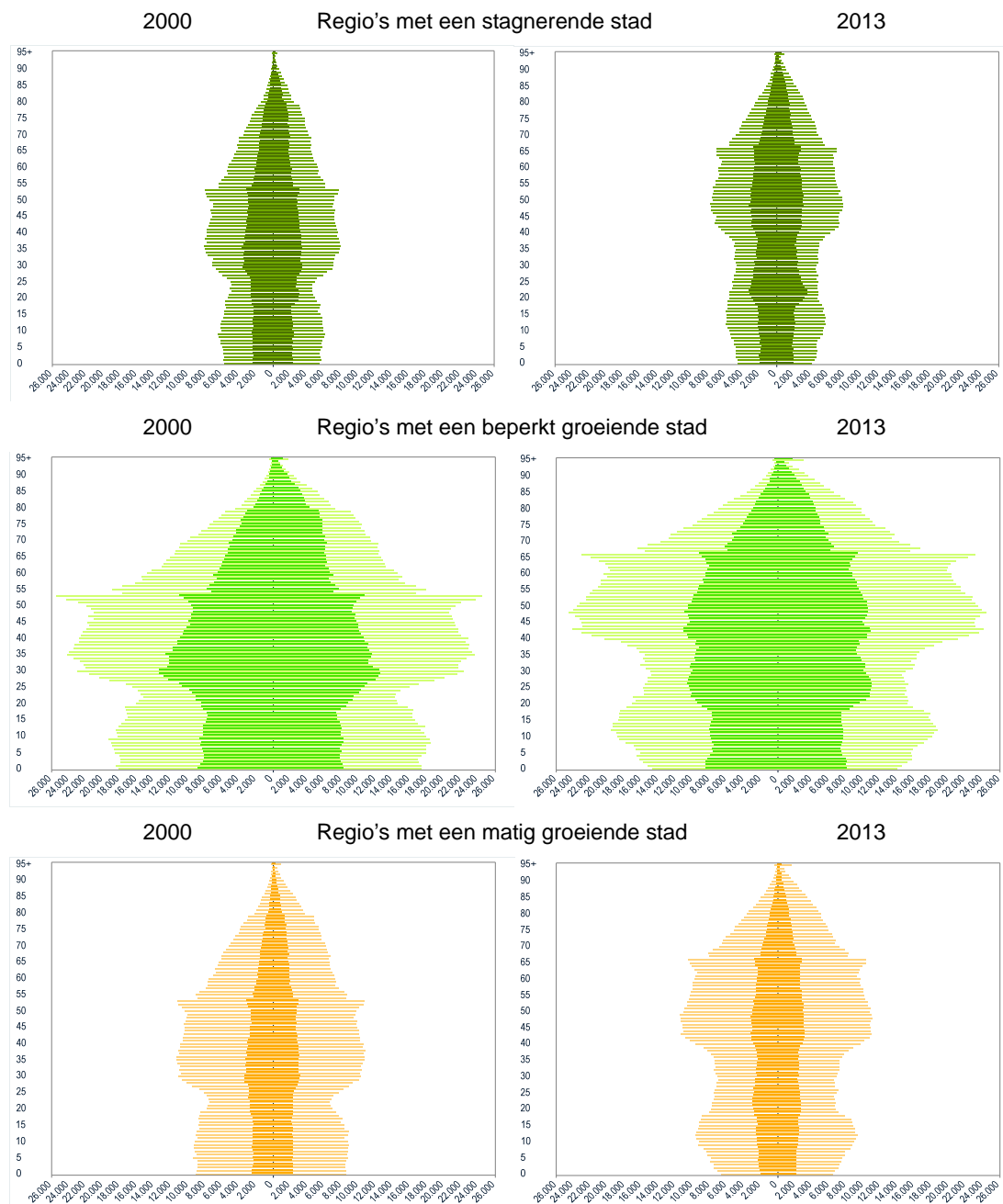
Figuur 4.3 Aandeel leeftijdsgroepen in totale bevolking van overige gemeenten in 1972, 1990, 2000 en 2013 (%)

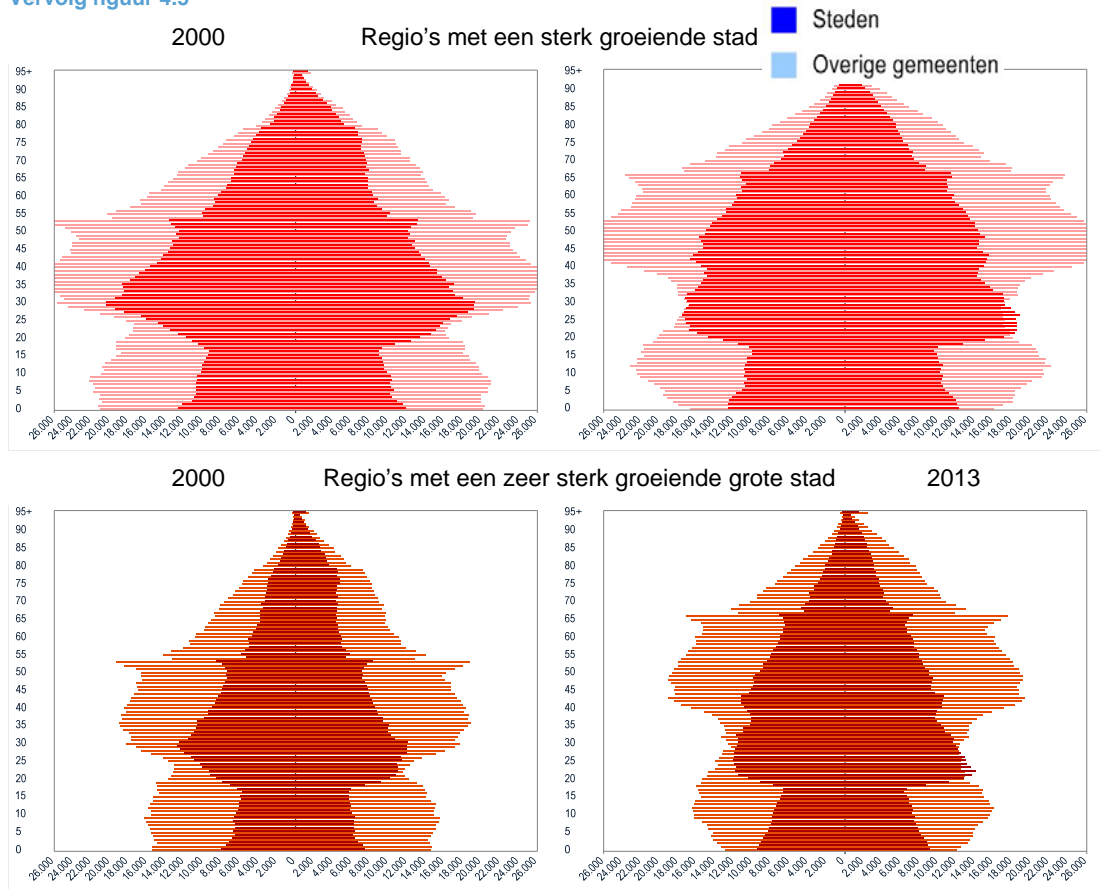
Bron: CBS - Bevolkingsstatistiek / bewerking ABF Research

kleuters in de steden, in 1987 zien we de omslag bij de kinderen in de basisschoolleeftijd en vanaf 1993 neemt ook het aantal kinderen tussen 12 en 17 jaar in de steden weer toe. Desondanks is het aandeel van de kinderen en jeugdigen (0 t/m 17 jaar) in de totale bevolking van de steden afgenomen: van 28% in 1972 naar 20% in 2013. De zogeheten ontgroening voltrekt zich in de ommelanden echter veel sterker, het aandeel 0-17 jarigen is hier in dezelfde periode van 34% naar 21% afgenomen. Illustratief voor de verjonging van de steden is dat in 2013 baby's en kleuters een groter deel uitmaken van de bevolking van steden (4,7%) dan van de bevolking in de overige gemeenten (4,1%).

Figuur 4.4 Bevolking naar leeftijd: stad (donker) / ommeland (licht) (links mannen, rechts vrouwen)

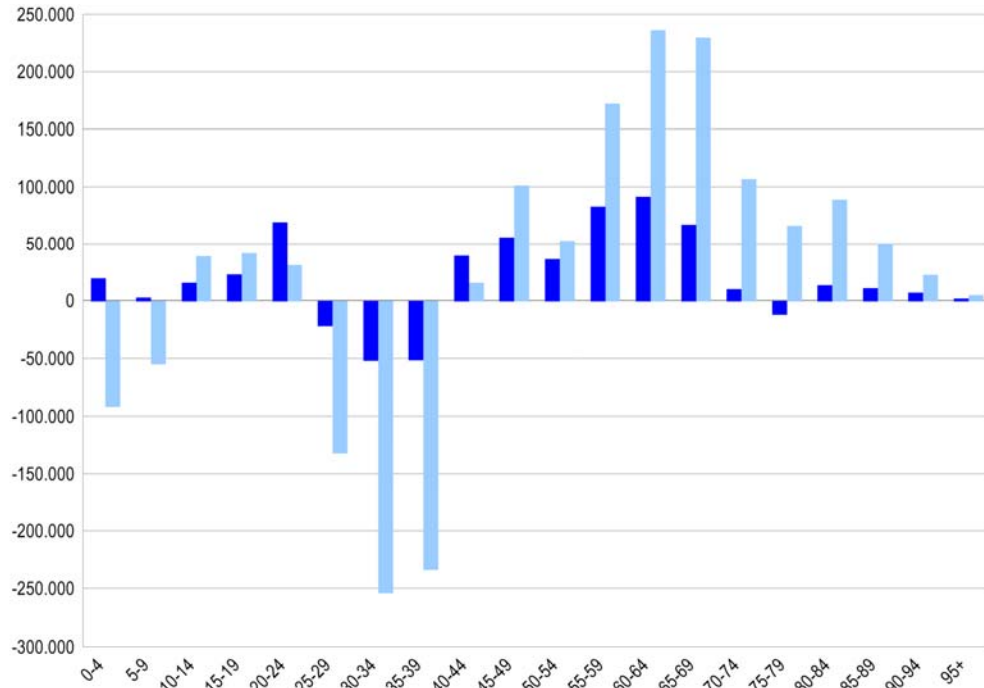

Vervolg figuur 4.5

Bron: CBS-Bevolkingsstatistiek / bewerking ABF Research

Figuur 4.5 Bevolkingsontwikkeling naar leeftijdklasse, Nederland (2000-2013)

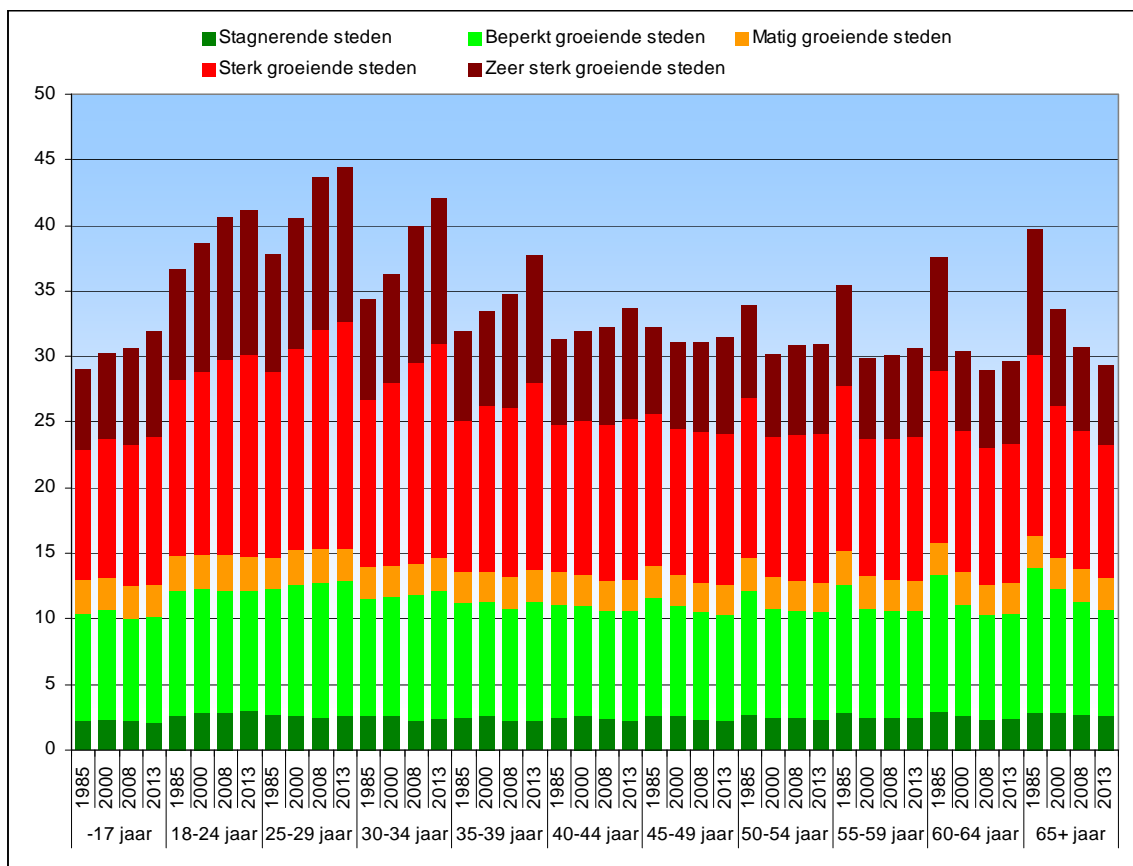

Bron: CBS - Bevolkingsstatistiek / bewerking ABF Research

In de bevolkingspiramides komen de verschillen tussen de onderscheiden typen steden en regiogemeenten naar leeftijdsopbouw tot uiting. Bij de stagnerende, beperkt en matig groeiende steden is er weinig verschil in de omvang van de verschillende leeftijdsgroepen. Bij de zeer sterk groeiende en de sterk groeiende steden zien we daarentegen een 'kerstboompatroon'. Het aantal jong volwassenen is hier veel groter dan het aantal kinderen, terwijl de oudere leeftijdsgroepen steeds iets kleiner in omvang zijn. In deze steden is het aantal vrouwen in de vruchtbare¹ leeftijd in 2000 al relatief groot. In 2013 is dit aantal nog iets toegenomen, terwijl deze groep in de rest van het land in omvang afneemt.

In de periode 2000-2013 wordt de kerstboom minder spits van karakter, er wonen steeds meer veertigers, vijftigers en zestigers in de steden. Dat is het gevolg van de babyboom na de oorlog en het bereiken van het dieptepunt in het aantal geboorten, na een jarenlange daling, tussen 1975 en 1985. Niet alleen daalde het gemiddeld aantal kinderen per vrouw, ook de leeftijd van moeders bij de geboorte van eerste kind is toegenomen. Als gevolg van het lage aantal geboorten tussen 1975 en 1985 daalt drie decennia later het aantal dertigers. In absolute aantallen leven er in Nederland in 2013 742.000 minder mensen in de leeftijdscategorie 25 t/m 39 jaar dan in het jaar 2000 (Figuur 4.5). De afname van dertigers manifesteert

Figuur 4.6 Aandeel van diverse leeftijdscategorieën in steden (NL=100%) (1985, 2000, 2008,2013)

Bron: CBS-Bevolkingsstatistiek / bewerking ABF Research

¹ Hier geïnterpreteerd als tussen de 20 en 40 jaar. 94% van de moeders in Nederland behoort bij geboorte van een kind tot deze leeftijdscategorie

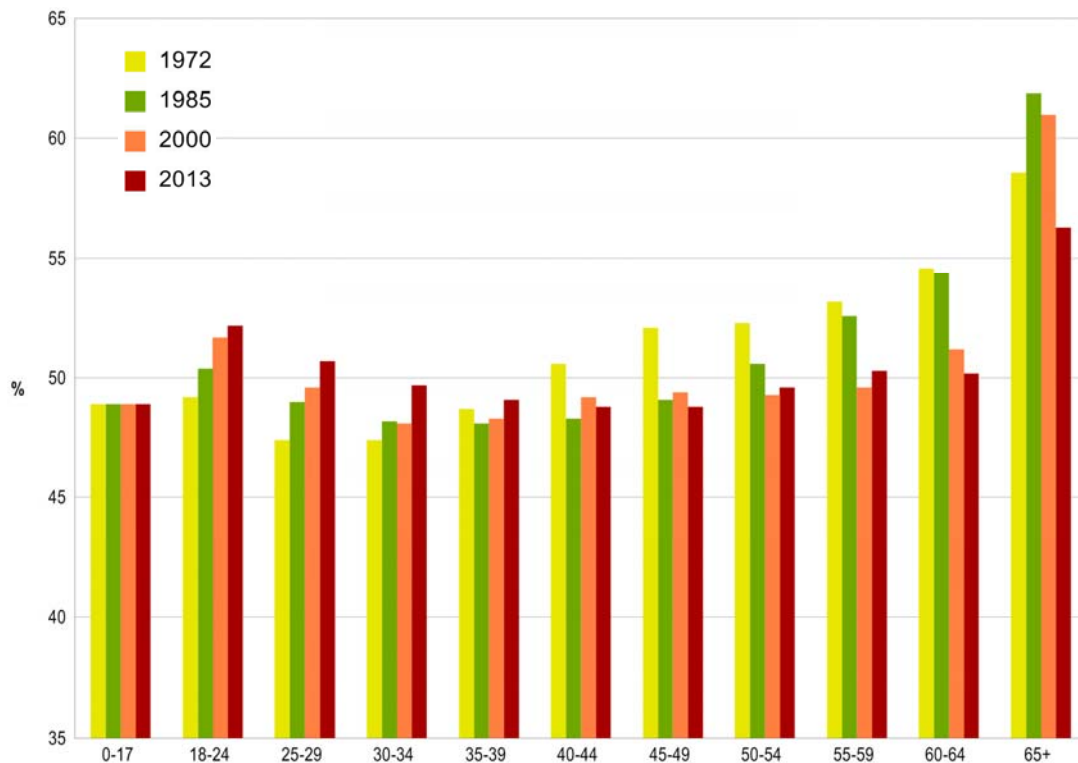
zich vooral in de ommelanden. Na 1985 is het aantal geboorten in Nederland weer toegenomen. Vandaar de groei van 15 t/m 24 jarigen vanaf het jaar 2000. Dit 'golfje' van 166.000 personen zal over enige jaren zorgen voor een toename van het aantal dertigers. De naoorlogse babyboom zorgt voor de sterke toename van het aantal 50-plussers. In de periode 2000-2013 is deze groep met 1.3 miljoen toegenomen.

Figuur 4.6 laat de verschuivingen per leeftijdscategorie zien. De woonlocatie van kinderen (0-14 jaar) in Nederland is nog maar beperkt veranderd. Vanaf een dieptepunt in de jaren tachtig neemt het aandeel kinderen dat in de (zeer) sterk groeiende steden woont beperkt maar wel gestaag toe. Vanaf 2002 (zeer sterk groeiende steden) en 2007 (sterk groeiende steden) versnelt deze toename. De grote verschuivingen zitten in de leeftijdscategorieën tussen de 18 en de 45 jaar. Een steeds groter deel van deze leeftijdscategorie woont in de steden.

Vrouwen en mannen

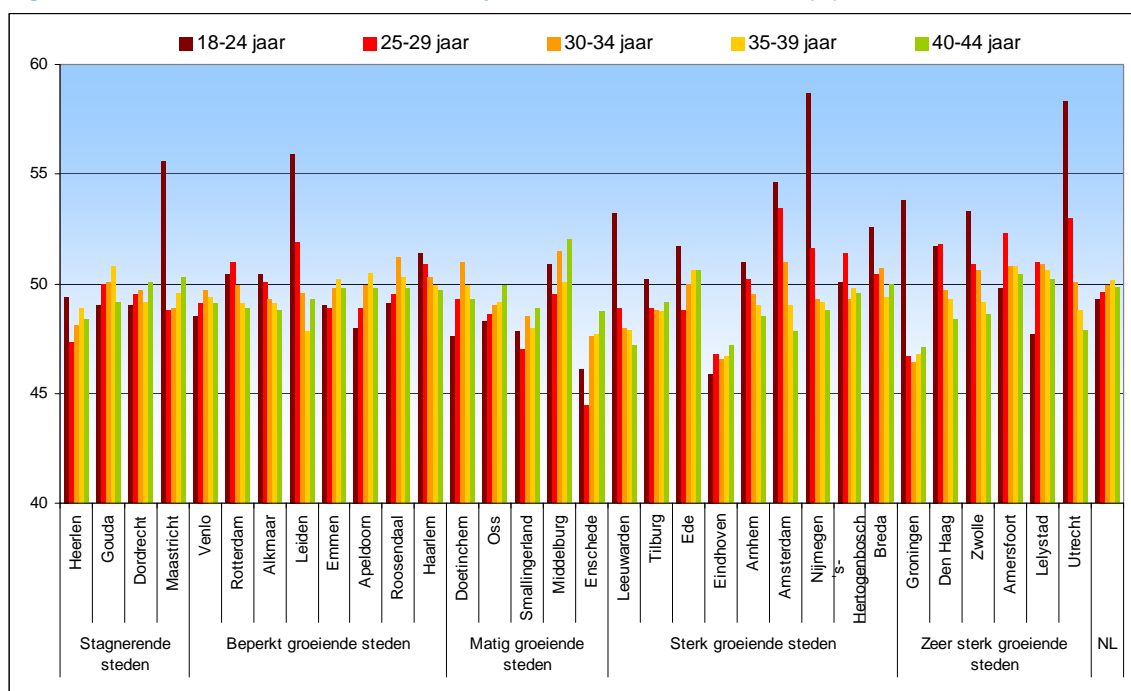
In de jaren zeventig woonden er in de steden meer vrouwen dan mannen in de leeftijdscategorie 40 jaar en ouder, terwijl in de jongere leeftijdsklassen de mannen overheersten. In 2013 zien we alleen nog bij de 65-plussers meer vrouwen dan mannen en blijken er in toenemende mate meer jonge vrouwen dan mannen in de steden te wonen. Vooral in de leeftijdscategorie 18-24 is dat het geval (Figuur 4.7). Gemiddeld is het aandeel vrouwen in de steden in deze leeftijdscategorie in 2013 52,2%. Dat betekent dat er in de steden 109 vrouwen per 100 jonge mannen in deze leeftijd wonen. In de ommelanden zijn dat er

Figuur 4.7 Aandeel vrouwen per leeftijdscategorie in steden (1972-2013)

Bron: CBS - Bevolkingsstatistiek / bewerking ABF Research

Figuur 4.8 Aandeel vrouwen in een aantal leeftijdsklassen in 32 steden in 2013 (%)

Bron: CBS-Bevolkingsstatistiek / bewerking ABF Research

maar 90². Dit 'jonge vrouwenoverschot' in de steden hangt samen met het eerder verlaten van het ouderlijk huis door vrouwen, gemiddeld twee à drie jaar eerder dan mannen, de aanwezigheid van instellingen voor hoger onderwijs in deze steden en een wat grotere instroom van vrouwen dan mannen uit het buitenland.

In het bijzonder steden met bij vrouwen populaire studierichtingen zoals Nijmegen, Utrecht, Leiden, Maastricht en Amsterdam kennen een hoog 'jonge vrouwenoverschot'. Eindhoven en Enschede, steden met een technische universiteit, kennen daarentegen een 'jonge mannenoverschot'³. De zeer sterk groeiende steden hebben vrijwel allemaal een vrouwenoverschot in de leeftijdscategorie 18-24 jaar (zie Figuur 4.8). Lelystad en ook Amersfoort, een stad waar opvallend genoeg wel een HBO-instelling is, vormen de uitzonderingen. In de hogere leeftijdscategorieën lopen de verschillen terug. In de leeftijdscategorie 25-29 jaar zijn er nog meer vrouwen dan mannen in de steden, maar bij de dertigers en veertigers zijn er vaak meer mannen dan vrouwen in de steden. Zo vinden we in steden met relatief veel jonge vrouwen zoals Groningen, Utrecht, Amsterdam een aanzienlijk mannenoverschot in de leeftijdscategorie 35-45 jaar. Een mogelijke verklaring hiervoor is dat er op de relatemarkt concurrentie optreedt tussen vrouwen van jongere en middelbare leeftijd. Daarnaast zal een rol spelen dat in de leeftijdscategorie 35-45 jaar vrouwen minder vaak alleenstaand wonen vergeleken met mannen en vaker een paar vormen zowel met als zonder kinderen. Vrouwen zijn ook sterk in de meerderheid als ouder in een eenoudergezin. Met uitzondering van laatstgenoemde allemaal samenlevingsvormen die, zoals we in een van de volgende paragrafen zullen zien, nog steeds buiten de steden vaker voorkomen dan in de steden.

² Het gemiddelde voor heel Nederland is 97. Er worden meer mannen dan vrouwen geboren; in 2012 werden per 1000 vrouwen 1051 mannen geboren.

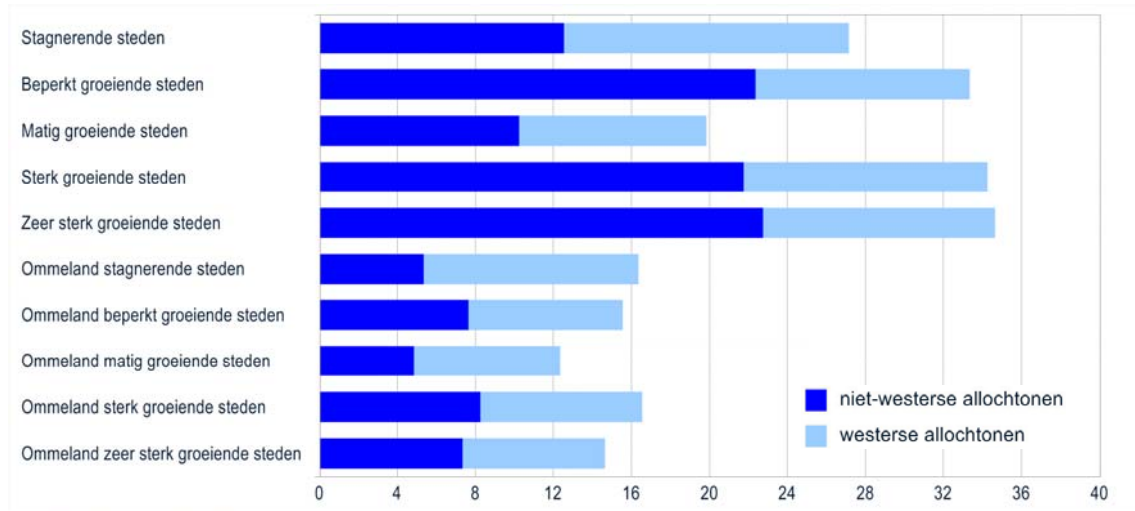
³ In de derde technische universiteitsstad, Delft, hier tot de regiogemeenten van Den Haag gerekend, is slechts 37% van de 18-24 jarigen vrouw.

4.2 Bevolking naar herkomst

Vanaf de jaren zestig kent Nederland een instroom van mensen uit (voormalige) Nederlandse overzeese gebieden, arbeidsmigranten uit Mediterrane landen en asielmigranten, vaak uit niet-westerse landen. De omvang is de laatste jaren weliswaar sterk gedaald, maar Nederland kent door deze instroom de daarop volgende gezinshereniging en gezinsvorming, een grote populatie niet-westerse allochtonen.

Ook het aantal westerse allochtonen is in de loop der jaren toegenomen. Sinds 2007 is deze instroom groter geworden als gevolg van de toegenomen migratie uit Oost-Europese landen. De migranten (1^e generatie) en hun nakomelingen (2^e generatie) maken een groter deel uit van de bevolking in de steden dan in het ommeland.

Figuur 4.9 Aandeel niet-westerse en westerse allochtonen in bevolking naar type gemeente in 2013 (%)

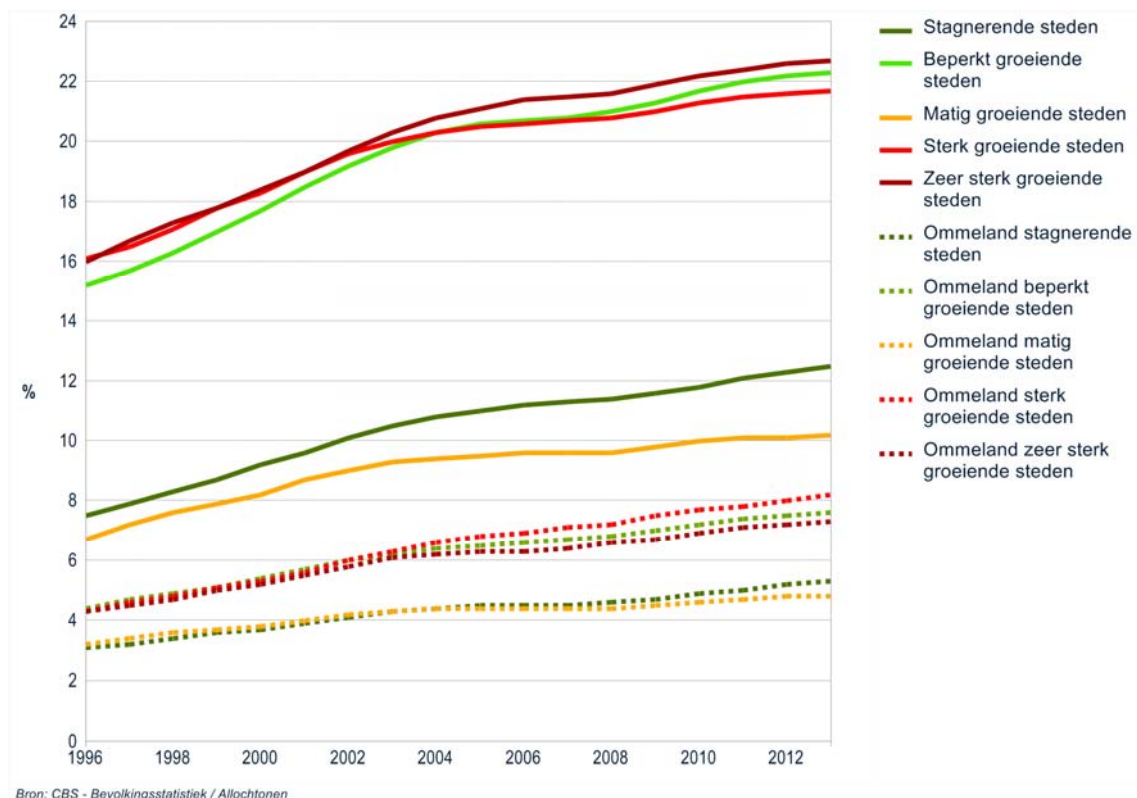

Bron: CBS - Bevolkingsstatistiek / Allochtonen

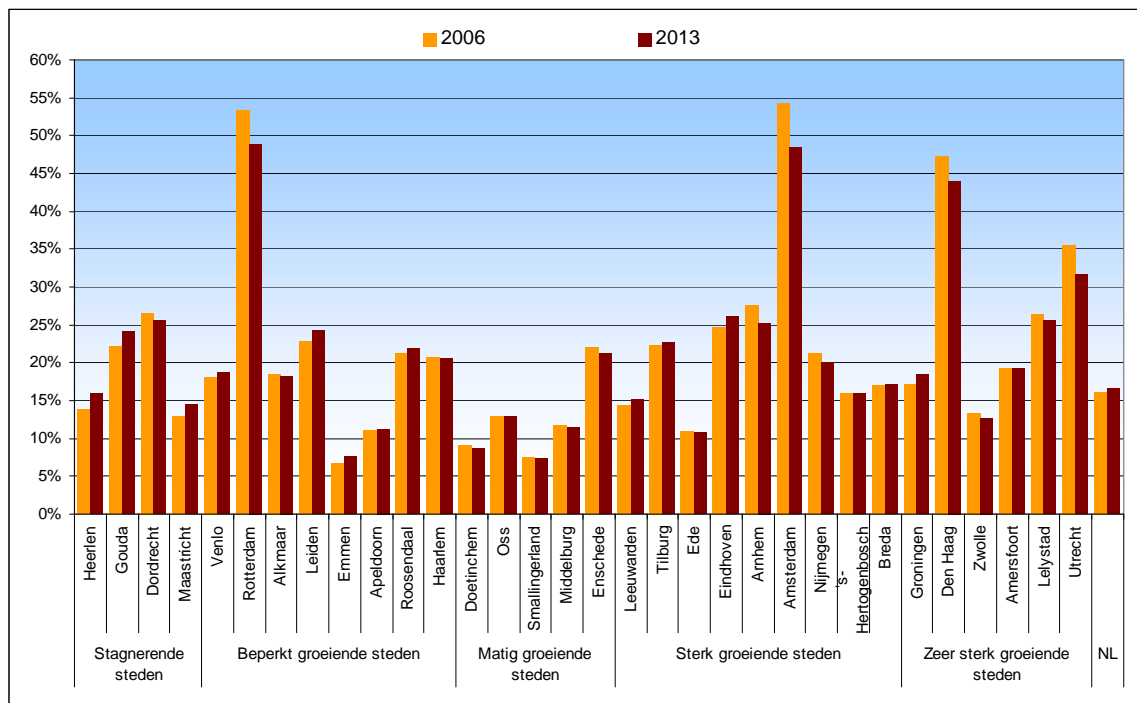
In 1996 maken niet-westerse c.q. westerse allochtonen 7,6% respectievelijk 8,6% van de Nederlandse bevolking uit. In 2013 zijn die aandelen toegenomen tot 11,7% c.q. 9,4%. In de drie grootste steden behoort tegenwoordig echter ruim een derde van de bevolking tot de niet-westerse allochtonen. Daarnaast kennen deze steden met 12% tot 16% aanzienlijke populaties westerse allochtonen. Ondanks dat bijna de helft van de absolute toename van niet-westerse allochtonen in de periode vanaf 1996 in de ommelanden heeft plaatsgevonden, neemt het aandeel van deze groep in de bevolking van steden nog steeds sterker toe dan in de ommelanden.

Naast de directe migratiestromen speelt hierbij de hogere vruchtbaarheid onder de niet-westerse allochtonen een rol. De verschillen in vruchtbaarheid tussen autochtonen en niet-westerse allochtonen nemen wel af. Dat komt vooral doordat minder niet-westerse vrouwen een derde of vierde kind krijgen en het aantal kinderloze Surinaamse en Marokkaanse vrouwen toeneemt. De tweede generatie heeft een lagere vruchtbaarheid dan de eerste generatie. De vruchtbaarheid van de Turkse en Marokkaanse

Figuur 4.10 Aandeel niet-westerse allochtonen naar type gemeente (2000-2013)

Figuur 4.11 Aandeel niet-westerse allochtonen in leeftijdsgroep 0-14 jaar in steden (2006-2013)

tweede generatie ligt nog steeds boven het niveau van autochtone vrouwen, die van de Surinaamse en Antilliaanse tweede generatie is lager⁴.

We zagen eerder dat de verjonging van de steden het gevolg is van twee ontwikkelingen die gelijktijdig optreden: de toename van het aantal niet-westerse allochtonen en de sterk toegenomen binnenlandse migratie van jongeren in het kader van studie en werk. Het is dus interessant in hoeverre beide componenten van de verjonging doorwerken in het aantal kinderen in de steden. Helaas zijn er geen cijfers van voor 2006 beschikbaar. Vanaf 2006 is in veel steden met een relatief hoge bevolkingsgroei, maar ook in steden als Rotterdam en Dordrecht, het aandeel niet-westerse allochtone kinderen in het totaal aantal kinderen (0-14 jaar) afgenomen (zie Figuur 4.11). Het zou interessant zijn om te achterhalen wanneer de daling heeft ingezet en hoe het ontstaan van een derde generatie zich hiertoe verhoudt.

4.3 Huishoudens naar type

Al decennialang is er in Nederland sprake van individualisering. Het aantal alleenwonenden en eenoudergezinnen neemt sterk toe. Het is voor een groot deel van de bevolking normaal geworden dat er tussen het verlaten van het ouderlijk huis en het gaan samenwonen alleen gewoond wordt. Daarnaast heeft de toename in het aantal relatieontbindingen tot gevolg dat meer mensen opnieuw alleen gaan wonen, met of zonder kinderen, deels weer beschikbaar komen op de 'relatiemarkt' en deels opnieuw gaan samenwonen. Gecombineerd met demografische ontwikkelingen zoals het doorschuiven

Tabel 4.1 Historische ontwikkeling aandeel eenpersoonshoudens (%) en gemiddelde huishoudensgrootte

	aandeel eenpersoonshoudens	gemiddelde huishoudensgrootte
1899	8,0	4,51
1909	9,6	4,41
1920	9,8	4,28
1930	11,2	4,00
1947	11,1	3,68
1960	12,2	3,56
1971	17,5	3,17
1981	22,3	2,75
1991	29,9	2,40
2000	33,4	2,30
2008	35,5	2,24
2013	37,0	2,19

van de babyboomgeneratie richting pensioengerechtigde leeftijd en de gestegen levensverwachting leveren deze maatschappelijke veranderingen een trend op waarbij het aantal alleenwonenden sterk toeneemt en het standaardgezin steeds minder de dominante huishoudensvorm is.

Historische cijfers van het CBS laten zien dat het aandeel alleenwonenden in Nederland nog steeds toeneemt. Ook in de periode 2000-2013 is het aandeel alleenstaanden toegenomen. De toename van het aandeel alleenstaanden vindt plaats in alle leeftijdscategorieën, met uitzondering van de 66 t/m 90-jarigen.

Belangrijk gevolg van de individualisering is dat het aantal huishoudens, en daarmee de woningbehoefte, sneller toeneemt dan het aantal inwoners. Dit proces voltrekt zich de afgelopen jaren in de ommelanden sneller dan in de steden. In de steden is de bevolking sinds 2000 met 7,9% toegenomen, het aantal huishoudens met 10,9%. In de ommelanden is de bevolkingsgroei met 4,7% lager, maar de

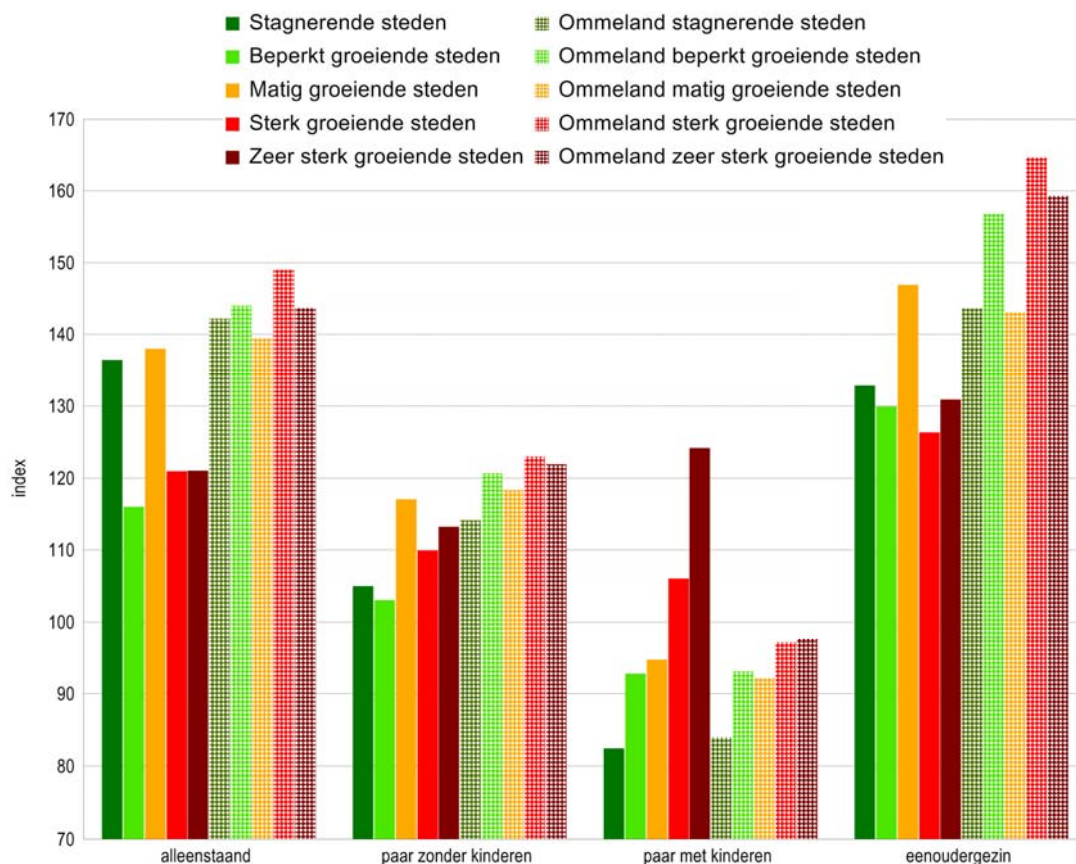
⁴ van Huis, M., Cohortvruchtbaarheid van niet-westerse allochtone vrouwen, CBS Den Haag/Heerlen, Bevolkingstrends, april 2013

huishoudensgroei is met 11,5% hoger dan in de steden. Uitzonderingen vormen de steden Den Haag, Utrecht en Amsterdam waar de bevolking sneller is toegenomen dan het aantal huishoudens. De gemiddelde huishoudensgrootte neemt in deze steden licht toe. In Zwolle, Haarlem, Amersfoort en Rotterdam daalt de huishoudensgrootte nog slechts beperkt (Tabel 4.2).

In de ommelanden neemt in alle typen regio's het aantal paren met kinderen licht af, terwijl het aantal alleenstaanden sterk en het aantal eenoudergezinnen zeer sterk toeneemt. Ook in de steden neemt het aantal eenoudergezinnen sterk tot zeer sterk toe. Opvallend bij de steden is het verschil in de ontwikkeling van het aantal paren met kinderen. In de zeer sterk en sterk groeiende steden neemt het aantal paren met kinderen toe, in de overige typen steden neemt het aantal 'standaardgezinnen' af (Figuur 4.12).

Ondanks de absolute toename in de zeer sterk en sterk groeiende steden neemt het aandeel huishoudens met kinderen (eenoudergezinnen en paren met kinderen tezamen) slechts in een beperkt aantal steden toe. Het zijn Den Haag, Amersfoort, Utrecht, Zwolle en Amsterdam waar het aandeel huishoudens met kinderen relatief sterk toeneemt (3,5 tot 1,4 procentpunt). In Haarlem, Rotterdam en Arnhem is er een kleine toename (Tabel 4.2).

Figuur 4.12 Aantal huishoudens naar samenstelling en type gemeente (2000-2013, indexcijfers 2000 = 100)

Bron: CBS - Huishoudensstatistiek / bewerking ABF Research

Tabel 4.2 Aandeel typen huishoudens in steden (2000 en 2013)

type stad/gemeente	stad	alleenwonend		samenwonend zonder kinderen		samenwonend met kind(eren)		alleenwonend met kind(eren)		toename huishoudens met kinderen	gemiddelde huishoudensgrootte	
		2000 (%)	2013 (%)	2000 (%)	2013 (%)	2000 (%)	2013 (%)	2000 (%)	2013 (%)	2000-2013 %-punt	2000 (abs.)	2013 (abs.)
Stagnerende steden	Heerlen	38	44	30	28	25	20	6	8	-3,8	2,14	1,98
	Gouda	33	36	30	29	32	28	5	7	-2,1	2,39	2,29
	Dordrecht	35	38	30	28	29	26	7	8	-1,7	2,29	2,18
	Maastricht	44	52	28	26	23	16	6	6	-6,4	2,03	1,82
Beperkt groeiende steden	Venlo	31	36	31	31	32	26	6	7	-4,7	2,36	2,18
	Rotterdam	46	48	25	23	19	19	9	10	0,6	2,00	1,97
	Alkmaar	37	40	28	28	28	24	7	8	-3,0	2,24	2,11
	Leiden	50	53	24	23	21	19	5	5	-2,2	1,95	1,86
	Emmen	27	32	35	33	33	28	5	7	-3,0	2,41	2,28
	Apeldoorn	31	34	32	31	31	28	5	7	-1,6	2,39	2,30
	Roosendaal	27	33	34	32	34	28	5	7	-4,0	2,44	2,27
Matig groeiende steden	Haarlem	43	44	27	25	24	23	6	7	0,9	2,08	2,06
	Doetinchem	27	32	34	32	34	29	5	6	-3,0	2,45	2,30
	Oss	26	31	32	31	37	31	5	7	-4,7	2,53	2,33
	Smallingerland	30	35	33	31	32	28	6	6	-2,8	2,41	2,26
	Middelburg	35	38	31	31	29	24	5	7	-3,1	2,31	2,16
Sterk groeiende steden	Enschede	40	44	29	27	26	23	5	7	-1,9	2,16	2,05
	Leeuwarden	46	49	28	26	20	19	6	7	0,0	1,99	1,92
	Tilburg	38	44	29	26	27	23	6	7	-3,2	2,22	2,06
	Ede	29	34	30	29	36	31	5	5	-4,2	2,58	2,41
	Eindhoven	42	47	31	26	22	20	5	7	-0,8	2,08	1,97
	Arnhem	44	47	27	24	22	21	6	7	0,4	2,04	1,99
	Amsterdam	55	55	21	20	14	16	9	9	1,4	1,81	1,83
Zeer sterk groeiende steden	Nijmegen	49	54	25	23	20	17	6	6	-2,2	1,95	1,85
	's-Hertogenbosch	36	39	30	29	28	25	6	7	-1,8	2,24	2,14
	Breda	37	42	31	28	26	24	6	6	-1,6	2,21	2,10
	Groningen	57	61	24	21	14	13	5	6	-0,9	1,73	1,67
	Den Haag	49	48	23	22	19	22	8	9	3,5	1,96	2,02
	Zwolle	39	40	30	28	26	26	5	6	1,5	2,21	2,19
	Amersfoort	34	36	30	26	31	31	6	7	2,1	2,33	2,31
Steden	Lelystad	30	33	29	29	33	29	8	9	-2,6	2,41	2,31
	Utrecht	52	53	24	22	19	20	5	5	1,8	1,91	1,93
Overige gemeenten		44	47	27	25	22	21	7	8	-0,4	2,06	2,01
Nederland		27	31	33	32	36	30	5	6	-3,6	2,49	2,34
		33	37	30	29	31	27	6	7	-2,4	2,33	2,22

Bron: CBS-Bevolkingsstatistiek /Huishoudensstatistiek

4.4 Huishoudens naar inkomen

De veranderingen in de samenstelling van de bevolking van steden en ommelanden is ook in de verdeling van huishoudens naar inkomensquintielen terug te zien. Naar verhouding wonen er in de steden in 2011 nog steeds relatief veel huishoudens met de laagste inkomens (Quintiel 1). In de zeer sterk groeiende, de sterk groeiende en de beperkt groeiende steden neemt dit aandeel echter tussen 1998 en 2011 af. Dat geldt in mindere mate ook voor mensen in tweede quintiel. Daar staat tegenover dat het aandeel in de hoogste twee inkomensquintielen in deze steden toeneemt. In alle typen ommelanden alsook de stagnerende steden zien we het tegenovergestelde beeld.

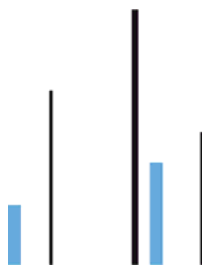
Tabel 4.3 Aandeel landelijke inkomensquintielen 2011 naar type gemeente (%) en ontwikkeling 1998-2011 (%-punt)*

Type gemeente	2011						Ontwikkeling 1998 - 2011					
	Quintiel 1	Quintiel 2	Quintiel 3	Quintiel 4	Quintiel 5	Totaal	Q1	Q2	Q3	Q4	Q5	Totaal
Stagnerende steden	24	23	20	18	16	100	1,0	1,1	0,0	-1,0	-1,2	0,0
Beperkt groeiende steden	24	23	20	17	16	100	-1,3	0,4	0,5	0,3	0,1	0,0
Matig groeiende steden	22	22	21	19	16	100	0,0	-0,2	0,1	0,3	-0,2	0,0
Sterk groeiende steden	26	22	19	17	17	100	-1,4	-0,9	0,0	0,7	1,6	0,0
Zeer sterk groeiende steden	24	21	19	17	18	100	-1,8	-1,3	0,1	1,0	2,0	0,0
Ommeland stagnerende steden	18	20	21	21	21	100	1,0	1,1	-0,1	-0,9	-1,1	0,0
Ommeland beperkt groeiende steden	17	19	20	22	21	100	0,6	0,5	0,0	-0,2	-0,9	0,0
Ommeland matig groeiende steden	19	20	21	22	19	100	0,8	-0,3	-0,3	0,1	-0,2	0,0
Ommeland sterk groeiende steden	17	19	20	22	23	100	0,7	0,4	-0,2	-0,5	-0,4	0,0
Ommeland zeer sterk groeiende steden	17	18	20	21	23	100	0,9	0,0	0,0	-0,2	-0,7	0,0
Nederland	20	20	20	20	20	100						

bron: CBS-Regionaal Inkomensonderzoek / bewerking ABF Research;

* exclusief studentenhuishoudens

5

Ontwikkelingen binnen steden

In voorgaande hoofdstukken hebben we gezien dat zowel de zeer sterk groeiende als de sterk groeiende steden veel jongeren blijven trekken, steeds meer gezinnen herbergen en dat de veroudering van de bevolking ook in deze steden leidt tot een toename van het aantal veertigers, vijftigers en zestigers. In dit hoofdstuk wordt een korte analyse gemaakt hoe een aantal van deze ontwikkelingen zich binnen deze steden manifesteert en welke rol woningbouw daarbij speelt.

Veranderingen in beleid

Voor de bevolkingsgroei in de steden zijn veranderingen in het beleid met betrekking tot wonen en ruimtelijke ordening van groot belang. Sinds de jaren negentig speelt de markt een steeds grotere rol in het volkshuisvestingsbeleid. Er is meer nadruk gekomen op het ontwikkelen van koopwoningen en het kopen van een huis is voor een grote groep mensen mogelijk geworden. Naast het door banken bij verlening van hypotheek accepteren van twee inkomens in een huishouden, spelen ‘innovaties’ als de spaarhypotheek en de aflossingsvrije hypotheek daarbij een belangrijke rol. De sociale huursector wordt hervormd. Woningbouwverenigingen dienen als ‘maatschappelijke ondernemingen’ te opereren en objectsubsidies worden afgeschaft.

In deze jaren negentig wordt ook de Vierde Nota (op de Ruimtelijke Ordening) Extra vastgesteld. Op basis van de in deze nota beleden compactestadfilosofie zijn voor een groot aantal regio’s in Nederland convenanten gesloten tussen het rijk en medeoverheden. In deze convenanten werden afspraken gemaakt over bundeling van de verstedelijking in locaties in of aan de bestaande steden, het aandeel van de binnenstedelijke woningbouw in de woningbouwproductie en bijdragen van het rijk in “excessieve” locatiekosten. Oorspronkelijk lag het in de bedoeling om de VINEX-locaties in de periode tot 2005 te bebouwen. Op veel van deze locaties is echter vooral in de periode vanaf 2000 gebouwd en op een deel van de locaties wordt nog steeds gebouwd. De woningbouwproductie in de periode 1995-2004 is minder gebundeld en minder binnenstedelijk tot stand gekomen dan in de VINEX-convenanten afgesproken¹, maar het VINEX-beleid heeft onmiskenbaar grote invloed gehad op de ruimtelijke ontwikkeling van Nederland. Met de Actualisatie VINEX, de Nota Ruimte en de Structuurvisie Ruimte en Infrastructuur zijn er aanpassingen in het ruimtelijke instrumentarium doorgevoerd en bevoegdheden gedecentraliseerd, maar onder de noemer ‘ladder voor duurzame verstedelijking’ staat binnenstedelijk en op goed bereikbare locaties bouwen ook anno 2014 centraal in het beleid van rijk en provincies.

¹ Ministerie VROM, Evaluatie Verstedelijking VINEX 1995 tot 2005, Eindrapport, Den Haag, 2007

Veranderingen in de woningvoorraad in steden

Door de nieuwbouw, sloop en verkoop van huurwoningen is de woningdifferentiatie in de steden sterk aan het veranderen. In de periode 2000 t/m 2011 is het aantal koopwoningen in veel steden sterk uitgebreid. In Amsterdam is het aantal verdubbeld, maar koopwoningen maken hier nog steeds maar 28% van de voorraad uit. Dat hangt niet alleen samen met de omvangrijke sociale huursector in Amsterdam maar ook met het grote aantal particuliere huurwoningen in de grote(re) steden en in het bijzonder in Amsterdam. Zowel de particuliere als de sociale huursector is in heel Nederland in omvang afgenomen. De sociale huursector neemt vooral af in de steden, terwijl de particuliere huursector zowel in de steden als daarbuiten sterk in omvang is afgenomen. Door veranderingen in de regelgeving met betrekking tot hypotheekrenteaftrek, huurprijzen en toewijzing van sociale huurwoningen wordt particuliere huur overigens weer aantrekkelijker.

Tabel 5.1 Woningvoorraad naar sector (2012) en ontwikkeling 2000 t/m 2011 in steden

		2012						ontwikkeling 2000-2011		
		koop		particuliere huur		sociale huur		koop	particuliere huur	sociale huur
		(abs)	(%)	(abs)	(%)	(abs)	(%)	(abs)	(abs)	(abs)
Stagnerende steden	Heerlen	22.900	51	5.300	12	17.000	38	4.970	-1.610	-2.340
	Gouda	17.100	55	3.800	12	10.000	32	2.730	-920	-790
	Dordrecht	31.800	59	4.900	9	16.900	32	5.600	-1.500	-2.280
	Maastricht	25.300	44	9.500	17	22.200	39	5.170	-50	-1.580
Beperkt groeiende steden	Venlo	28.600	62	3.900	8	13.600	30	6.500	-1.570	-920
	Rotterdam	110.000	37	45.800	15	141.600	48	39.870	-8.700	-23.050
	Alkmaar	26.900	61	2.400	5	14.500	33	6.700	-1.370	-1.440
	Leiden	26.600	50	6.900	13	19.300	37	4.330	-1.280	-130
	Emmen	30.800	66	2.300	5	13.600	29	6.080	-1.330	-2.120
	Apeldoorn	41.400	62	5.000	7	20.300	30	5.900	-470	-680
Matig groeiende steden	Roosendaal	22.200	66	1.400	4	9.800	29	3.640	-1.460	460
	Haarlem	39.700	55	8.700	12	23.300	32	5.600	-40	-1.010
	Doetinchem	15.600	64	1.400	6	7.400	30	3.520	-570	-240
	Oss	24.000	68	1.000	3	10.500	30	4.320	-1.030	310
	Smallingerland	15.700	65	500	2	8.100	33	3.640	-460	-750
Sterk groeiende steden	Middelburg	13.800	62	1.700	8	6.700	30	3.230	-880	190
	Enschede	37.600	54	4.100	6	27.300	40	9.150	-2.120	-1.430
	Leeuwarden	25.800	55	5.500	12	15.500	33	6.800	-420	-2.020
	Tilburg	53.300	59	6.400	7	30.700	34	10.990	-980	-300
	Ede	29.700	70	2.700	6	10.100	24	5.040	-440	320
	Eindhoven	48.800	50	9.600	10	40.100	41	12.380	-1.440	-1.910
Zeer sterk groeiende steden	Arnhem	33.200	48	9.700	14	25.900	38	10.330	-1.580	-3.030
	Amsterdam	112.100	28	98.300	25	189.400	47	54.920	-12.330	-14.570
	Nijmegen	33.400	47	8.300	12	30.100	42	9.020	-530	-1.360
	's-Hertogenbosch	34.100	54	6.200	10	23.200	37	9.770	-850	100
	Breda	46.100	59	8.200	11	23.700	30	10.310	-280	-1.870
	Groningen	39.100	45	11.400	13	35.900	42	11.770	-3.010	-4.370
	Den Haag	115.600	48	44.900	19	80.100	33	35.840	-8.900	-3.280
	Zwolle	29.800	57	5.000	9	17.900	34	9.530	-1.610	-220
Amersfoort	37.800	61	4.100	7	19.900	32	11.660	-1.250	-920	
Lelystad	21.700	69	800	3	9.100	29	8.400	-470	-2.870	
Utrecht	69.900	52	17.300	13	48.000	36	26.300	-2.770	1.440	
Totaal steden	1.260.000	49	347.100	13	981.700	38	353.990	-62.230	-72.660	
Overig Nederland	3.103.300	66	280.900	6	1.293.300	28	546.480	-79.250	-9.690	
Nederland	4.363.300	60	628.000	9	2.275.000	31	900.470	-141.480	-82.350	

Bron: Syswov – ABF Research

Een belangrijk deel van de groei van de woningvoorraad in de periode 2000-2012² is gerealiseerd op VINEX-locaties die binnen de (huidige³) gemeentegrenzen van de steden zijn gerealiseerd. Voorbeelden

² De CBS-woningstatistiek (woningvoorraad) loopt tot 1-1-2012. Met de invoering van de BAG wordt overgeschakeld op 'verblijfsobjecten'. De ontwikkeling van het aantal wooneenheden is helaas voor de periode 2000-2012 niet op pc4-niveau bekend.

zijn Leidsche Rijn, Ypenburg, IJburg, en de Waalsprong. Veel VINEX-locaties liggen echter op het grondgebied van gemeenten in het ommeland van de steden. Het gaat om locaties in bijvoorbeeld Haarlemmermeer, Almere, Zoetermeer, Lansingerland, Houten, Etten-Leur en Helmond.

In Figuur 5.1 is de ontwikkeling van de woningvoorraad en de ontwikkeling van het aantal huishoudens in de (zeer) sterk groeiende gemeenten afgebeeld. VINEX-uitleglocaties als IJburg, Wateringseveld en Meerhoven zijn goed herkenbaar in zowel toename van de woningvoorraad als in de toename van het aantal huishoudens.

Een belangrijk deel van de woningbouwproductie heeft daarnaast op binnenstedelijke locaties plaatsgevonden. We zien dan ook dat in veel van de overige delen van de onderzochte steden het aantal huishoudens in aanzienlijke mate toeneemt. In Den Haag en Zwolle blijft dit proces van stedelijke verdichting beperkt tot een select aantal wijken. In Den Haag kent een groot aantal wijken een afname van het aantal huishoudens, vaak onder gelijktijdige toename van het aantal woningen. Ook in Amsterdam waar in veel wijken verdichting plaatsvindt, laten een aantal centraal gelegen wijken verrassend genoeg eveneens een afname van het aantal huishoudens zien terwijl de woningvoorraad licht toeneemt. Naar de oorzaken van dit verschijnsel kan slechts gegist worden⁴.

Ontwikkelingen naar type huishouden

De VINEX-uitleglocaties in de steden zijn ook de plekken waar de toename van huishoudens met kinderen (paren met kinderen en eenoudergezinnen tezamen) het grootst is (figuur 5.2). Veel wijken in de steden laten groei van dit type huishoudens zien en in de meeste steden zijn er slechts weinig wijken waar het aantal huishoudens met kinderen afneemt.

Naar type woonmilieu uitgesplitst is de stijging van het aantal huishoudens met kinderen het hoogst in de Naoorlogse Stedelijke Grondgebonden milieus (20%). In de Centrum-Stedelijke milieus is de toename met 10% verrassend hoog. Ook in de Stedelijk Vooroorlogse (7%) en Groenstedelijke milieus (11%) neemt het aantal huishouden met kinderen toe. Aangezien huishoudens met kinderen in de Centrum-Stedelijke woonmilieus zijn ondervertegenwoordigd, leidt deze ontwikkeling op zich niet tot 'nieuwe scheidslijnen' in de steden. Interessant zou zijn om na te gaan in hoeverre het ook niet-westerse allochtone huishoudens met kinderen betreft

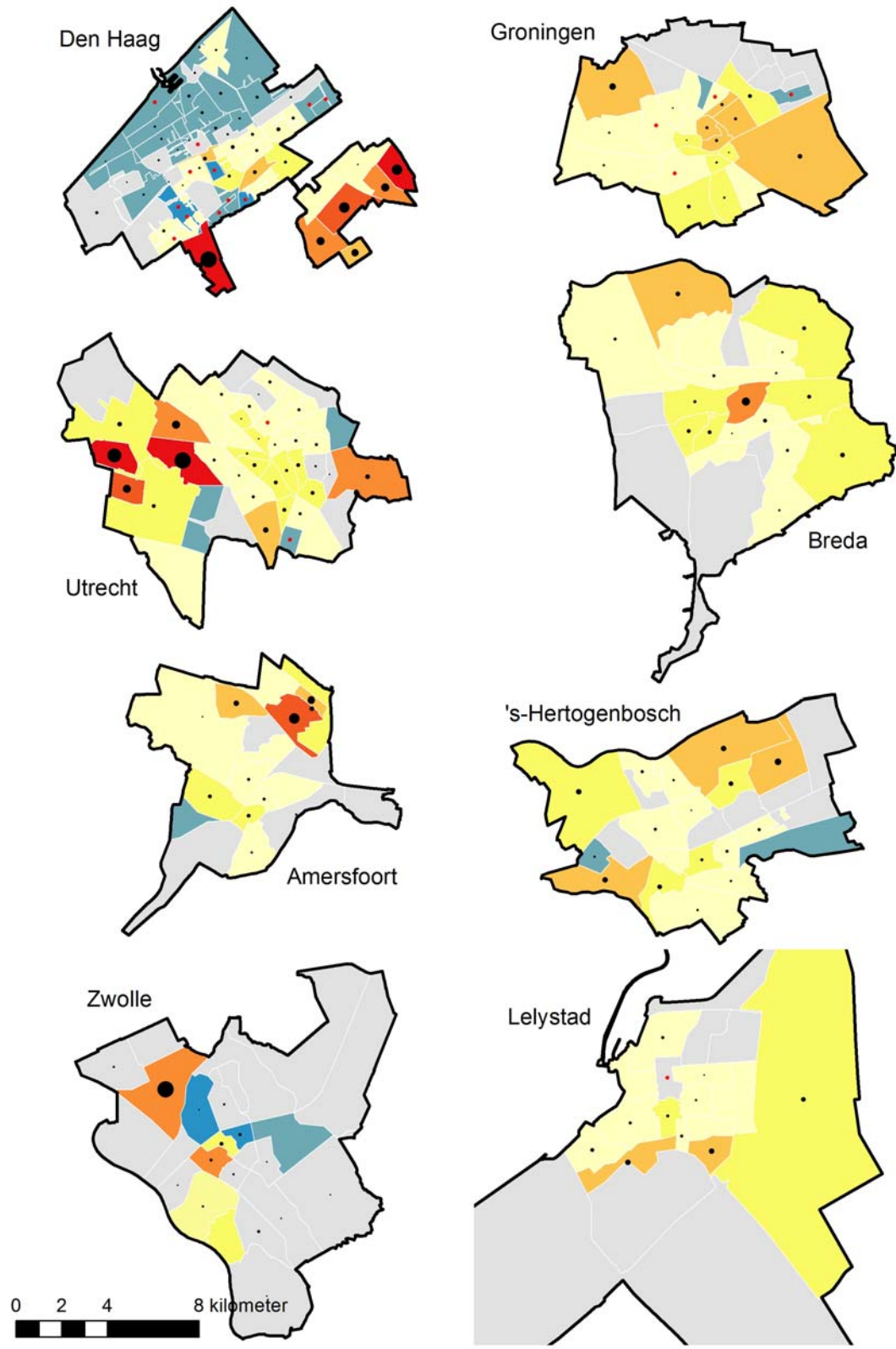
In figuur 5.3 is de ontwikkeling van het aantal jonge volwassenen afgebeeld (20-24 jarigen). Ook deze groep is voor een belangrijk deel op de VINEX-locaties neergestreken. Een aanzienlijk van deze leeftijdsgroep woont nog bij de ouders⁵. In sommige steden, zoals Groningen en Amsterdam, hebben de jongeren meer plek in het centrum veroverd. De toename van deze groep huishoudens wordt voor een

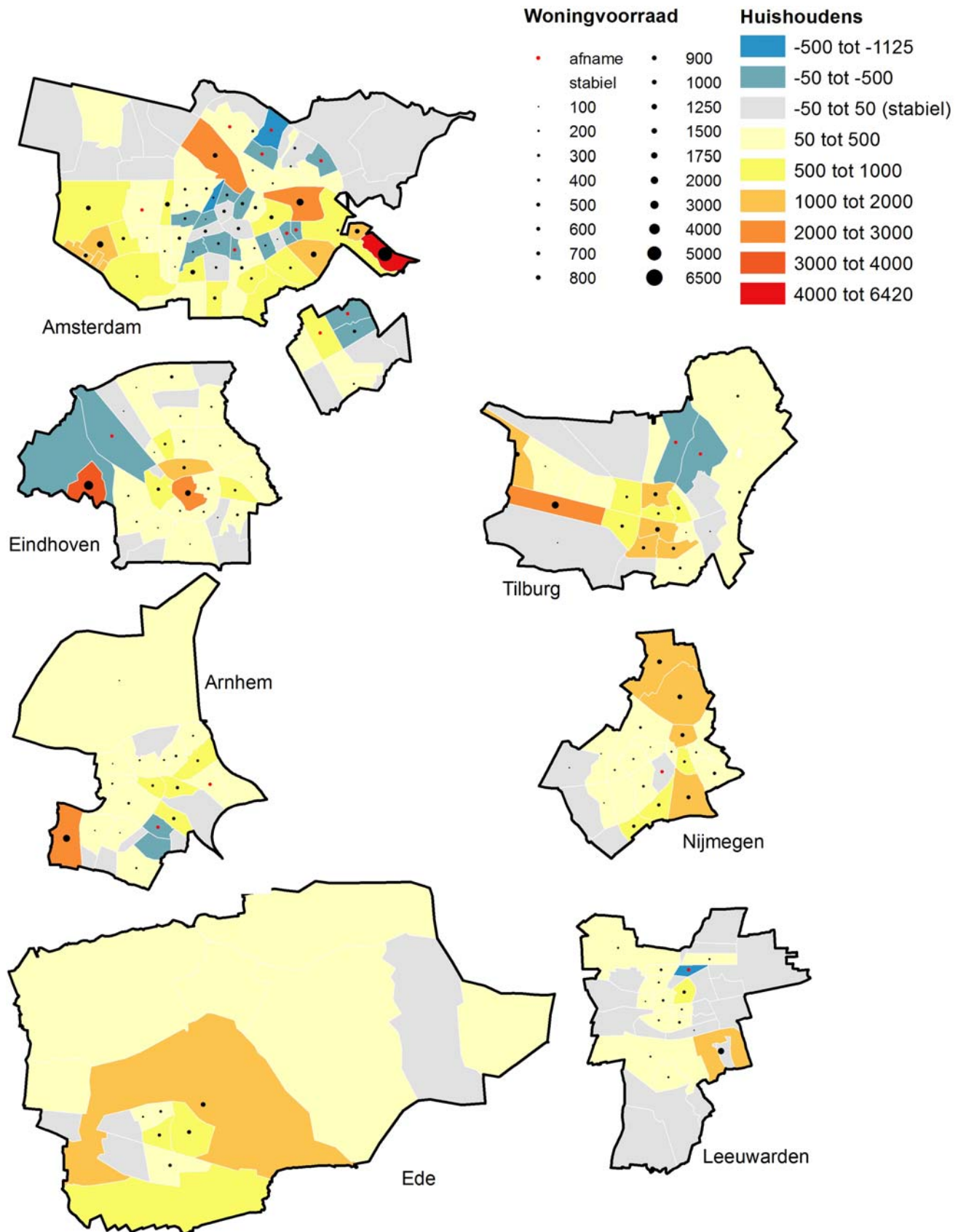
³ Een aantal VINEX-locaties zijn gelegen in gebieden die middels gemeentelijke herindeling in de jaren negentig en begin van deze eeuw bij steden zijn gevoegd.

⁴ Oorzaken kunnen zijn: a) toename leegstand van woningen, b) afname van het aantal zogeheten 'Bewoonde andere ruimten', c) veranderingen in de afleiding van het aantal huishoudens uit de bevolkingsadministratie of d) een toename van het aantal niet ingeschreven huishoudens (tijdelijke bewoning – short stay)

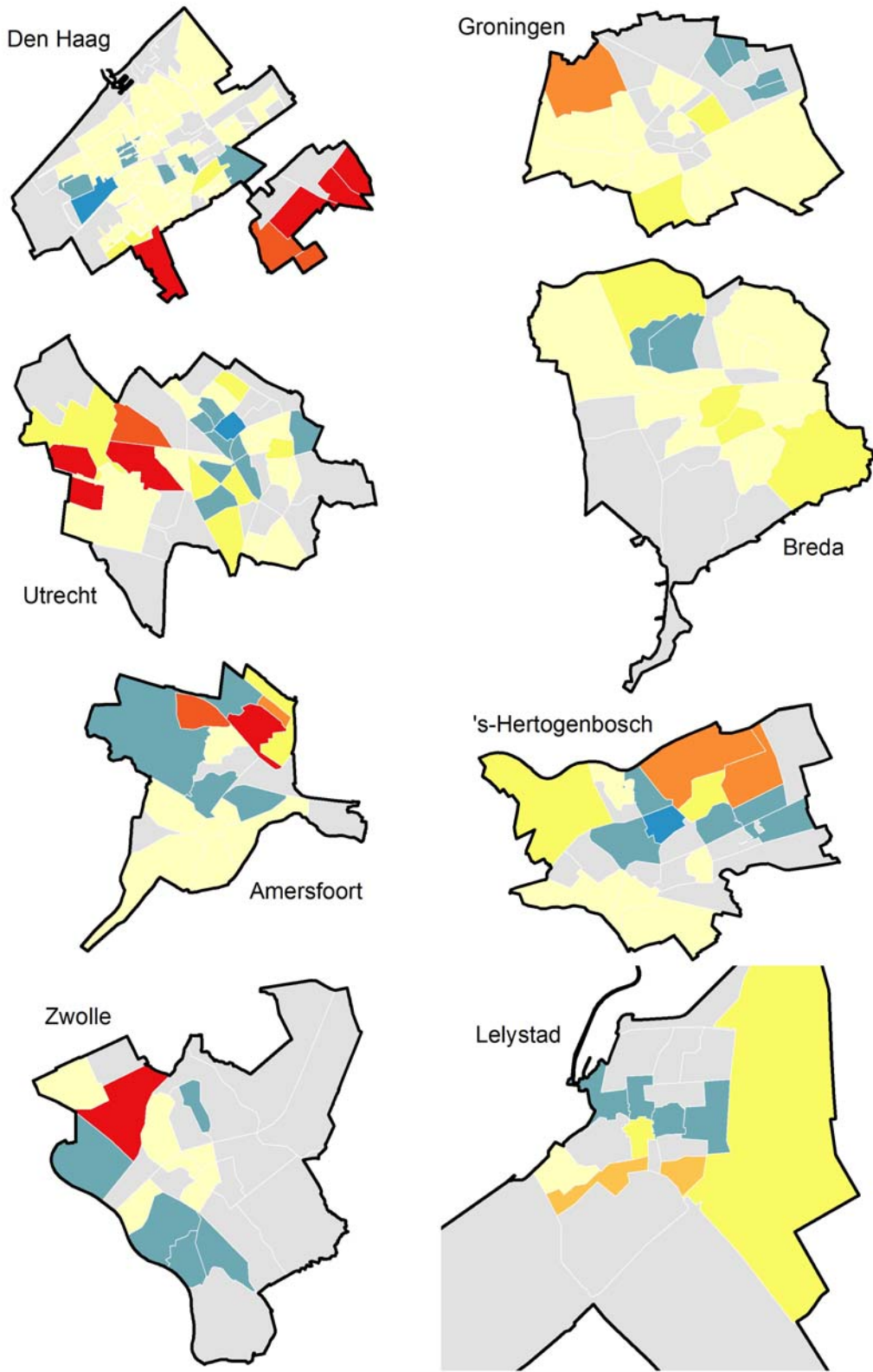
⁵ Er zijn helaas geen binnengemeentelijk gegevens beschikbaar met huishoudens naar leeftijdsklasse.

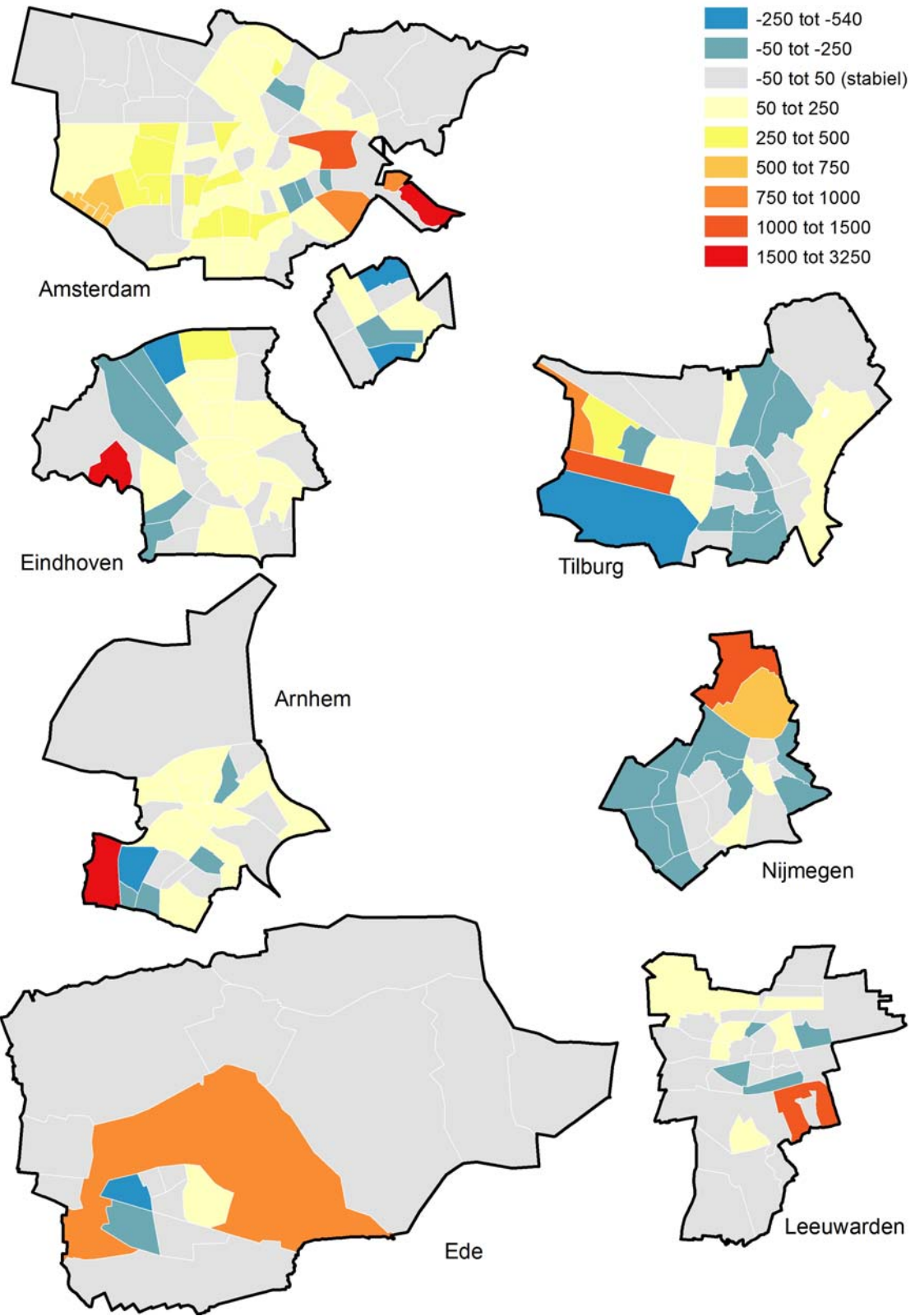
Figuur 5.1 Ontwikkeling huishoudens (2000-2012) en woningvoorraad (2000-2012) in (zeer) sterk groeiende steden

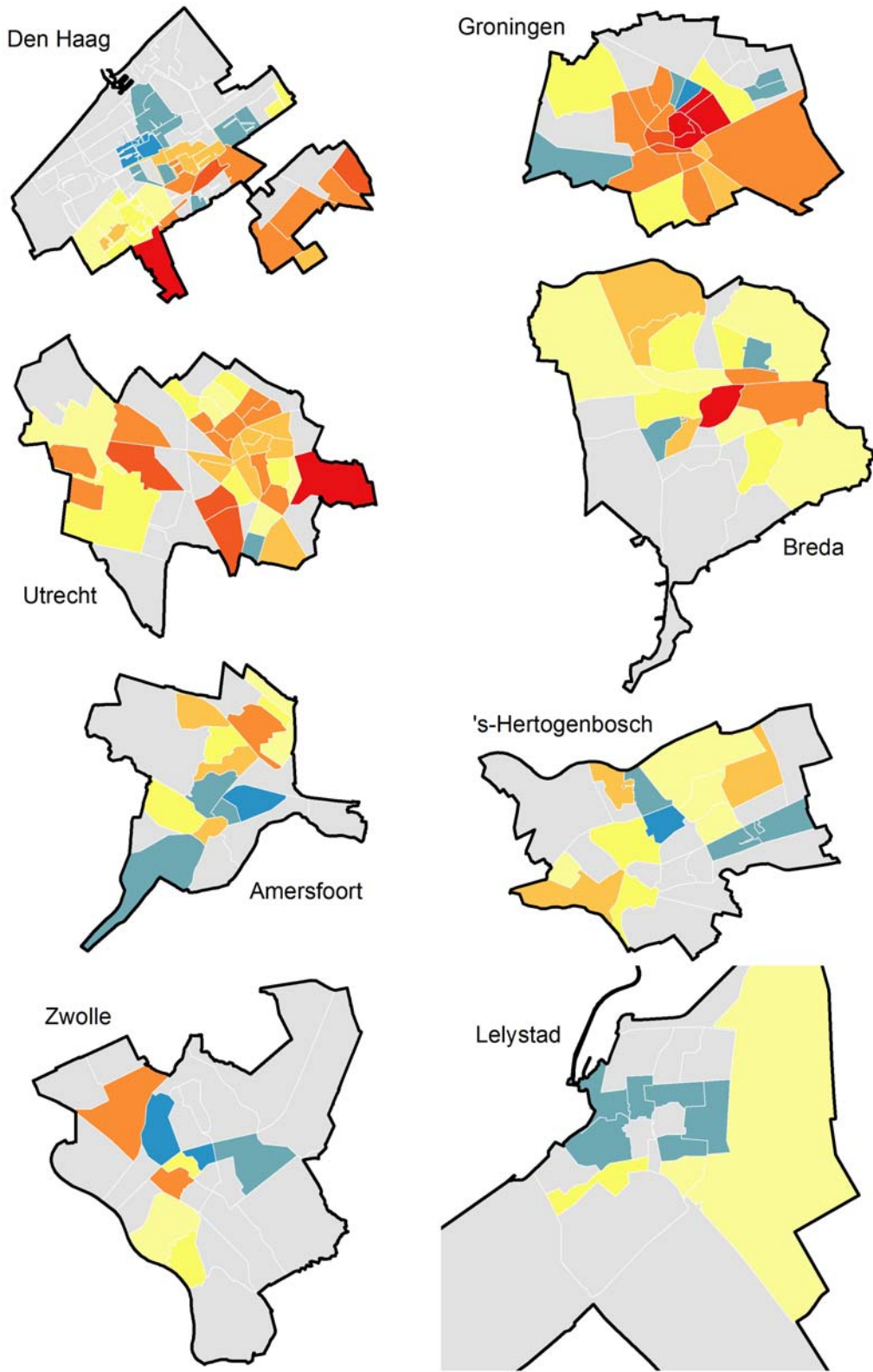

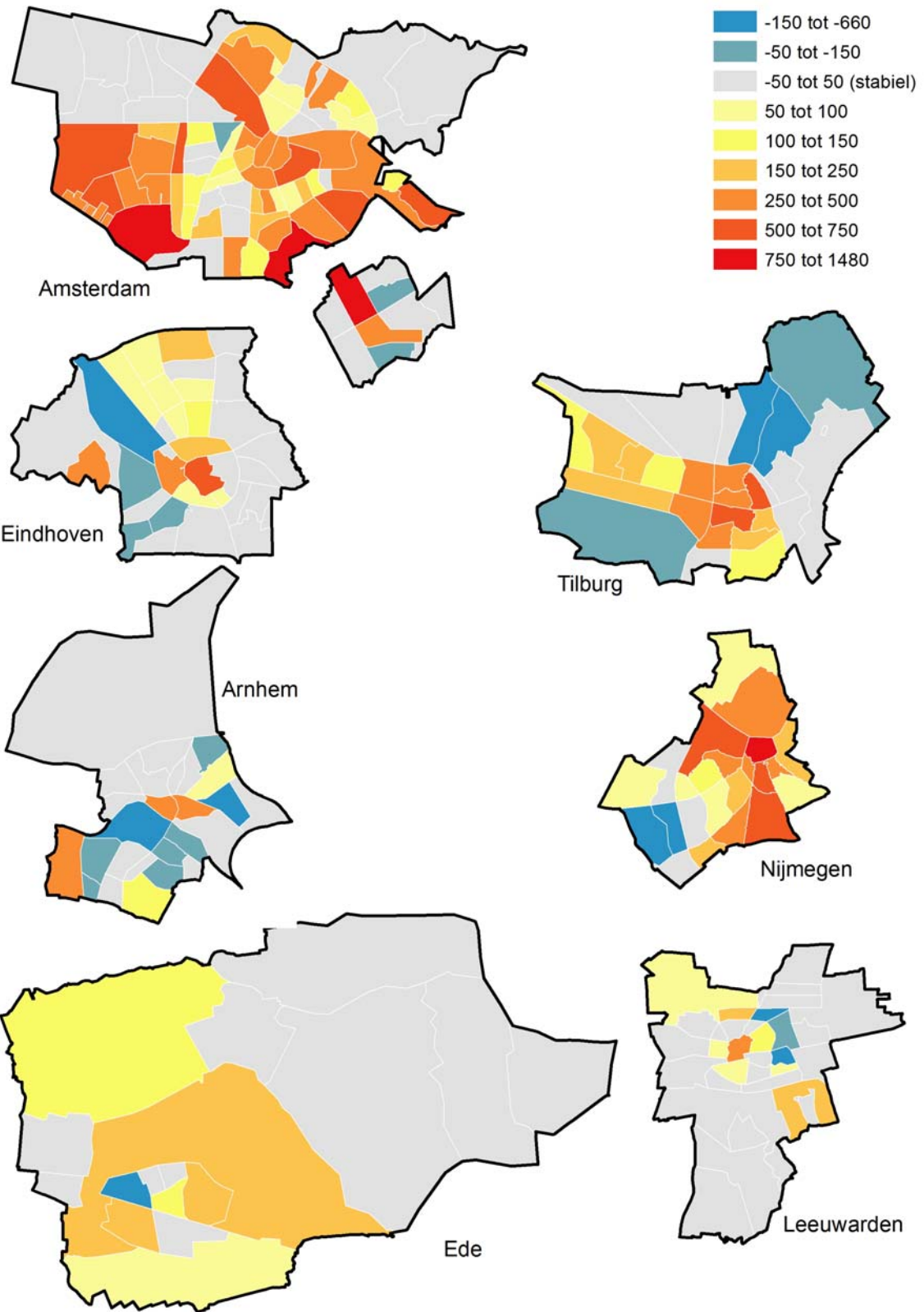
Figuur 5.2 Ontwikkeling aantal huishoudens met kinderen in (zeer) sterk groeiende steden (2000-2013)

Figuur 5.3 Toename aantal personen in leeftijdsgroep 20-24 jaar (2000-2013)

belangrijk deel echter gestuurd door de ontwikkeling van, soms tijdelijke, complexen wooneenheden speciaal voor studenten. Deze locaties zijn goed te herkennen, zoals het Laakkwartier in Den Haag en de omgeving van het Station Amsterdam Amstel.

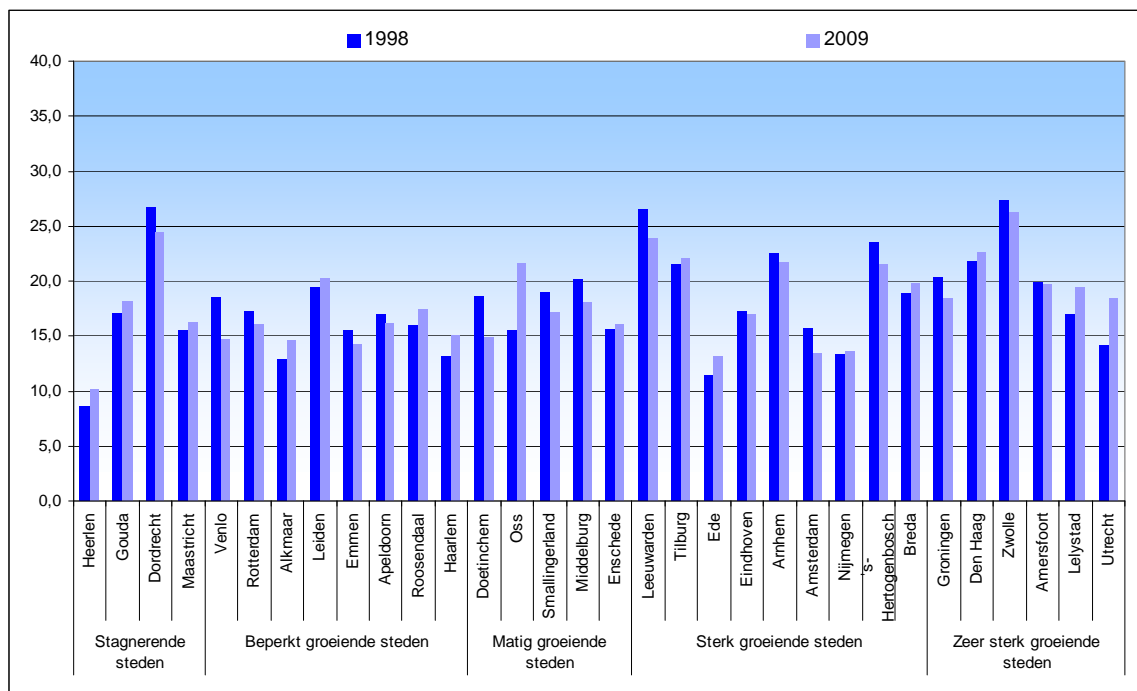
Segregatie naar inkomen

Eerder is al aan de orde gekomen dat in de (zeer) sterk groeiende en de beperkt groeiende steden het aandeel laagste inkomens is afgenomen en het aandeel hoogste inkomens is toegenomen. Met behulp van de zogeheten segregatie-index⁶ is nagegaan in hoeverre dit binnen de steden tot veranderingen in de spreiding van deze groepen heeft geleid. De index loopt van 0 (evenredige spreiding over de stad) tot 100 (complete segregatie). De waarde van de segregatie-index kan worden geïnterpreteerd als het percentage van een groep dat zou moeten verhuizen om een verdeling over de stad te krijgen die evenredig is aan die van de overige bevolking.

De analyses zijn uitgevoerd exclusief studentenhuishoudens. Deze huishoudens hebben vaak een laag inkomen, maar doordat zij uitzicht hebben op een hoger inkomen na afronding van hun opleiding, is dat minder problematisch.

De ontwikkeling van de segregatie-index van de laagste inkomens laat bij alle typen steden een wisselend beeld zien. Bij de hoogste inkomens is er in vrijwel alle steden een toename van de segregatie-index. Nederland steden kennen geen zogeheten gated-communities maar de hoogste inkomens zijn elkaar qua

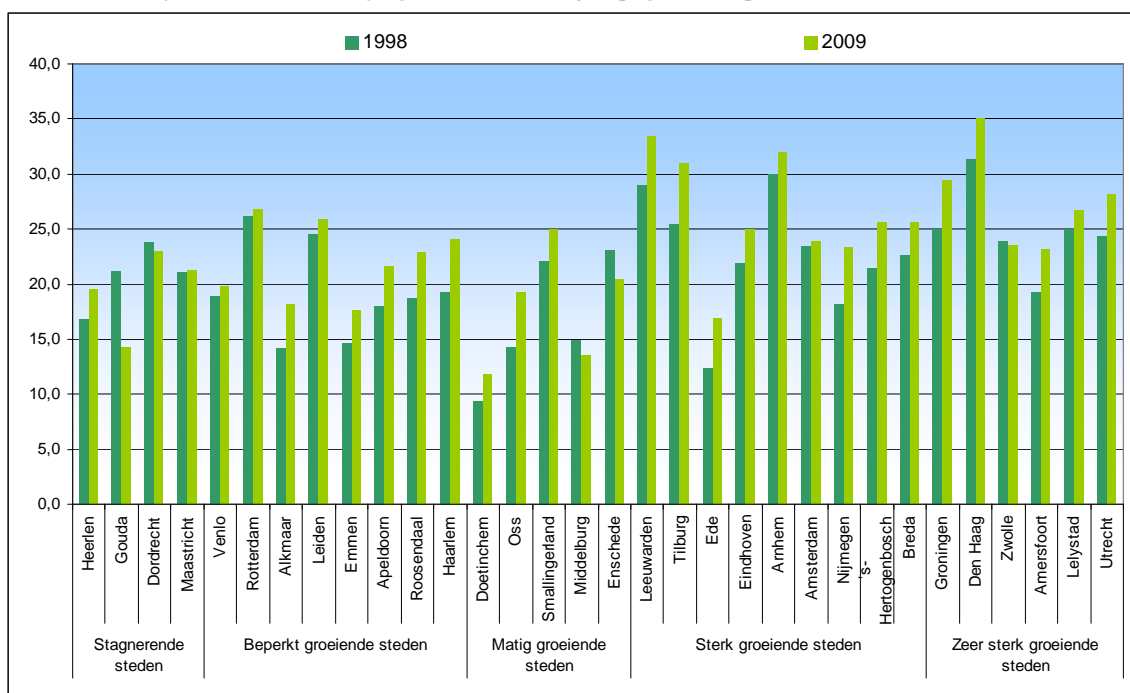
Figuur 5.4 Segregatie-index huishoudens behorende tot de 20% laagste inkomens in Nederland in 1998 en 2008 in steden (exclusief studenten), op basis van viercijferige postcodegebieden*

bron: CBS-Regionaal Inkomensonderzoek / bewerking ABF Research;
* exclusief studentenhuishoudens

⁶ Bij vergelijking van de mate van segregatie tussen steden met behulp van de segregatie-index moet voorzichtigheid betracht worden: de index wordt beïnvloed door de gemiddelde grootte van de gebieden: hoe kleiner, hoe hoger de index zal uitvallen. Er is niet onderzocht hoe groot de verschillen tussen de gebruikte postcodegebieden in de diverse steden zijn. Vergelijking in de tijd van één stad kan bemoeilijkt worden door veranderingen in de postcodeindeling. De veranderingen in de onderzochte periode in de steden zijn echter zeer beperkt.

Figuur 5.5 Segregatie-index huishoudens behorende tot de 20% hoogste inkomens in Nederland in 1998 en 2008 in steden (exclusief studenten), op basis van viercijferige postcodegebieden

bron: CBS-Regionaal Inkomensonderzoek / bewerking ABF Research;

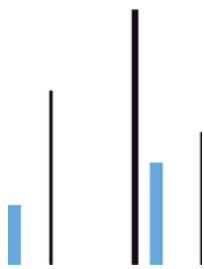
* exclusief studentenhuishoudens

woonwijk wel meer gaan opzoeken.

De resultaten lijken in overeenstemming met eerder onderzoek door het Planbureau voor de Leefomgeving naar de effecten van nieuwbouw op de bevolkingssamenstelling van stadswijken. Die studie concludeert dat de ontwikkeling van nieuwe uitlegwijken over het algemeen segregatie versterkt, terwijl herstructurering in bestaande wijken bijdraagt aan een afname⁷. In elke stad lijkt deze mix tot specifieke resultaten leiden. De omvang van nieuwbouw in of dicht bij de stad in verhouding tot de totale omvang van voorraad in een stad levert mogelijk een indicatie op van het segregatieversterkende effect.

⁷ Van Dam, F., et al, Nieuwbouw, verhuizingen en segregatie, Effecten van nieuwbouw op de bevolkingssamenstelling van stadswijken, PBL, Den Haag/Bilthoven, 2010

6

Recente en verwachte ontwikkelingen

6.1 Recente ontwikkelingen

De afgelopen jaren worden getekend door de economische crisis en de crisis op de koopwoningenmarkt. Desondanks staat de wereld niet stil. Ook de afgelopen vijf jaar zijn er kinderen geboren, mensen overleden en werden er woningen gekocht en gehuurd. In hoofdstuk 3 is duidelijk geworden dat er vanaf 2008 wel minder verhuisd wordt. Vooral 30-plussers en hun kinderen zijn minder verhuisd vanuit de steden naar het ommeland, terwijl jongeren onverminderd naar de steden trekken. De economische ontwikkelingen in de afgelopen jaren versterken zodoende de bevolkingsgroei in steden.

Recent zijn de voorlopige bevolkingscijfers voor 1 januari 2014 beschikbaar gekomen. Op basis van de typering zoals die is toegepast op de steden in de periode 2000-2013 zijn de 32 steden opnieuw getypeerd maar nu voor de afgelopen vijf jaar, 2009-2014. Daartoe is de gemiddelde jaarlijkse bevolkingsgroei over de onderzochte periodes berekend. In tabel 6.1 zijn de resultaten opgenomen.

Een aantal steden heeft de afgelopen vijf jaar een duidelijk andere ontwikkeling doorgemaakt, als die wordt afgezet tegen de hiervoor gebruikte ontwikkeling in de periode 2000-2013. Emmen, Roosendaal en Middelburg stagneren, terwijl Dordrecht van stagnerend naar beperkt groeiend opschuift en Maastricht een reuzensprong maakt omdat de bevolking in deze stad de laatste jaren sterk groeit. Ook in Rotterdam, Leiden en zeker in Haarlem neemt de bevolking vanaf 2009 sterk toe. Deze steden verschuiven van beperkt groeiende naar sterk groeiende steden. Amsterdam schuift ook op in de typering en behoort nu tot de zeer sterk groeiende steden. De bevolking neemt hier de laatste vijf jaar gemiddeld toe met 1,4% per jaar.

In Zwolle en in het bijzonder in Lelystad vermindert de groei. Deze steden behoren niet meer tot de zeer sterk groeiende steden, maar wel nog tot de sterk groeiende steden. In Smallerland en Doetinchem is de groei in de afgelopen vijf jaar minimaal. Deze steden verschuiven van de matig groeiende steden naar de beperkt groeiende steden.

Twee steden kenden de afgelopen vijf jaar een sterkere bevolkingsgroei dan Amsterdam, te weten Utrecht (1,9% per jaar) en Groningen (1,5% per jaar). In de twintig snelst groeiende steden vond 65% van de nationale bevolkingsgroei plaats.

Tabel 6.1 Typering van steden op basis van de bevolkingsgroei 2000-2013 en 2009-2014

type	stad	2000-2013		2009-2014	
		groei per jaar	typering	groei per jaar	typering
Stagnerende steden					
	Heerlen	-0,5%	matige daling	-0,2%	beperkte daling
	Gouda	-0,1%	beperkte daling	0,0%	stabiel
	Dordrecht	-0,1%	beperkte daling	0,1%	beperkte groei
	Maastricht	0,0%	stabiel	0,7%	sterke groei
Beperkt groeiende steden					
	Venlo	0,1%	beperkte groei	0,1%	beperkte groei
	Rotterdam	0,1%	beperkte groei	0,6%	sterke groei
	Alkmaar	0,1%	beperkte groei	0,3%	beperkte groei
	Leiden	0,2%	beperkte groei	0,8%	sterke groei
	Emmen	0,2%	beperkte groei	-0,3%	beperkte daling
	Apeldoorn	0,2%	beperkte groei	0,3%	beperkte groei
	Roosendaal	0,2%	beperkte groei	-0,1%	beperkte daling
	Haarlem	0,2%	beperkte groei	0,9%	beperkte groei
Matig groeiende steden					
	Doetinchem	0,4%	matige groei	0,1%	beperkte groei
	Oss	0,4%	matige groei	0,3%	matige groei
	Smallingerland	0,4%	matige groei	0,1%	beperkte groei
	Middelburg	0,4%	matige groei	0,0%	stabiel
	Enschede	0,5%	matige groei	0,3%	matige groei
Sterk groeiende steden					
	Leeuwarden	0,6%	sterke groei	0,6%	sterke groei
	Tilburg	0,6%	sterke groei	0,7%	sterke groei
	Ede	0,6%	sterke groei	0,6%	sterke groei
	Eindhoven	0,6%	sterke groei	0,8%	sterke groei
	Arnhem	0,6%	sterke groei	0,7%	sterke groei
	Amsterdam	0,7%	sterke groei	1,4%	zeer sterke groei
	Nijmegen	0,7%	sterke groei	0,8%	sterke groei
	Den Bosch	0,8%	sterke groei	0,9%	sterke groei
	Breda	0,8%	sterke groei	0,9%	sterke groei
Fors groeiende steden					
	Groningen	1,0%	zeer sterke groei	1,5%	zeer sterke groei
	Den Haag	1,0%	zeer sterke groei	1,1%	zeer sterke groei
	Zwolle	1,2%	zeer sterke groei	0,9%	sterke groei
	Amersfoort	1,4%	zeer sterke groei	1,1%	zeer sterke groei
	Lelystad	1,5%	zeer sterke groei	0,6%	sterke groei
	Utrecht	2,1%	zeer sterke groei	1,9%	zeer sterke groei
	Steden totaal	0,6%	matige groei	0,8%	sterke groei
	Overig Nederland	0,4%	matige groei	0,1%	beperkte groei
	Nederland	0,4%	matige groei	0,4%	matige groei

Bron: CBS-Bevolkingsstatistiek / bewerking ABF Research

6.2 Trendprognose

Volgens de bevolkingsprognose van het CBS neemt de bevolking van Nederland in de komende jaren met circa 50.000 inwoners per jaar toe. Verwacht wordt dat de groei vanaf circa 2025 langzaam verminderd en vanaf 2040 minder dan 10.000 per jaar bedraagt. De bevolkingsgroei in de dertienjarige periode 2013-2016 bedraagt 3,9% en is daarmee als matig te typeren.

De Primos-prognose, die op nationaal niveau overeenkomt met CBS-prognose, is een trendmatige voorspelling van het aantal inwoners en huishoudens naar leeftijd, geslacht en etniciteit op gemeentelijk en binnengemeentelijk niveau. Aangezien de ontwikkelingen in de meest recente jaren het sterkst meewegen bij de prognoseberekningen zijn in de prognose ook de 'jongste' trends ter herkennen. Naast trends in de binnen- en buitenlandse migratie, geboorte en sterfte wordt er in de prognose rekening gehouden met woningbouwplannen. De plek waar woningen aan de voorraad worden toegevoegd is natuurlijk van grote invloed op de bevolkingsgroei. Veel gemeenten hebben, vaak na regionale afstemming, een planvoorraad om de woningbehoefte in de komende tien tot vijftien jaar op te kunnen vangen. De Primos-prognose houdt bij de voorspellingen rekening met op basis van demografische inzichten bepaalde regionale woningbehoefte, woningbouwplannen en provinciale inzichten met betrekking tot de uitvoering van gemeentelijke woningbouwprogramma's¹.

Steden

In de meest recente Primos-prognose neemt de bevolking in de periode tot 2026 in de zeer sterk groeiende steden (13%) en sterk groeiende steden (10%) nog steeds het meest toe, en kennen de beperkt groeiende steden (4%) nog steeds een beperkte groei, terwijl de matig groeiende steden (0%) terugvallen en geen groei meer laten zien en de stagnerende steden (2%) krimpen².

Er ontstaan echter binnen sommige typen steden grote verschillen die samenhangen met de regionale groeiverwachtingen. Een deel van de steden zal de stroom mensen die uit de ommelanden langzaam zien 'opdrogen'. De stagnerende steden in de krimpende regio Zuid-Limburg Heerlen en Maastricht zullen in periode tot 2026 een matige bevolkingsdaling kennen, terwijl de stagnerende steden Gouda en Dordrecht naar verwachting een beperkte bevolkingsgroei zullen laten zien. In de als matig groeiend getypeerde steden Enschede, Smallingerland zal de bevolkingsgroei stagneren, terwijl voor het in de Achterhoek gelegen Doetinchem een beperkte bevolkingsdaling wordt verwacht. De grootste verschillen treden op binnen de beperkt groeiende steden. Emmen en Venlo zien de beperkte groei omslaan in een beperkte daling, terwijl Haarlem sterk zal groeien en Leiden en Rotterdam matig. De bevolkingsgroei in de meeste sterk groeiende steden valt terug naar matig groeiend. Uitzonderingen vormen Arnhem en Den Bosch die sterk blijven groeien en Amsterdam waarvoor een zeer sterke groei wordt verwacht. Ook de meeste zeer sterk groeiende steden verliezen iets aan groeitempo. Alleen Utrecht en Groningen zullen ook in de komende dertien jaar zeer sterk groeien.

In Figuur 6.1 zijn voor de 32 steden, op dezelfde wijze als eerder voor de afgelopen dertien jaar, de verwachtingen afgebeeld met betrekking tot de componenten van de bevolkingsgroei in de komende dertien jaar (nu per duizend inwoners in 2013).

¹ Zie voor een beschrijving van het Primos-model de publicatie [Primos – Transparantie in cijfers](#), ABF Research, Delft, december 2010

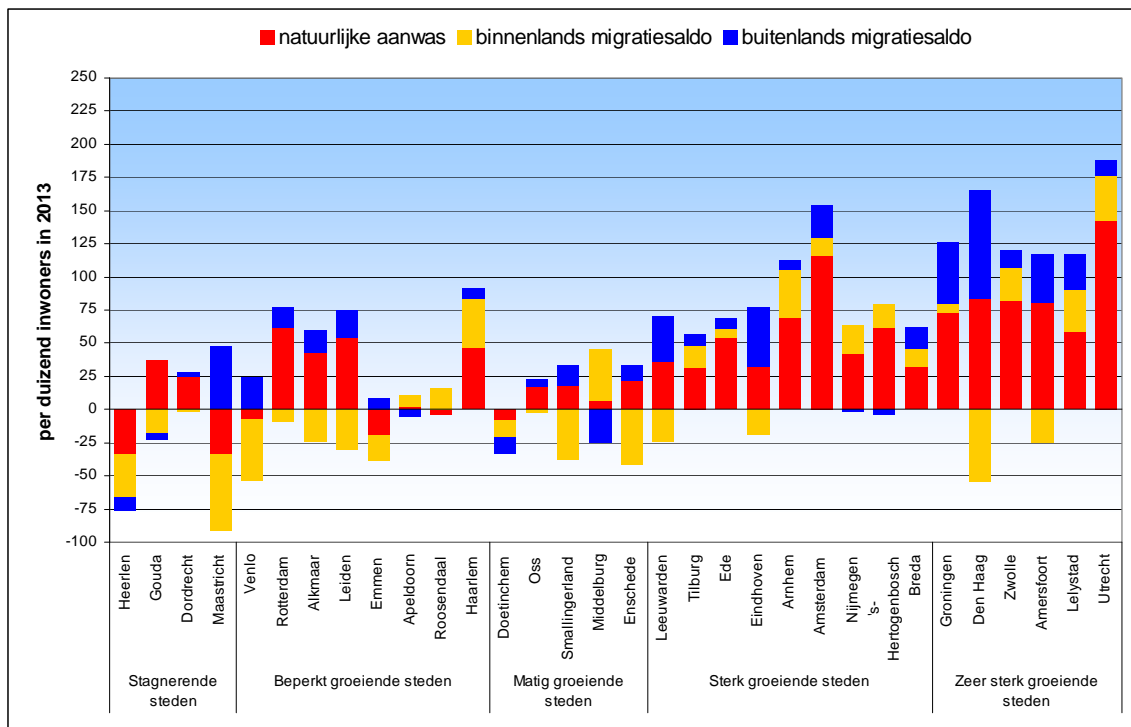
² typering op basis van de periode 2000-2013

Tabel 6.2 Typering gerealiseerde (2000-2013) en verwachte (2013-2025) bevolkingsgroei

		Verwachte groei in de periode 2013-2025							
		sterke daling	matige daling	bepaalde daling	stabiel	bepaalde groei	matige groei	sterke groei	zeer sterke groei
Gerealiseerde groei in de periode 2000-2013	matige daling	Heerlen							
	bepaalde daling					Gouda Dordrecht			
	stabiel		Maastricht						
	bepaalde groei			Emmen Venlo		Alkmaar Apeldoorn Roosendaal	Leiden Rotterdam	Haarlem	
	matige groei			Doetinchem Enschede	Smallingerland	Middelburg Oss			
	sterke groei						Breda Ede Eindhoven Leeuwarden Nijmegen Tilburg	Arnhem Den Bosch	Amsterdam
	zeer sterke groei							Amersfoort Den Haag Lelystad Zwolle	Groningen Utrecht

Bron: CBS-Bevolkingstatistiek / Primos-Prognose 2013 – ABF Research

Figuur 6.1 Primos-prognose 2013 bevolkingmutaties steden (2013-2025 cumulatief, per 1.000 inwoners in 2013)

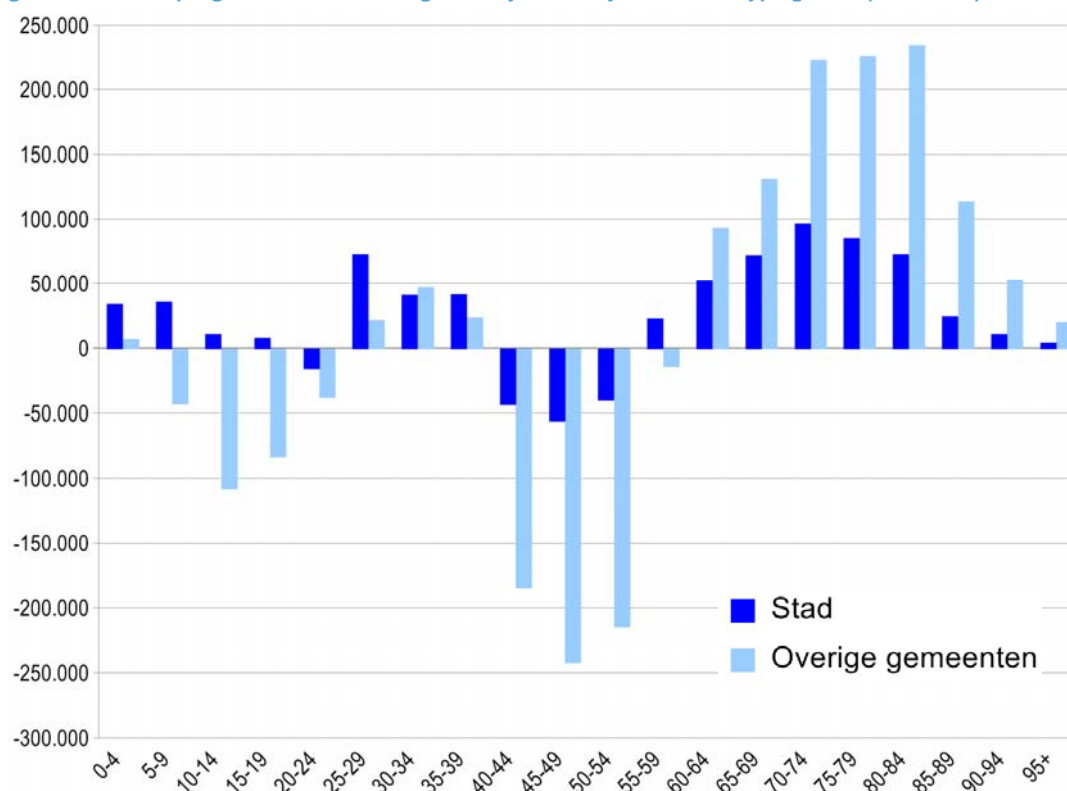
bron: Primos-prognose 2013 – ABF Research

Leeftijdscohorten

Eerder zagen we dat de afgelopen jaren het aantal mensen in de leeftijdscategorie 25-39 jaar sterk is afgenomen. In de prognose zien we dat dit in de komende vijftien jaar betekent dat eerst het aantal veertigers en later ook het aantal vijftigers sterk terugloopt. Het aantal 60-plussers neemt in de periode tot 2030 met 1.5 miljoen toe. Meer dan de helft van die toename vindt plaats in de categorie 75+. De komende jaren zien we ook een afname van de leeftijdscategorie 5-24 jaar (-230.000) en een toename van de 25-39 jarigen (+251.000).

De terugloop van het aantal kinderen manifesteert zich volgens de trendprognose vooral buiten de steden. Wel neemt naar verwachting het aantal 25-39 jarigen in de steden sterk toe, terwijl de grootste verschuiving, ook in de steden, de toename van het aantal 60-plussers is.

Figuur 6.2 Primos-prognose 2013 bevolking naar 5-jaarsleeftijdsklasse en type gebied (2013-2030)

Bron: Primos-prognose 2013 - ABF Research

Ommelanden

De bevolkingsgroei in de ommelanden blijft met gemiddeld 2,0% sterk achter bij de groei in de steden (gemiddeld 7,7%). Er zijn echter grote verschillen tussen de ommelanden. Naast een groot aantal ommelanden waar bevolkingsdaling wordt verwacht, en ommelanden die qua bevolkingsomvang stabiel blijven zijn er de ommelanden in de band Den Haag – Ede die sterk tot matig groeien. Voor de ommelanden van Den Haag, Amsterdam en Ede wordt een sterke bevolkingsgroei verwacht, voor de ommelanden van Leiden, Gouda, Lelystad en Amersfoort een matige groei. De bevolkingsgroei in de

ommelanden van Den Haag, Ede, Leiden en Gouda is overigens naar verwachting sterker dan de bevolkingsgroei in deze steden.

Huishoudensgroei en woningvoorraad

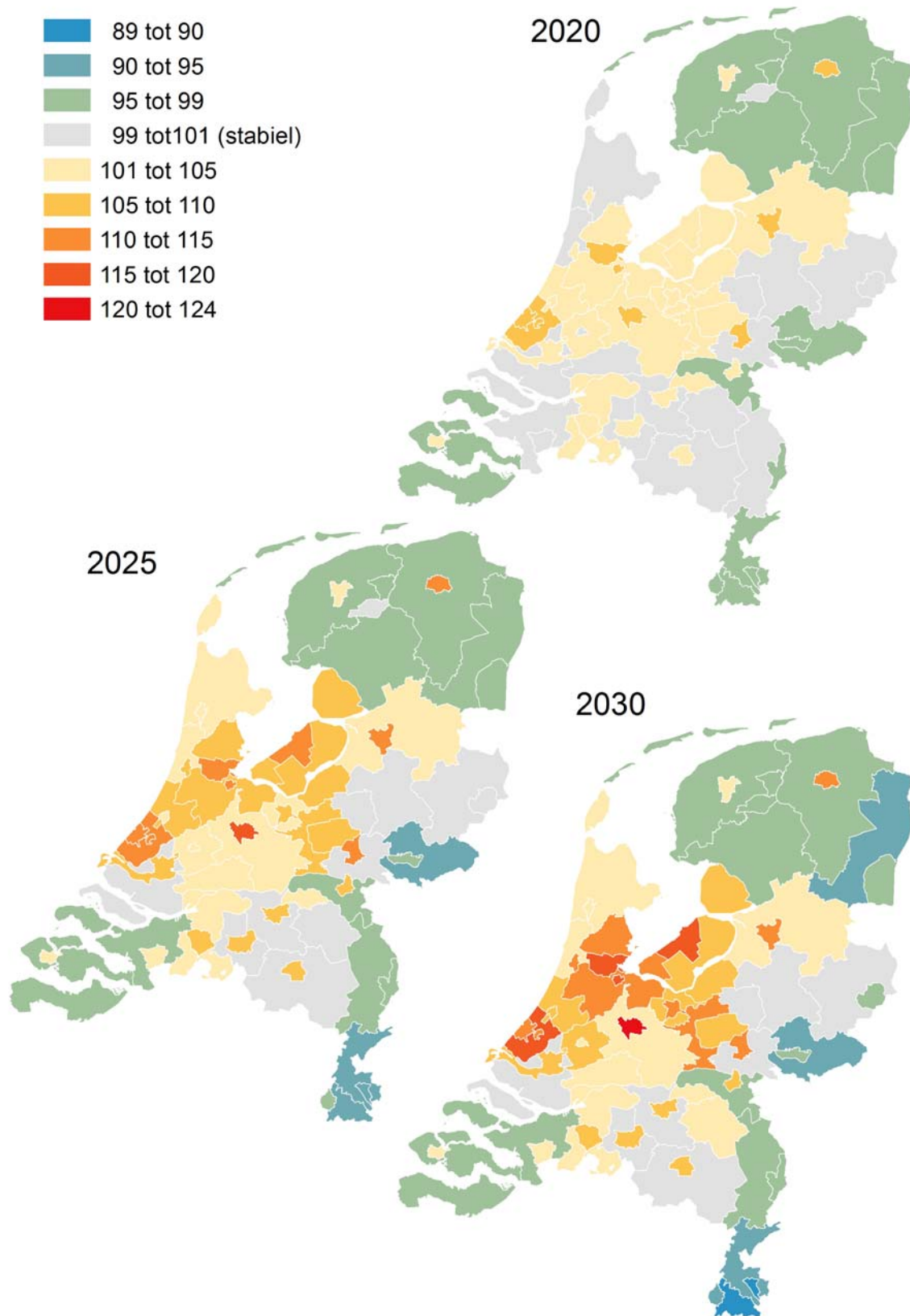
In de zeer sterk en sterk groeiende steden is ook de voorspelde huishoudensgroei hoog. Tegelijkertijd wordt verwacht dat de in veel van deze steden de gemiddelde huishoudensgrootte stabiliseert. In de overige typen steden en in alle typen ommelanden zullen de huishoudens gemiddeld snel kleiner worden. In absolute aantallen betekent dit dat de verwachte groei van de woningvoorraad in de periode tot 2030 in de ommelanden tezamen (442.000 woningen) nog steeds groter is dan die van de steden tezamen (300.000) in absolute aantallen. De woningvoorraad zal in deze periode relatief gezien echter in de steden (12%) sterker groeien dan in de ommelanden (9%).

Tabel 6.3 Prognose woningvoorraad naar woningmarktgebied, stad en ommeland (indexcijfers, 2013 = 100)

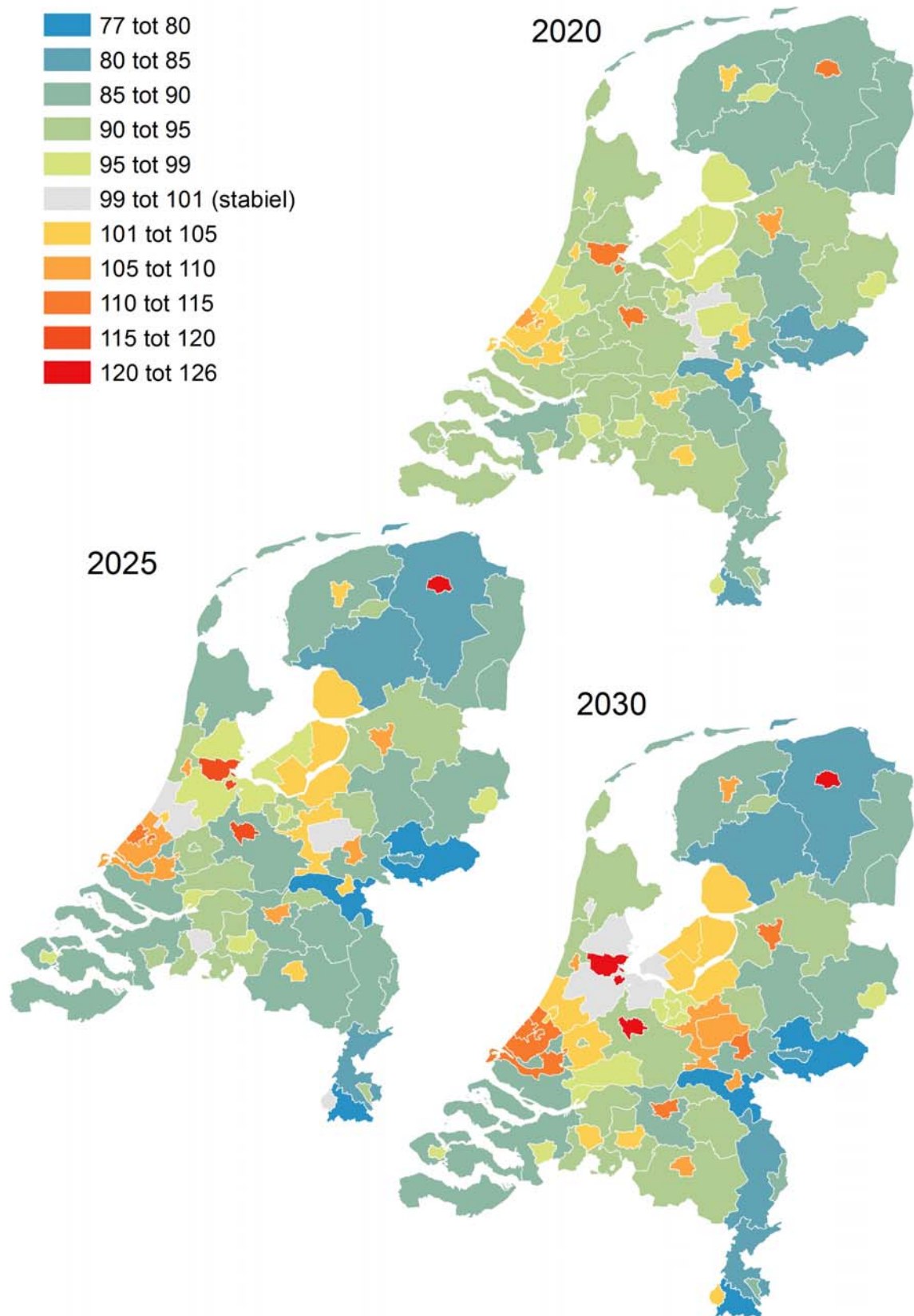
Regio	2020		2025		2030	
	Stad	Ommeland	Stad	Ommeland	Stad	Ommeland
Lelystad	107	107	118	111	128	114
Utrecht	107	104	114	107	119	108
Arnhem	106	103	113	106	118	109
Zwolle	107	105	113	108	117	110
Amersfoort	106	105	111	107	115	109
Amsterdam	105	106	110	111	115	117
Haarlem	105	104	110	106	114	108
Ede	105	106	110	112	114	116
Den Bosch	106	105	110	108	113	109
Tilburg	106	105	110	108	113	109
Nijmegen	108	104	111	106	113	107
Groningen	106	102	110	104	113	105
Oss	106	106	110	110	113	113
Breda	105	106	109	108	112	110
Den Haag	104	108	108	113	112	117
Eindhoven	105	105	109	108	112	110
Leeuwarden	105	103	108	105	110	107
Alkmaar	104	104	107	107	110	109
Gouda	104	107	106	113	109	118
Roosendaal	105	104	107	105	109	106
Middelburg	105	102	107	104	109	105
Rotterdam	103	102	106	104	109	106
Apeldoorn	105	105	107	108	109	111
Smallingerland	103	103	106	105	108	106
Dordrecht	104	103	106	107	108	110
Leiden	103	105	106	109	107	112
Doetinchem	102	103	104	104	105	105
Enschede	99	104	102	107	104	110
Emmen	102	101	103	102	104	103
Venlo	101	103	101	103	101	104
Heerlen	100	100	100	100	99	101
Maastricht	99	101	98	101	97	101
Totaal	104	104	108	107	112	109

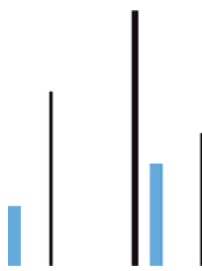
Bron: Primos-prognose 2013 - ABF Research

Figuur 6.3 Primos-prognose 2013 bevolking naar woningmarktgebied en type gemeente (2013-2030, indexcijfers, 2013=100)

Figuur 6.4 Primos-prognose 2013 bevolking 0-14 jaar naar woningmarktgebied en type gemeente (2013-2030, indexcijfers, 2013=100)

7.1 Structurele bevolkingsgroei in de steden

Na drie decennia bevolkingsverlies als gevolg van spontane en geplande suburbanisatie zijn de grote(re) steden in Nederland vanaf halverwege de jaren tachtig weer in bevolkingsomvang toegenomen. Veel middelgrote en kleine steden groeien al decennialang. De hernieuwde bevolkingsgroei in de grote(re) steden is geïnitieerd door enerzijds de sterke groei van het hoger onderwijs en anderzijds de instroom van niet-westerse allochtonen. Beide ontwikkelingen vinden hun oorsprong in maatschappelijke veranderingen in de jaren zestig en zorgen tot op de dag van vandaag structureel voor een hoge natuurlijke aanwas in steden. Het is de leeftijdscategorie 18-45 jaar die steeds meer kiest voor de steden. Het aandeel van de huishoudens met kinderen dat in steden woont neemt ook toe, zij het langzaam.

Ook de economische neergang van de grote(re) steden is omgebogen. Door economische en technologische veranderingen zijn stedelijke regio's met een hoogopgeleide bevolking bij bedrijven in kennisintensieve bedrijfstakken in trek. Agglomeratievoordelen werken daarbij in het voordeel van grote stedelijke regio's. In Nederland betekent dit dat vooral de (Noordelijke) Randstad en de uitlopers daarvan bedrijven en daarmee bevolking trekken. Steden en infrastructuur spelen een cruciale rol in dit proces door persoonlijke interactie en kennisuitwisseling te faciliteren.

De invloed van het overheidsbeleid op de bevolkingsgroei in de steden dient niet onderschat te worden. Na alarmerende rapporten in de jaren tachtig is er op diverse terreinen, door diverse overheden beleid gevoerd en geïnvesteerd om de positie van de steden te verbeteren. Met name het beleid op het gebied van de ruimtelijke ordening, stedelijke vernieuwing en regionaal bestuur is van groot belang voor (de bevolkingsgroei) in de steden.

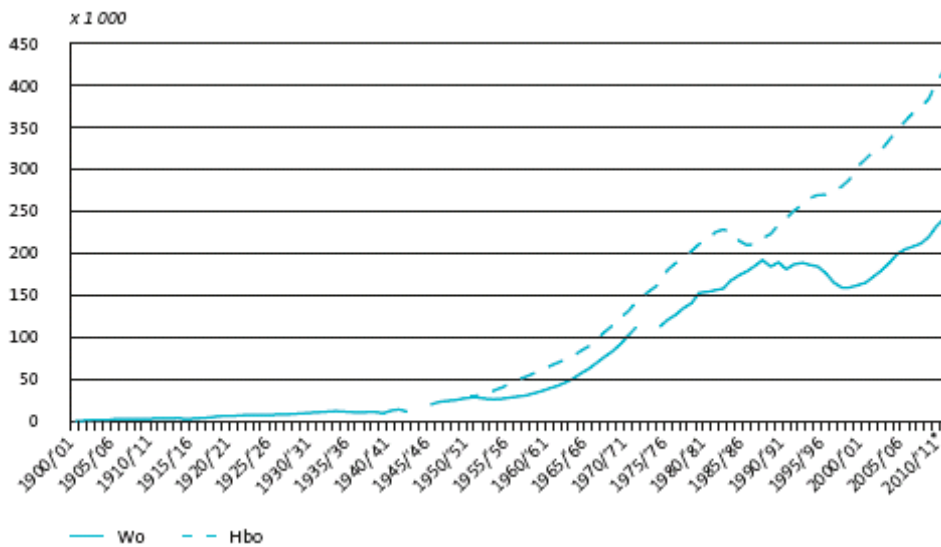
Er is een, afgezet tegen de beschikbare voorraad, grote vraag naar centrum-stedelijk wonen ontstaan. Middels verdichting en de verbouw van kantoren en bedrijfspanden tot woningen wordt zoveel mogelijk aan deze vraag tegemoet gekomen. Aanpalende wijken transformeren hier en daar tot centrummilieus en velen nemen genoegen met of geven de voorkeur aan een woning op niet al te grote afstand van de stedelijke centra. Tal van maatschappelijke veranderingen liggen ten grondslag aan de toegenomen populariteit van de (centrum-) stedelijke milieus. Stedelijke woonmilieus zijn ook aantrekkelijker geworden als woonlocatie omdat zij sterk aan kwaliteit hebben gewonnen.

Niet alle steden in Nederland kennen een hoge bevolkingsgroei. Het palet loopt uiteen van zeer sterk groeiend tot stagnerend en krimpend. Naast omvang van de stad, hoe groter hoe meer groei, ligging ten opzichte van het economisch kerngebied van Nederland en de aanwezigheid van instellingen voor hoger onderwijs speelt de mate waarin een stad de regionale groei heeft kunnen/mogen opvangen een rol.

Toename studenten

De eerste voor de (hernieuwde) bevolkingsgroei in de steden belangrijke ontwikkeling, is de sterke toename van het aantal studenten. In de jaren vijftig is er al sprake van groei van het aantal studenten, maar in de jaren zestig versnelt deze. Eind jaren zestig zijn er tweehonderdduizend studenten in Nederland, in 1985 is dat aantal verdubbeld en in 2013 zijn er 661.000 ingeschrevenen, waarvan 590.000 voltijdstudenten. De snelle toename is het gevolg van enerzijds de sterke naoorlogse bevolkingsgroei in Nederland, anderzijds van de ontwikkeling van de handels- en industriële maatschappij naar de diensten- en kenniseconomie zoals we die nu kennen. Kennis is heden ten dage onze belangrijkste grondstof, zo kan men vernemen. Een derde deel van de 18 tot 25-jarigen in Nederland volgt anno 2014 hoger onderwijs. De instellingen voor dit type onderwijs zijn, op een paar uitzonderingen na, in steden gevestigd.

Figuur 7.1 Ingeschrevenen in het Hoger Onderwijs (1900/01 – 2010/2011) ¹

Het aandeel kinderen dat havo/vwo volgt en vervolgens instroomt in het hoger onderwijs stijgt nog steeds. Deze trend zwakt wel af². Een aanzienlijk deel van de instromende studenten blijft na afronding van de opleiding in de steden wonen³.

‘Nieuwe’ huishoudens

De sterk stijgende aantallen studenten en afgestudeerden, meer gelijkwaardigheid tussen man en vrouw en de stijging van de leeftijd waarop vrouwen kinderen krijgen, leiden in de jaren zeventig tot een grote vraag naar huisvesting voor niet-gezinshuishoudens. Met de Nota Huisvesting Alleenstaanden en Tweepersoonshuishoudens wordt in 1975 de vraag naar huisvesting voor andere dan de traditionele gezinshuishoudens door het Rijk erkend. In oude stadsbuurten met veel historisch erfgoed en

¹ Jaarboek Onderwijs in Cijfers 2011, hoofdstuk 1 - De geschiedenis van het hoger onderwijs, CBS Den Haag/Heerlen, 2011

² Ministerie van OCV, Referentieraming 2013, Den Haag

³ Zie ook Venhorst, V.A., et al, Geslaagd in de stad. URSI Research Report 344, FRW, Rijksuniversiteit Groningen, 2013

bedrijfspanen in particulier bezit kopen kapitaalkrachtigen onder de zoals ze genoemd worden, 'nieuwe' huishoudens, panden of etages op om te gaan wonen⁴.

Eind jaren zeventig, begin jaren tachtig loopt de woningnood onder de minder kapitaalkrachtigen in veel Nederlandse steden echter op als gevolg van de start van de met veel leegstand en sloop gepaard gaande grootschalige stadsvernieuwingsoperatie, de stijgende studentenaantallen en een economische crisis die gepaard gaat met dalende inkomens en een zeer hoge hypotheekrente. Door middel van het kraken van leegstaande bedrijfs- en kantoorgebouwen en voor sloop ontruimde woningen in stadsvernieuwingsgebieden verschaffen duizenden jonge mensen zich in die tijd toch van woonruimte in steden. (Sloop)-woningen die eerder bewoond werden door vaak naar 'overloopgemeenten' verhuisde gezinnen met kinderen, worden massaal door een- en tweepersoonshuishoudens betrokken. De stad, die in deze jaren door velen geassocieerd wordt met viezigheid, verval, onveiligheid, kleine slechte woningen en onbereikbaarheid, blijkt bij de 'nieuwe' huishoudens die op de woningmarkt verschijnen in trek te zijn.

Migranten

De tweede voor de bevolkingsgroei in de steden belangrijke ontwikkeling is de instroom sinds de jaren zestig van relatief jonge niet-westerse allochtonen in de steden. Werk, gezinshereniging of -vorming, asiel en steeds vaker ook studie zijn het motief om in Nederland neer te strijken. Inmiddels spreken we van een eerste, een tweede, en in de statistiek zelfs een derde, generatie allochtonen. De vruchtbaarheid onder de niet-westerse allochtonen was beduidend hoger dan onder autochtonen, zodat ook deze instroom heeft bijgedragen aan de natuurlijke aanwas en de verjonging van de steden. Ondanks dat het verschil in vruchtbaarheid in de loop der jaren convergeert⁵ en niet-westerse allochtonen meer dan voorheen buiten de steden wonen, vormen zij een belangrijke component van de hedendaagse stedelijke bevolkingsgroei.

Kenniseconomie

Globalisering en technologische vernieuwingen maken in internationaal verband goed bereikbare steden met een hoogopgeleide bevolking tot aantrekkelijke vestigingsplaatsen voor ondernemingen. Persoonlijke interactie (face-to-face communicatie) is bevorderlijk voor de productie en uitwisseling van kennis⁶. Agglomeratievoordelen werken daarbij in het voordeel van grote stedelijke regio's. In Nederland betekent dit dat de krans van steden rondom Schiphol, vrijwel allemaal voorzien van instellingen voor hoger onderwijs, goed geëquipeerd zijn. De bevolkingsgroei is dan ook het hoogst in een brede band van Den Haag naar Ede en Zwolle.

Overheidsbeleid

De invloed van het overheidsbeleid op de bevolkingsgroei van de steden is groot. Voor een historisch overzicht van het rijksbeleid met betrekking tot de steden wordt korthedshalve verwezen naar andere

⁴ Cortie, C. et al, 'Gentrification' in de Jordaan: De opkomst van een nieuwe binnenstad elite', *Geografisch Tijdschrift* (16), 1982, pp. 352-368.

⁵ Huis, M. van, Cohortvruchtbaarheid van niet-westers allochtone vrouwen, *Bevolkingstrends*, CBS Den Haag/Heerlen, april 2013

⁶ Zie bijvoorbeeld Vermeulen, W., Wordt de wereld plat of is er toekomst voor de stad? *Economische krachten achter verval en opleving van steden*, in: *TPEDigitaal*, 2013, nr. 1

publicaties⁷. In het kort zou gesteld kunnen worden dat na de uitholling die de grot(re) steden in eerdere decennia te verwerken kregen, in de jaren tachtig het besef rijpte dat met alleen het stadsvernieuwingsbeleid de sociale problematiek in de steden niet beteugeld kon worden. Dat heeft geleid tot de zogeheten sleutelprojecten, het grotestedenbeleid en het stedelijk vernieuwingsbeleid dat onder andere gericht is/was op aanpassingen in de woningdifferentiatie in 'aandachtswijken'. Rode draad door deze historie vormen pogingen om te komen tot het vormen van regionale besturen. Dat is er nooit van gekomen, maar de discussie heeft er wel mede toe geleid dat de compactestadfilosofie door het rijk is omarmd in Vierde Nota op de Ruimtelijke Ordening Extra (VINEX) en er meer financiële middelen beschikbaar zijn gekomen via gemeentefonds, VINEX-convenanten, etc. Daarnaast heeft de discussie over het regionaal bestuur er toe geleid dat enkele steden VINEX-locaties op het grondgebied van buurgemeenten hebben mogen annexeren.

Tabel 7.1 Veranderingen in de totale oppervlakte en oppervlakte land van steden (1995-2013)

Stad	Totaal		Land		Toename	
	1995 km ²	2013 km ²	1995 km ²	2013 km ²	Totaal km ²	Land km ²
Oss	62	160	61	152	98	91
Venlo	54	129	53	125	75	72
Emmen	281	346	277	336	66	59
Breda	76	129	75	126	52	51
Roosendaal	58	107	57	106	50	49
Tilburg	80	119	79	117	39	38
's-Hertogenbosch	55	92	51	84	36	34
Utrecht	64	99	61	94	35	33
Doetinchem	53	80	52	79	27	27
Middelburg	33	53	32	49	20	16
Zwolle	101	119	96	111	18	16
Den Haag	83	98	69	82	15	13
Nijmegen	44	58	42	54	14	12
Amersfoort	57	64	56	63	7	7
Amsterdam	212	219	160	166	7	5
Rotterdam	304	324	204	209	20	5
Alkmaar	28	31	26	29	3	3
Gouda	16	18	15	17	2	1
Enschede	141	143	141	141	1	0
Maastricht	59	60	56	57	1	0
Leiden	23	23	22	22	0	0
Heerlen	45	46	45	45	0	0
Haarlem	32	32	30	29	0	0
Apeldoorn	341	341	340	340	0	0
Amhem	102	102	99	98	0	-1
Groningen	83	84	80	78	1	-1
Eindhoven	90	89	89	88	-1	-2
Dordrecht	99	99	81	79	0	-2
Ede	320	319	320	318	-2	-2
Leeuwarden	84	84	81	79	0	-2
Smallingerland	126	126	120	118	0	-2
Lelystad	353	765	239	231	412	-7

Bron: CBS – Regionale kerncijfers

Verandering woonvoorkeuren

Afgezet tegen de beschikbare voorraad woningen is er een zeer grote vraag naar centrum-stedelijk wonen ontstaan. Middels verdichting en de verbouw van kantoren en bedrijfspanden tot woningen wordt zoveel mogelijk aan deze vraag tegemoet gekomen. Aanpalende wijken transformeren tot centrummilieus, zodat ook in de steden zelf gesproken kan worden van de oprukkende stad.

⁷ Zie bijvoorbeeld Verwest, F. en R. van der Wouden, De stad in het rijksbeleid, in: Bevolkingsvraagstukken in Nederland anno 2006, Grote steden in demografisch perspectief, red. van Nimwegen, M. en I. Esveldt, WPRB, Nidi, rapport 71, Den Haag, 2006

Het zijn maatschappelijke veranderingen die ten grondslag liggen aan de populariteit van de (centrum-) stedelijke milieus. De opkomst van de tweeverdieners, het delen van de zorg voor kinderen door gescheiden partners, de toename van het aantal zelfstandigen zonder personeel en de trend naar meer tijdelijke banen (ook voor hoger opgeleiden) zijn allemaal ontwikkelingen die het belang van een goede bereikbaarheid van (veel) banen belangrijk maken. Daarnaast neemt het belang van keuzemogelijkheden voor consumenten toe door de gestegen welvaart en de verhoging van het opleidingsniveau van de bevolking. Allemaal ontwikkelingen die het wonen in de steden aantrekkelijker maken.

De populariteit van de stedelijke milieus is ook toegenomen doordat ze sterk aan kwaliteit gewonnen hebben. De differentiatie van de woningvoorraad in de steden is groter geworden. De ondervertegenwoordiging van de koopsector is sterk verminderd en er is een groot aantal ruimte eengezinswoningen toegevoegd. Vanwege de tot voor kort zeer ruime mogelijkheden voor hypotheekrenteaftrek was het schaarse aanbod aan koopwoningen een nadeel voor de steden in de concurrentie om de hogere inkomensgroepen.

De veiligheid in de steden is sterk verbeterd. Alhoewel de steden wat dit betreft nog steeds relatief hoog scoren op de verkeerde lijstjes, is de situatie vergeleken met de jaren zeventig sterk verbeterd. Aangezien jonge mannen relatief vaak daders zijn, is wat je zou kunnen noemen de 'geslachtswisseling' in de steden in dit verband opmerkelijk. Waar in de jaren zeventig relatief veel jonge mannen in de steden woonden, zijn de rollen nu omgedraaid en zijn de jonge vrouwen ver in de meerderheid. Het lijkt de veiligheid ten goede te komen.

De steden zijn ook aantrekkelijker geworden omdat er stevig geïnvesteerd is in de inrichting van de openbare ruimte en in culturele voorzieningen in de steden. In oude stadsdelen is letterlijk de openbare ruimte 'terugveroverd' op de auto. Tegenwoordig wordt de stad dan ook met hele andere zaken dan in de jaren zeventig geassocieerd: cultuur, voorzieningen, jong, opwindend, werk en goede (OV-)verbindingen. Het is vooral de leeftijdscategorie 18-45 jaar die in toenemende mate voor de stad kiest.

Steden groeien, maar niet alle steden

Niet alle steden in Nederland kennen een hoge bevolkingsgroei. Het palet loopt uiteen van zeer sterk groeiend tot stagnerend en krimpend. Naast omvang van de stad, hoe groter hoe meer bevolkingsgroei, ligging ten opzichte van het economisch kerngebied van Nederland en de aanwezigheid van instellingen voor hoger onderwijs speelt de mate waarin een stad de regionale groei heeft kunnen/mogen opvangen een rol bij de omvang van de gerealiseerde bevolkingsgroei. Rotterdam heeft bijvoorbeeld slechts 19% van de bevolkingsgroei in haar woningmarktgebied opgevangen. Het merendeel van de groei in deze regio is opgevangen op VINEX-locaties in Albrandswaard, Barendrecht en Lansingerland.

7.2 Conjuncturele bevolkingsgroei in de steden

De bevolkingsgroei in de steden wordt niet alleen door de hierboven beschreven structurele factoren gedreven, er zijn ook wat je kunt noemen conjuncturele factoren die bijdragen aan de sterke groei in de periode vanaf de eeuwwisseling. Het gaat om het effect van het lage geboortecohort eind jaren zeventig, begin jaren tachtig en het effect van de crisis op de woningmarkt.

Meer 18-25 jarigen, minder 25-35 jarigen

Vanwege de toename van het aantal geboorten in de periode 1985-2000 is het aantal 18-24 jarigen sinds 2003 sterk toegenomen. Gevolg is dat er meer jongeren naar de steden migreren. Tegelijkertijd is vanwege het lage aantal geboorten in de periode 1975-1985 de groep 25-35 jarigen in omvang afgenomen. Dit is de leeftijdsgroep die traditioneel wat meer het ommeland opzoekt en buiten de steden woont.

Over een aantal jaren ebt dit effect weg. De dertigers nemen vanaf 2016 in omvang toe en de groep 18-25 jarigen blijft eerst stabiel en zal in het volgende decennium iets in omvang afnemen.

Doorstroming naar ommeland stagneert

De economische crisis en de in Nederland daarmee gepaard gaande crisis op de woningmarkt hebben er toe geleid dat het aantal verhuisde personen per jaar met ruim 10% gedaald is. Uit het Woononderzoek Nederland 2012 blijkt dat vooral de doorstroming in en naar de koopsector stagneert, terwijl het aantal starters stabiel is. Analyses in dit rapport van het binnenland migratiesaldo laten zien dat waar het gaat om verhuizingen tussen gemeenten de per saldo stroom van 30-plussers en kinderen vanuit de stad naar het ommeland met circa een derde is verminderd. Jongeren in de leeftijd 18-24 jaar blijven daarentegen naar de steden stromen om een opleiding te volgen. Zij zoeken en vinden blijkbaar nog steeds een plek om te wonen. Het gecombineerde effect is een toename van het aantal inwoners in de steden. Met name in steden die voorheen een negatief migratiesaldo hadden, zoals Amsterdam, Rotterdam, Haarlem en Leiden, is een versnelling van de bevolkingsgroei te zien.

De woningmarkt lijkt zich ondertussen te herstellen. De prijsdaling van koopwoningen stabiliseert en het aantal transacties neemt toe. Te verwachten valt dat bij verder herstel de doorstroming binnen de koopsector en vervolgens ook in de huursector toeneemt. Aan te nemen valt dat dan ook de binnenlandse migratiestromen van 30-plussers en kinderen van stad naar ommeland weer toenemen.

7.3 Verwachtingen voor de toekomst

De economische crisis lijkt op het moment van schrijven langzaam te luwen en ook de markt voor koopwoningen vertoont herstel. Verwacht mag worden dat een deel van de dip in het aantal geboorten met het heropleven van de economie zal worden ingehaald zodat op lange termijn de demografische consequenties van de crisis beperkt blijven. Ouders met jonge kinderen die vanwege de crisis en de woningmarktperikelen hebben afgezien van een verhuizing uit de stad naar het ommeland besluiten mogelijk alsnog deze stap te maken. Anderzijds kan wat dit betreft uitstel tot afstel leiden. Zodra er vaste patronen in de organisatie van huishouden zijn (kinderdagverblijf, school, vriendjes/vriendinnetjes), wordt er vaak niet zo snel meer verhuisd.

Trends wijzen er op dat de bevolking in de steden en regio's in het midden van het land ook de komende jaren nog relatief sterk groeit, terwijl in het Noorden en in delen van het Zuiden van het land krimp wordt verwacht. Naar verwachting blijft de bevolking in de steden sneller groeien, of minder in omvang dalen, dan in de ommelanden.

Niets wijst er op dat de belangrijkste drijvers achter de bevolkingsgroei in steden, de instroom van telkens nieuwe lichten studenten en de veranderde woonvoorkeuren, aan kracht inboeten. Onder invloed van het toenemend aantal dertigers zal de migratiestroom van stad naar ommeland volgens de Primos-prognose op termijn weer toenemen. Dankzij de instroom van jong volwassenen, instroom vanuit het buitenland en een relatief hoge natuurlijke aanwas neemt de bevolkingsomvang van veel steden verder toe. Zoals altijd vormt de omvang van de buitenlandse migratie in de toekomst de grootste onzekerheid.

In hoeverre de verwachte bevolkingsgroei in de steden daadwerkelijk gerealiseerd wordt is in belangrijke mate afhankelijk van de mogelijkheden om daadwerkelijk in en aan de steden te blijven bouwen. Veel steden hebben weliswaar een grote voorraad woningbouwplannen in zowel uitlegwijken als in bestaand stedelijk gebied, maar de financiële mogelijkheden om plannen uit te voeren zijn op dit moment beperkt. De daling van de woningprijzen in de afgelopen jaren heeft de grondprijzen onder druk gezet, ook in de steden. Woningen bouwen in bestaand stedelijk gebied, met vaak 'excessieve' locatiekosten, is daardoor minder gemakkelijk te realiseren. Ook de transformatie van stadsranden in uitlegwijken vergt vaak hoge investeringen. Rijksbijdragen voor woningbouw zijn afgeschaft en de inkomstenstroom die steden uit de ontwikkeling van kantoren en winkelcentra plachten te binnen te halen, zijn door overproductie van deze typen vastgoed opgedroogd.

De druk op de markt zal in de, meeste, steden hoog blijven en op termijn, afhankelijk van de ontwikkeling van inkomens en rente, de prijzen ook weer doen stijgen. Op korte termijn zal de tendens die de afgelopen jaren in de steden zichtbaar was doorzetten: de bouw van veel kleine woningen, het delen van woningen, en mondjesmaatbouw in de uitlegwijken.